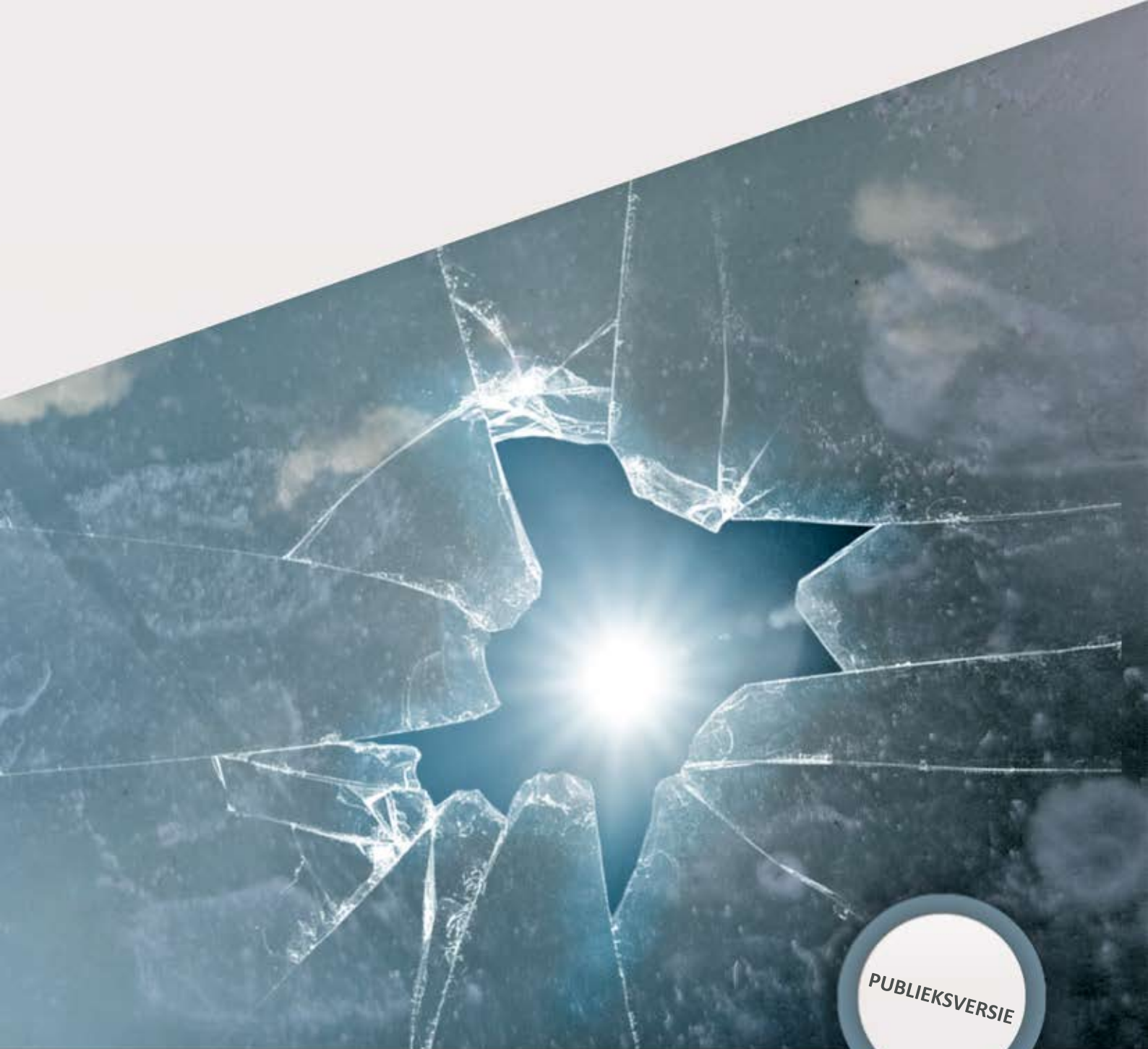

PUBLIEKSVERSIE

KOM TOT MIJ

ALLEN DIE VERMOEID EN BELAST ZIJN

• OP ZOEK NAAR EEN BIJBELS VERANTWOORDE VISIE OP HOMOSEKSUALITEIT

Kom tot Mij allen die vermoeid en belast zijn:

Op zoek naar een bijbels verantwoorde visie op
homoseksualiteit

Ede, augustus 2015

**Afstudeeronderzoek
(Publieksversie)**

Studie

Christelijke Hogeschool Ede
Academie Theologie: Godsdienst Pastoraal Werk
Bachelor of Theology

Afstudeerbegeleider

Prof. dr. J. Hoek
jhoek@che.nl

Student

R. van der Vaart
rvdvaart@student.che.nl

Ontwerp omslag

R. van der Vaart, Nederland

Foto omslag

J. Mesaros, Slowakije
pixabay.com

'Iedereen die denkt de Schrift of een willekeurig gedeelte daarvan te hebben begrepen, maar ondanks dat begrip de tweevoudige liefde, voor God en zijn naaste, niet heeft opgebouwd, heeft de Schrift nog niet begrepen.'

Kerkvader Aurelius Augustinus (354-430)

PUBLIEKSVERSIE

Deze versie van het onderzoeksrapport 'Kom tot mij allen die vermoeid en belast zijt: Op zoek naar een bijbels verantwoorde visie op homoseksualiteit' is ontwikkeld voor het brede publiek. In deze versie zijn bepaalde onderdelen en/of gegevens wegens privacyredenen verwijderd en/of geanonimiseerd.

WOORD VOORAF

‘Komt tot Mij, allen, die vermoeid en belast zijt, en Ik zal u rust geven; neemt mijn juk op u en leert van Mij, want Ik ben zachtmoedig en nederig van hart, en gij zult rust vinden voor uw zielen; want mijn juk is zacht en mijn last is licht.’ – Matteüs 11:28-30 (NBG 1951)

Bovenstaand bijbelgedeelte uit Matteüs wordt vaak door gelovigen of in pastorale situaties gebruikt als een vorm van troost en bemoediging te midden van het lijden dat het leven met zich meebrengt. De oorspronkelijke betekenis van dit bijbelgedeelte heeft te maken met de verschillende interpretaties, zogenoemde ‘jukken’, van rabbijnen op de Wet van Mozes die destijds in omloop waren.¹ In de tijd van het Nieuwe Testament mochten een beperkt aantal rabbi’s met een bijzonder gezag ‘schmiga’ namelijk een nieuwe interpretatie geven aan het Oude Testament.² In Matteüs 11 reageert Jezus op de benauwende en belastende interpretaties van de farizeeërs op de Wet van Mozes. De interpretaties van de farizeeërs maakten het namelijk voor Joden bijna ondragelijk om zich te gehoorzamen aan de Wet (Matteüs 23:4), terwijl de Wet in eerste instantie juist als een bron van vreugde werd beschouwd.³

Net zoals er (destijds) verschillende interpretaties waren van de Wet van Mozes, zo zijn er vandaag de dag verschillende interpretaties van de Bijbel ten aanzien van homoseksualiteit. Dergelijke vormen van interpretaties kunnen, net als de verschillende interpretaties van de Wet, als benauwend en belastend ervaren worden. Homoseksualiteit is een thema dat naar mijn ervaring meestal leidt tot verhitte discussies binnen de kerk en waarbij de Bijbel te pas en te onpas wordt gebruikt en soms (naar mijn mening) wordt misbruikt. Op deze manier kan de Bijbel door veel mensen ervaren worden als een belastend en vermoeiend juk, in plaats van een bron van vreugde en bevrijding. In Matteüs 11:28-30 legt Jezus de interpretatieprocessen van de farizeeën bloot. Jezus laat zien dat de interpretatie(s) van de farizeeërs van de Wet een zware last zijn voor mensen. Vervolgens geeft Jezus aan dat Zijn interpretatie van de Wet een lichte last is en het volgen van Zijn onderwijs, zoals dat onder andere in de Bergrede (Matteüs 5 (vs. 17-20)-7) naar voren komt, rust geeft.⁴

Naar aanleiding van dit bijbelgedeelte hoop ik door middel van dit onderzoeksrapport een bescheiden bijdrage te leveren aan het (complexe) interpretatieproces van de Bijbel ten aanzien van homoseksualiteit. Het onderzoeksrapport is ontwikkeld ter ondersteuning van de visie- en beleidsontwikkeling van kerkelijke gemeenten en probeert inzichtelijk te maken op welke manieren de Bijbel ten aanzien van homoseksualiteit wordt en kan worden gelezen.

Ik wil dit woord vooraf graag gebruiken om de mensen te bedanken die hebben bijgedragen aan het tot stand komen van dit onderzoeksrapport. In het bijzonder wil ik mijn afstudeerbegeleider prof. dr. J. Hoek bedanken voor zijn deskundige begeleiding gedurende mijn afstudeerperiode. Tot slot ben ik F. Jansma en H. van der Meer erg dankbaar voor hun meedenken, kritisch redactionele en ‘pastorale’ ondersteuning. De genoemde personen hebben allen een wezenlijke bijdrage geleverd aan de totstandkoming van dit onderzoeksrapport.

¹ Hendriksen definieert het begrip ‘juk’ als volgt: *‘In Jewish literature a “yoke” represents the sum-total of obligations which, according to the teaching of the rabbis, a person must take upon himself’*, Hendriksen 2007, p. 504; Hagner 1993, p. 324.

² CIP.nl. “Jezus was een rabbi met schmiga.” Geraadpleegd op 05-08-2015. <http://www.cip.nl/god/april-2015/48705-Jezus-was-een-rabbi-met-schmiga>.

³ Hagner 1993, p. 322-325; France 2007, p.448.

⁴ Hendriksen geeft n.a.v. Matteüs 11:28-30 nog een ander aspect van Jezus’ onderwijs weer: *‘Accept my (Jesus RvdV) teaching, namely, that a person is saved by means of simple trust in me’*, Hendriksen 2007, p. 504; Hagner verwoordt dit als volgt: *‘The Pharisees build a fence around the Torah with their elaborate and complicated exposition of its meaning, while Jesus goes directly to the heart of the Torah (Mt. 22:37-40) in faithfulness to it (Mt. 5: 17-48), Hagner 1993, p. 325; Hagner 1993, p. 324-325.*

De totstandkoming van dit onderzoeksrapport was een complexe onderneming. De veelheid aan (sociaalwetenschappelijke en theologische) opvattingen en literatuur ten aanzien van homoseksualiteit is (bijna) niet te overzien. Daarnaast zal uit dit onderzoek blijken dat interpreteren van (bijbel)teksten 'an sich' een complexe onderneming is en diverse uitwerkingen kan hebben op mensen. Het is belangrijk om in ogenschouw te nemen dat zowel voor- als tegenstanders van homoseksualiteit God willen volgen en Zijn Woord willen gehoorzamen. Deze complexiteit heeft mij bewust gemaakt dat wij allen met een beperkte referentiekader oftewel gebroken (lees)bril naar de werkelijkheid kijken en wat betreft het thema homoseksualiteit nog in een wazige spiegel kijken (1 Korintiërs 13:12). Deze complexiteit nodigt ons uit om gehoor te geven aan Jezus' woorden in Matteüs 11:28-30 (Bijbel in Gewone Taal): 'Jezus zei tegen de mensen: 'Vind je het moeilijk om te doen wat God wil? Is het een te zware eis voor je? Kom dan bij mij. Ik zal je rust geven. Doe wat ik je zeg, en leer van mij. Je moet vriendelijk zijn, net als ik, en jezelf niet het belangrijkste vinden. Dan zul je werkelijk rust vinden. Wat ik van je vraag, is eenvoudig. Wat ik van je eis, is niet zwaar.'

SAMENVATTING

Dit onderzoeksrapport is ontwikkeld voor kerkelijke gemeenten die zich bezig houden met de bezinning, visie- en beleidsvorming op homoseksualiteit. Binnen de kerkelijke gemeenten kunnen verschillende visies bestaan op wat een bijbels verantwoorde omgang is met situaties waarin homoseksualiteit een rol speelt. Gemeenten kunnen daarom behoefte hebben aan een theologische verdieping voordat de visie op homoseksualiteit verder wordt ontwikkeld en wordt uitgedragen. Voor dit onderzoeksrapport is de volgende probleemstelling opgesteld: *‘Hoe kan de visieontwikkeling op homoseksualiteit binnen kerkelijke gemeenten worden gediend door het in kaart brengen van de verschillende posities die in de brede kring van kerk en theologie worden ingenomen ter zake, met verheldering van de daaraan ten grondslag liggende hermeneutische keuzes?’*

Het theoretisch onderzoek is uitgevoerd door middel van een literatuurstudie op het gebied van de sociale wetenschappen en een grondige literatuurstudie op het gebied van de theologie, met daarbij in het bijzonder aandacht voor de exegetische en hermeneutische vragen ten aanzien van homoseksualiteit.

Het theoretisch onderzoek toont aan dat er een veelheid aan opvattingen en leeswijzen rondom homoseksualiteit bestaan. Daarnaast blijkt uit het theoretisch onderzoek dat een ieder zijn standpunt inzake homoseksualiteit bijbels, exegetisch en hermeneutisch probeert te onderbouwen. De hermeneutische reflectie toont aan dat het interpreteren van de Bijbel aangaande homoseksualiteit wordt beïnvloed door diverse (interpretatie)processen en mede wordt bepaald door de referentiekader oftewel de leesbril van de lezer. Dit gegeven onderstreept de morele verantwoordelijkheid van kerkelijke gemeenten in de manier waarop zij de Bijbel ten aanzien van homoseksualiteit gebruikt. Te midden van de diverse benaderingen van de Bijbel inzake homoseksualiteit worden kerkelijke gemeenten met betrekking tot de visieontwikkeling uitgedaagd om recht te doen aan de Bijbel, de lezer in het algemeen en de homoseksuele mens in het bijzonder.

Naar aanleiding van het theoretisch onderzoek kan geconcludeerd worden dat het ontwikkelen van een bijbels verantwoorde visie op homoseksualiteit geen eenvoudige opgave is. De verschillende manieren waarop de Bijbel ten aanzien van homoseksualiteit gelezen wordt, laten zien dat elke methode van bijbeluitleg sterke en zwakke kanten heeft. Kortom, een ieder bekijkt de werkelijkheid met een beperkt referentiekader oftewel een gebroken leesbril. Deze conclusie nodigt uit tot een bescheiden opstelling bij de visieontwikkeling op homoseksualiteit. Deze houding kan het eigen referentiekader verbreden, zodat kerkelijke gemeenten tot een weloverwogen visie op homoseksualiteit kan komen.

Net zoals in Matteüs 11 de verschillende, al dan niet belastende, interpretaties van de Wet van Mozes worden benadrukt, zo zijn er vandaag de dag verschillende interpretaties van de Bijbel ten aanzien van homoseksualiteit. Deze complexiteit heeft mij bewust gemaakt dat wij allen met een beperkte referentiekader oftewel een gebroken (lees)bril naar de werkelijkheid kijken en wat betreft het thema homoseksualiteit nog in een wazige spiegel kijken (1 Korintiërs 13:12).

INHOUDSOPGAVE

PUBLIEKSVERSIE	1
WOORD VOORAF	2
SAMENVATTING	4
INLEIDING	8
Relevantie	8
Aanleiding	9
Probleemstelling	9
Doelstelling.....	9
Opzet onderzoeksrapport	9
HOOFDSTUK 1: METHODE	11
1.1. Inleiding.....	11
1.2. Doelgroep.....	11
1.3. Onderzoeksrapport	11
1.3.1. Theoretische onderzoek	11
1.3.2. Vooronderstellingen.....	11
1.4. Onderzoeksmethoden	12
1.4.1. Literatuuronderzoek.....	12
1.5. Afbakeningen van het onderzoek.....	12
1.6. Begrippenlijst.....	13
HOOFDSTUK 2: SOCIALE WETENSCHAPPEN	14
2.1. Inleiding.....	14
2.2. Terminologische ontwikkelingen.....	14
2.3. Sociologische factoren.....	15
2.4. Biologische factoren	17
2.5. Psychologische factoren	18
2.6. Omgevingsfactoren	18
2.7. Conclusie en aanbevelingen	19
HOOFDSTUK 3: THEOLOGISCHE REFLECTIE	20
3.1. Inleiding.....	20
3.2. Kerkelijke standpunten ten aanzien van homoseksualiteit	20
3.2.1. Conservatief standpunt	20
3.2.2. Gematigd conservatief standpunt	21
3.2.3. Gematigd progressief standpunt.....	22
3.2.4. Progressief standpunt.....	22

3.3. Het begrip homoseksualiteit in de Bijbel	23
3.3.1. Het begrip homoseksualiteit in het Oude Testament	23
3.3.2. Het begrip homoseksualiteit in het Nieuwe Testament	24
3.4. De zondeleer en homoseksualiteit	26
3.4.1. Verschillende visies op homoseksualiteit in relatie tot de zondeleer	26
3.4.2. Het begrip zonde en erfzonde	27
3.4.3. Gradaties in de zondeleer	28
3.4.4. De zondeval en de schepping	29
3.5. Exegetische benaderingen	29
3.5.1. Klassieke exegese	30
3.5.2. Sociaal-wetenschappelijke exegese	32
3.5.3. Contextuele exegese	33
3.5.4. Kritische evaluatie: exegetische benaderingen	35
3.6. Conclusie en aanbevelingen	38
3.6.1. Kerkelijke standpunten ten aanzien van homoseksualiteit en homofilie	38
3.6.2. Het begrip homoseksualiteit in de Bijbel	38
3.6.3. De zondeleer en homoseksualiteit	39
3.6.4. Exegetische benaderingen	39
HOOFDSTUK 4: HERMENEUTISCHE REFLECTIE	40
4.1. Inleiding	40
4.2. Het begrip ‘hermeneutiek’	40
4.3. Hermeneutische benaderingen	41
4.3.1. Grammaticaal-historische benadering	42
4.3.2. Sociaal-wetenschappelijke benadering	43
4.3.3. Contextuele benadering	44
4.3.5. Kritische evaluatie: hermeneutische benaderingen	45
4.4. Methodenpluralisme: Op weg naar een ethiek van bijbellezen	47
4.5. Conclusie en aanbevelingen	48
HOOFDSTUK 5: CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN	50
5.1. Conclusie	50
5.2. Beperkingen van het onderzoek	51
5.3. Aanbevelingen	51
5.3.1. Praktische aanbevelingen	51
5.3.2. Aanbeveling voor vervolgonderzoek	52
NAWOORD	53
BIBLIOGRAFIE	54

INLEIDING

Relevantie

Homoseksualiteit is zowel binnen als buiten de kerk, nationaal en internationaal een complex en veel besproken thema.⁵ Tussen kerken – maar ook binnen kerkgemeenschappen – kunnen diverse opvattingen bestaan over homoseksualiteit van conservatief tot en met progressief en alles wat zich daar tussen beweegt. Deze (toenemende) pluraliteit vraagt om een nadere bezinning over de manier waarop de Bijbel aangaande homoseksualiteit gelezen wordt en kan worden. Dit alles roept de vraag op: hoe kan het dat de ene kerkgemeenschap homoseksualiteit op grond van de Bijbel accepteert en de andere niet? Deze vraag plaatst de kerkgemeenschap voor de grote verantwoordelijkheid om recht te doen aan de Bijbel, de lezer(s) en de mensen om wie het gaat.⁶

In dit onderzoeksrapport ligt het zwaartepunt niet zozeer op de praktische en pastorale toepassing van de Bijbel ten aanzien van homoseksualiteit. Op dit gebied zijn inmiddels al diverse publicaties verschenen.⁷ Daarnaast biedt dit onderzoek geen pasklaar antwoord op de vraag of homoseksualiteit wel of niet geaccepteerd kan worden op grond van de Bijbel, daarvoor is de thematiek te complex. Dit onderzoek richt zich met name op het inzichtelijk maken van de manieren waarop de Bijbel ten aanzien van homoseksualiteit kan worden geïnterpreteerd en hoe een dergelijke interpretatie tot stand is gekomen. Kortom, het gaat in dit onderzoek om de bewustwording van de referentieskader(s) oftewel de leesbril(len) waarmee de Bijbel wordt gelezen en wat de mogelijke invloeden en gevolgen hiervan zijn voor de uitleg van de Bijbel aangaande homoseksualiteit. Zo leest bijvoorbeeld een baptist bepaalde bijbelgedeelten weer anders dan iemand die hervormd is en zo benadrukt een heteroseksueel iemand weer andere accenten in de Bijbel dan een homoseksueel persoon en ga zo maar door.

⁵ De Telegraaf. "Hoogerechtshof VS keurt 'homohuwelijk' goed." Geraadpleegd op 05-08-2015. http://www.telegraaf.nl/buitenland/24204402/___Homohuwelijk_overal_in_VS_.html; NOS Nieuws. "SCP: Jongeren denken positiever over homoseksualiteit." Geraadpleegd op 05-08-2015. <http://nos.nl/artikel/2013528-jongeren-positiever-over-homoseksualiteit.html>; NRC.nl. "Obama bespreekt homorechten tijdens bezoek Kenia." Geraadpleegd op 08-05-2015. <http://www.nrc.nl/nieuws/2015/07/25/obama-bespreekt-homorechten-tijdens-bezoek-kenia/>; Algemeen Dagblad. " 'Paus luistert, maar kerk blijft antihomo.' " Geraadpleegd op 05-08-2015. <http://www.ad.nl/ad/nl/12426/De-Paus/article/detail/3769314/2014/10/15/Paus-luistert-maar-kerk-blijft-antihomo.dhtml>; CIP.nl. "Opperrabbijn Jacobs: Geweld tegen homo's onacceptabel". Geraadpleegd op 07-08-2015. <http://www.cip.nl/nieuws/augustus-2015/50830-Opperrabbijn-Jacobs-Geweld-tegen-homos-onacceptabel>; Reformatorisch Dagblad. "Term 'geaardheid' misleidend in discussie over homoseksualiteit." Geraadpleegd op 05-08-2015. http://www.refdag.nl/opinie/term_geaardheid_misleidend_in_discussie_over_homoseksualiteit_1_641511; Reformatorisch Dagblad. "SCP: Acceptatie homoseksualiteit orthodoxe christenen relatief laag." Geraadpleegd op 05-08-2015. http://www.refdag.nl/nieuws/binnenland/scp_acceptatie_homoseksualiteit_orthodoxe_christenen_relatief_laag_1_874896; Reformatorisch Dagblad. "Ds. Mudde: Homorelatie verdient zegen." Geraadpleegd op 08-05-2015. http://www.refdag.nl/kerklein/kerknieuws/ds_mudde_homorelatie_verdient_zegen_1_930000; EO Visie. "Ik zie veel homojongeren de kerk verlaten." Geraadpleegd op 05-08-2015. <http://www.eo.nl/magazines/visie/artikel-detail/ik-zie-veel-homojongeren-de-kerk-verlaten/>; CIP.nl. "Durf een christen-homo op het podium in je kerk te zetten." Geraadpleegd op 05-08-2015. <http://www.cip.nl/nieuws/november-2012/31937-Durf-een-christen-homo-op-het-podium-in-je-kerk-te-zetten>.

⁶ Zwiep 2013, p. 417.

⁷ Voor een nadere studie van deze thematiek kan o.a. de volgende literatuur worden geraadpleegd: Nunn, P., *Homoseksualiteit: Bijbels-pastorale overwegingen in de 21ste eeuw* (z.p: Stichting Heart Cry, 2012); De Bruijne (red.) *Open en Kwetsbaar: Christelijk debat over homoseksualiteit* (Barneveld: Uitgeverij De Vuurbaak, 2012); Kooi, A., (red.) *Homoseksualiteit & kerk: Om de voortgang van het gesprek* (Zoetermeer: Boekencentrum, 1995); Seldenrijk, R., *Als je je anders voelt: homofiele gerichtheid, homoseksualiteit, transseksualiteit en de christelijke gemeente* (Heerenveen: Uitgeverij Groen, 2004); Wijngaarden van, H., *Oké, ik ben dus homo: Over homoseksualiteit en het volgen van Jezus* (Zoetermeer: Jes, 2013); Lee, J., *Verscheurd* (Amsterdam: Ark Media, 2014).

Aanleiding

Dit onderzoeksrapport is ontwikkeld voor kerkelijke gemeenten die zich bezig houden met de bezinning, visie- en beleidsvorming op homoseksualiteit. Voordat de visie op homoseksualiteit binnen een gemeente verder wordt ontwikkeld en uitgedragen, is een theologische verdieping ten aanzien van homoseksualiteit noodzakelijk. Voor kerkelijke gemeenten die worstelen met dit thema zal ik door middel van dit onderzoeksrapport bouwstenen proberen aan te reiken ten behoeve van deze theologische verdieping.

Probleemstelling

Voor de ontwikkeling van dit onderzoeksrapport is de volgende probleemstelling geformuleerd:

‘Hoe kan de visieontwikkeling op homoseksualiteit binnen kerkelijke gemeenten worden gediend door het in kaart brengen van de verschillende posities die in de brede kring van kerk en theologie worden ingenomen ter zake, met verheldering van de daaraan ten grondslag liggende hermeneutische keuzes?’

Ter beantwoording van de probleemstelling is de volgende deelvraag opgesteld:

- A. Hoe kan het theoretisch onderzoek (het in kaart brengen van de verschillende posities die in de brede kring van kerk en theologie worden ingenomen ten aanzien van homoseksualiteit, met verheldering van de daaraan ten grondslag liggende hermeneutische keuzes) een bijdrage leveren aan de voortgaande visieontwikkeling op homoseksualiteit binnen kerkelijke gemeenten? Hierbij wordt expliciet aandacht besteed aan de vraag welke rol de hermeneutiek speelt in de manier waarop de Bijbel gelezen en toegepast wordt met betrekking tot homoseksualiteit en welke sociale en culturele ontwikkelingen naast specifiek theologische overwegingen van invloed zijn bij de hermeneutische beslissingen die genomen worden.

Doelstelling

Het doel van dit project is het ontwikkelen van een onderzoeksrapport voor kerkelijke gemeenten over de manier(en) waarop de Bijbel ten aanzien van homoseksualiteit gelezen wordt en kan worden. Het onderzoeksrapport kunnen gemeenten gebruiken om hun theologische visie op homoseksualiteit te toetsen en verder te ontwikkelen. Daarna kunnen stappen worden gezet in de praktische uitvoering van de visie. Dit laatste valt echter buiten het bestek van dit onderzoeksrapport.

Opzet onderzoeksrapport

De publieksversie van het onderzoeksrapport bestaat uit zes hoofdstukken. In hoofdstuk een zullen de werkwijze en gebruikte methodes van het onderzoek worden verantwoord.

Het theoretisch onderzoek bestaat uit drie hoofdstukken, hoofdstuk twee, drie en vier. Aan de hand van een uitvoerige literatuurstudie zal ik een antwoord geven op deelvraag A: Wat zijn de verschillende posities die in de brede kring van kerk en theologie worden ingenomen ten aanzien van homoseksualiteit en wat zijn de daaraan ten grondslag liggende hermeneutische keuzes? Het doel van dit onderzoek is om a) gemeenten bewust te maken van de invloed en gevolgen van de manier waarop zij de Bijbel met betrekking tot homoseksualiteit nu lezen en b) gemeenten te voorzien van nieuwe

inzichten in de manier waarop de Bijbel ten aanzien van homoseksualiteit gelezen en toegepast kan worden.

In hoofdstuk twee zal onderzocht worden welke sociale en culturele ontwikkelingen van invloed zijn (geweest) op de opvattingen op homoseksualiteit. In het bijzonder zal onderzocht worden op welke manier de sociale wetenschappen verheldering kunnen geven over de begrippen die met betrekking tot homoseksualiteit worden gehanteerd.

In hoofdstuk drie worden diverse posities, die in de brede kring van kerk en in de theologie worden ingenomen ten aanzien van homoseksualiteit, in kaart gebracht. In het bijzonder zal aandacht worden besteed aan a) het begrip homoseksualiteit in de Bijbel, b) het begrip zonde in relatie tot homoseksualiteit en c) diverse exegetische benaderingen op Romeinen 1:24-27 en de scheppingsorde (Genesis 1-2) met betrekking tot homoseksualiteit.

De diverse manieren waarop de Bijbel ten aanzien van homoseksualiteit gelezen wordt kunnen verschillende vragen oproepen over de wijze van interpreteren van de betreffende bijbelteksten. In hoofdstuk vier zal daarom de rol van de hermeneutiek nader worden uitgewerkt. Het hoofdstuk begint met een verheldering van het begrip hermeneutiek. Vervolgens zal onderzocht worden welke hermeneutische vooronderstellingen ten grondslag liggen aan de exegetische benaderingen uit hoofdstuk drie en wat de sterke en minder sterke kanten zijn van de gebruikte hermeneutische methode. Tot slot zal een aanzet worden gegeven tot de manier waarop de gemeente met de diverse interpretatiemethoden kan omgaan. Elk hoofdstuk van het theoretisch onderzoek sluit af met een (deel) conclusie en aanbevelingen.

Tot slot volgt in hoofdstuk vijf van het onderzoeksrapport de eindconclusie en aanbevelingen.

HOOFDSTUK 1: METHODE

1.1. Inleiding

In dit hoofdstuk zal ik de werkwijze en totstandkoming van het onderzoeksrapport beschrijven. In verband met de privacy gevoelige redenen zullen bepaalde onderdelen in dit hoofdstuk niet of beperkt worden weergegeven.

1.2. Doelgroep

De publieksversie is geschreven voor kerkelijke gemeenten die behoefte hebben aan een theologische verdieping ten aanzien van homoseksualiteit. Deze theologische verdieping kunnen gemeenten gebruik bij de visie- en beleidsontwikkeling op homoseksualiteit.

1.3. Onderzoeksrapport

De publieksversie van het onderzoeksrapport bestaat uit een theoretisch onderzoek. In paragraaf 2.5. zal de onderzoeksmethodiek nader worden omschreven. Wegens de complexiteit en gevoeligheid van dit thema is het onderzoeksrapport omvangrijk geworden.

1.3.1. Theoretische onderzoek

Naar aanleiding van het theoretisch onderzoek zal een antwoord worden geformuleerd op deelvraag a. Het doel van het theoretisch onderzoek is om 1) gemeenten bewust te maken van de invloed en gevolgen van de manier waarop zij de Bijbel met betrekking tot homoseksualiteit nu leest en 2) de verschillende exegeses en toepassingen van de Bijbel aangaande homoseksualiteit te verhelderen, als stadium vóór het eventueel verwerven van nieuwe inzichten.

Het theoretisch onderzoek bestaat uit een (oriënterende) literatuurstudie op het gebied van de sociale wetenschap en een grondige theologische en hermeneutische literatuurstudie met betrekking tot de gestelde thematiek. De bijdrage van de sociale wetenschap is van belang, omdat het thema homoseksualiteit niet enkel beoordeeld kan worden vanuit het theologische paradigma. Het thema homoseksualiteit is namelijk meer dan een theologisch thema. Homoseksualiteit is een thema dat in verband staat met onder andere de sociaal en culturele ontwikkelingen in de samenleving. De sociale wetenschappen geven inzicht in de sociale en culturele ontwikkelingen die mogelijk van invloed zijn op de opvattingen over homoseksualiteit: *'Onze interpretaties zijn eveneens product van sociale vorming'*.⁸ Wegens de vraagstelling en omvang van dit onderzoek en mijn expertise zal aan de sociale wetenschap minder aandacht worden besteed. De nadruk zal daarom worden gelegd op de bijdrage van de theologie en hermeneutiek. Als basis voor de visievorming van de gemeente op homoseksualiteit, zal vanuit het theoretisch onderzoek een beschrijving worden gegeven van de verschillende inzichten waarop de Bijbel inzake homoseksualiteit gelezen kan worden.

1.3.2. Vooronderstellingen

Aan het ontwikkelen van dit onderzoeksrapport liggen diverse vooronderstellingen ten grondslag. Ten eerste veronderstel ik dat aan elke theologische uitspraak (ten aanzien van homoseksualiteit) een vorm van hermeneutiek vooraf gaat. Dit is de reden dat ik gekozen heb om het onderzoek te benaderen vanuit de volgende invalshoek, namelijk: het inzichtelijk maken van de manieren waarop de Bijbel ten aanzien

⁸ Boersema en Paas (red.) 2011, p. 84.

van homoseksualiteit wordt en kan worden gelezen. Ten tweede veronderstel ik dat de hermeneutiek verbanden kan leggen tussen diverse opvattingen ten aanzien van homoseksualiteit. Naar mijn mening is het allereerst van belang om de wijze waarop men de Bijbel leest te verhelderen. Als dit niet wordt gedaan veronderstel ik dat er een (grote) kloof ontstaat tussen wat er in de praktijk leeft (opvattingen van gemeenten) en de inzichten die de theorie geeft over de manier waarop de Bijbel aangaande homoseksualiteit gelezen kan worden.

1.4. Onderzoeksmethoden

Voor dit onderzoek heb ik gebruik gemaakt van een literatuuronderzoek.

1.4.1. Literatuuronderzoek

Het theoretisch onderzoek zal aan de hand van een uitvoerige literatuurstudie worden uitgevoerd. De literatuurstudie richt zich op het gebied van de sociale wetenschappen, de theologie (bijbelwetenschap) en de hermeneutiek.

De literatuur op deze gebieden is geselecteerd op basis van de vraagstelling van dit onderzoek. De literatuurgegevens zijn verzameld aan de hand van de catalogus van de mediatheek van de Christelijke Hogeschool Ede, de databases Academic Search, en Galaxie Software, Google, Google Books, Google Scholar en literatuursuggesties van mijn afstudeerbegeleider. Naar aanleiding van deze bronnen heb ik de bibliografie van de betreffende literatuur geraadpleegd voor nadere bruikbare bronnen inzake de vraagstelling.

Met inachtneming van de twee gebieden: de sociale wetenschappen, de theologie met in het bijzonder aandacht voor de exegetische en hermeneutische vragen, is de literatuurstudie gebaseerd op diverse uitgangspunten die ten aanzien van homoseksualiteit worden ingenomen. Aan de hand van diverse bronnen probeer ik de verschillende standpunten en benaderingen van de Bijbel aangaande homoseksualiteit zo evenwichtig mogelijk in kaart te brengen. Om de complexiteit van deze thematiek zoveel mogelijk recht te doen en de leesbaarheid van het onderzoeksrapport te bevorderen, heb ik ervoor gekozen om bepaalde zaken – waar nodig – te verhelderen in de voetnoten. Geïnteresseerden kunnen op deze manier zich zelfstandig in deze thematiek verder verdiepen.

1.5. Afbakeningen van het onderzoek

Homoseksualiteit is een complex thema. Mede om deze reden zal het onderzoek moeten worden afgebakend, wat als vanzelfsprekend beperkingen met zich meebrengt. In deze paragraaf zullen diverse beperkingen van het onderzoek aan de orde worden gesteld.

Als eerste beperking van het onderzoek kan de gekozen invalshoek, namelijk: het inzichtelijk maken van de manieren waarop de Bijbel wordt en kan worden gebruikt inzake homoseksualiteit, genoemd worden. Dit betekent dat ik geen valide uitspraken kan doen over de manier waarop een bijbels verantwoorde visie inzake homoseksualiteit in de pastorale praktijk van gemeenten kan worden toegepast. Wie recht wil doen aan de complexiteit van deze thematiek zal dan ook andere invalshoeken moeten bestuderen.

In de tweede plaats zijn de resultaten van het theoretisch onderzoek beperkt. Wegens de vraagstelling, omvang en tijdbestek van het onderzoek is het niet mogelijk (en wenselijk) om alle literatuur op dit gebied en subgebieden te verwerken.

1.6. Begrippenlijst

In deze paragraaf zullen de begrippen worden verhelderd die in dit onderzoeksrapport aan de orde komen.

Bijbelwetenschap

Het vakgebied binnen de theologie waarin alle aandacht uitgaat naar de grondige bestudering van de Bijbel in al haar facetten (ontstaan van de canon, archeologie, literair en historisch, etc.).

Dogmatiek

De dogmatiek is een onderdeel van de systematische theologie die de christelijke dogma's (leeruitspraak van de kerk c.q. christelijke traditie) bestudeert.

Exegese

Uitleg of verklaring van een (bijbel)tekst.

Hermeneutiek

Binnen de systematische theologie houdt de hermeneutiek zich bezig met de bestudering van de verschillende (bijbelse en filosofische) interpretatiemethoden.

Homoseksualiteit

Het begrip homoseksualiteit of homoseksueel verwijst in dit verslag naar mensen die zich aangetrokken voelen (seksuele voorkeur) tot mensen van hetzelfde geslacht. Dit in tegenstelling tot heteroseksualiteit of heteroseksuelen die zich aangetrokken voelen tot mensen van het andere geslacht.

Onderzoeksrapport

Een document dat wordt ontwikkeld voor kerkelijke gemeenten ter ondersteuning van de (theologische) visie- en beleidsontwikkeling op homoseksualiteit.

Sociale wetenschappen

Wetenschappelijke disciplines die betrekking hebben op de mens en zijn (sociale) omgeving. Enkele sociaalwetenschappelijke disciplines zijn: pedagogiek, psychologie, sociologie en antropologie.

Systematische theologie

Het vakgebied binnen de theologie dat zich richt op de systematische ordening, doordenking en verklaring van de christelijke geloofsinhoud.

HOOFDSTUK 2: SOCIALE WETENSCHAPPEN

2.1. Inleiding

Voorafgaand aan de theologische reflectie op homoseksualiteit zal in dit hoofdstuk onderzocht worden welke sociale en culturele ontwikkelingen van invloed zijn (geweest) op de opvattingen op homoseksualiteit. In het bijzonder zal in paragraaf 2.2 onderzocht worden op welke manier de sociale wetenschappen verheldering kunnen geven over de begrippen die met betrekking tot homoseksualiteit worden gehanteerd.

Ik volsta met een beknopte weergave van de sociologische (§ 2.3), biologische (§ 2.4), psychologische (§ 2.5) en omgevingsfactoren (§ 2.6) ten aanzien van homoseksualiteit, wegens de doelstelling van dit onderzoeksrapport en mijn beperkte deskundigheid op het gebied van de sociale wetenschappen. Vanwege de complexiteit van het onderwerp, homoseksualiteit, is een multidisciplinaire benadering van belang. De verschillende invalshoeken zijn belangrijk om bepaalde ontwikkelingen in de cultuur en samenleving ten aanzien van homoseksualiteit op waarde te schatten.

2.2. Terminologische ontwikkelingen

De begrippen 'homoseksualiteit' en 'homofilie' zijn in onze samenleving niet meer weg te denken. Het begrip 'homoseksualiteit' ontstond pas aan het einde van de negentiende eeuw.⁹ Belangrijke voorvechters die aan de wieg van de homo-emancipatie stonden waren Ulrichs (1825-1895) en Kertbeny (1824-1882). Ulrichs gaf een belangrijke impuls aan de wetenschappelijke theorievorming over 'homoseksualiteit' en identiteit.¹⁰ Ulrichs bedacht de begrippen 'uranisme' en 'urning' om de liefde tussen personen van hetzelfde geslacht c.q. homoseksualiteit aan te duiden.¹¹ Deze begrippen waren afgeleid van de Griekse godin van de zogenaamde (knapen)liefde.¹² In navolging van de Franse arts Michéa propageerde Ulrichs dat homoseksualiteit als natuurlijk – aangeboren – beschouwd moet worden.¹³ Zijn publicaties in 1864 en 1865 waren eveneens emancipatorisch van karakter.¹⁴ Wegens de complexiteit van Ulrichs 'uranitische' theorieën is de invoering van zijn terminologie vermoedelijk beperkt gebleven.¹⁵

Het Nederlandse begrip 'homoseksualiteit' is afgeleid van het Duitse begrip 'homosexualität'. Dit begrip is ontwikkeld door Kertbeny en bestaat uit een samenstelling van het Griekse woord 'homo' (gelijk) en het Latijnse woord 'sexualis' (geslachtelijk).¹⁶ Letterlijk betekent homoseksualiteit dus

⁹ Tielman 1982, p. 22.

¹⁰ Het begrip 'homoseksualiteit' wordt niet door Karl Heinrich Ulrichs gehanteerd; Kennedy 1997, p. 26; Hekma 2004, p. 21.

¹¹ De term 'uranisme' volgens Kennedy duidt vermoedelijk op het derde geslacht. De exacte betekenis van deze term is tot op heden onduidelijk, Kennedy 1997, p. 30; Ulrichs gebruikt de termen 'urning' om mannelijke en 'urningin' om vrouwelijke homoseksualiteit aan te duiden. Heteroseksualiteit duidt hij aan als 'dioning(in)'. Zie Norton voor een nadere beschrijving van Ulrichs' classificering van het uranisme; Wikipedia De vrije encyclopedie. "Karl Heinrich Ulrichs." Geraadpleegd op 05-05-2015. http://nl.wikipedia.org/wiki/Karl_Heinrich_Ulrichs; Gay history & literature: Essays by Rictor Norton. "The Term Homosexual." Geraadpleegd op 05-05-2015. <http://rictornorton.co.uk/social14.htm>.

¹² Hekma 2004, p. 22.

¹³ De kern van Ulrichs theorie bestaat uit zijn opvatting dat een vrouwelijke geest, ziel, psyche (Engels: psyche) opgesloten zit in een mannelijk lichaam, Kennedy 1997, p. 26-28; Hekma 2004, p. 21.

¹⁴ Ulrich wilde homoseksuele mensen (zoals hemzelf) bevrijden van de strafrechtelijke, religieuze en sociale veroordeling inzake de onnatuurlijke beschouwing van homoseksuele handelingen, Kennedy 1997, p. 26, 32.

¹⁵ Kennedy 1997, p. 30; Gay history & literature: Essays by Rictor Norton. "The Term Homosexual." Geraadpleegd op 05-05-2015. <http://rictornorton.co.uk/social14.htm>; Wikipedia De vrije encyclopedie. "Karl Heinrich Ulrichs." Geraadpleegd op 05-05-2015. http://nl.wikipedia.org/wiki/Karl_Heinrich_Ulrichs.

¹⁶ Károly Mária Kertbeny gebruikt de termen 'homosexualisten' om mannelijke en 'homosexualistinnen' om vrouwelijke homoseksualiteit aan te duiden, Wikipedia De vrije encyclopedie. "Károly Mária Kertbeny." Geraadpleegd op 05-05-2015.

‘gelijkgeslachtelijk’.¹⁷ Vanaf 1880 raakte het begrip ‘homosexualität’ in zwang.¹⁸ Het begrip homoseksualiteit werd als een neutrale vervanging gezien van het reeds gehanteerde en ethisch beladen begrip ‘sodomie’.¹⁹ Het begrip ‘heteroseksualiteit’ kwam ongeveer zeven jaar later tot stand.²⁰

Het begrip ‘homofilie’ werd in 1950 bedacht door Van der Leeuwen. Homofilie is afgeleid van de Griekse woorden ‘homo’ (gelijk) en philia (liefde voor). Het begrip wil de sociale, emotionele en romantische aspecten van een homoseksuele relatie benadrukken. Het begrip ‘homofilie’ werd door veel homoseksuelen in de jaren vijftig en zestig van de twintigste eeuw gebruikt om de eenzijdige en negatieve seksuele indruk van ‘homoseksualiteit’ te vermijden.²¹

Er bestaat (nog) geen eenduidige betekenis van het begrip ‘homoseksualiteit’: *‘Het kan gaan om gedragingen, gerichtheid, sekse, seksualiteit, erotiek, mannen, vrouwen, rolbevestiging of roldoorbreking’*.²² In navolging van velen maakt Seldenrijk - op basis van pastorale overwegingen - onderscheid tussen homoseksualiteit en homofilie.²³ Het begrip ‘homoseksualiteit’ heeft dan betrekking op de seksuele omgang met personen van hetzelfde geslacht en het begrip ‘homofilie’ wordt gebruikt om de aantrekkingskracht, gerichtheid en/of gevoelens voor personen van hetzelfde geslacht te beschrijven.²⁴ Homofiele gevoelens hoeven volgens Seldenrijk niet noodzakelijk te leiden tot seksuele omgang. De pastorale waarde van dit onderscheid ligt volgens Seldenrijk in het uit elkaar houden van de persoon en het gedrag.²⁵ Glas stelt daarentegen dat een dergelijke onderscheid veel te simpel is en een vorm van dualisme: *‘het gaat te veel uit van homoseksualiteit als iets waar je mee behept bent en gaat voorbij aan homoseksualiteit als een wijze van zijn’*.²⁶

Tielman geeft de verwarring rondom de begrippen als volgt weer: *‘Toch zijn er geen andere begrippen beschikbaar om dit thema te beschrijven (RvdV). Misschien heeft het ook wel iets aantrekkelijks om die verwarring in stand te houden, omdat daardoor de illusie voorkomen wordt dat alles met betrekking tot homoseksualiteit definitief vast te leggen zou zijn’*.²⁷

2.3. Sociologische factoren

Vanaf het midden van de twintigste eeuw is de acceptatie van homoseksualiteit in Nederland fors toegenomen.²⁸ Voorafgaand aan deze periode moest de Nederlandse bevolking weinig tot niets hebben van homoseksualiteit.²⁹ Het Sociaal en Cultureel Planbureau publiceerde in 2010 een onderzoek naar de acceptatie van homoseksualiteit in Nederland. Daaruit bleek dat 15% van de Nederlandse bevolking

http://nl.wikipedia.org/wiki/Karl_Maria_Kertbeny; Gay history & literature: Essays by Rictor Norton. “The Term Homosexual.” Geraadpleegd op 05-05-2015. <http://rictornorton.co.uk/social14.htm>.

¹⁷ Tielman 1982, p. 22.

¹⁸ Gay history & literature: Essays by Rictor Norton. “The Term Homosexual.” Geraadpleegd op 05-05-2015. <http://rictornorton.co.uk/social14.htm>.

¹⁹ Sodomie had destijds verschillende (bij)betekenissen zoals: seks met dieren, anale seks (gold ook voor hetero’s), Tielman 1982, p. 22.

²⁰ Tielman 1982, p. 22; Gay history & literature: Essays by Rictor Norton. “The Term Homosexual.” Geraadpleegd op 05-05-2015. <http://rictornorton.co.uk/social14.htm>.

²¹ Jaap van der Leeuwen; Tielman 1982, 17; Pickett 2009, p. 10.

²² Naast homoseksualiteit betreft Tielman dit ook op het woord ‘homoseksuelen’, Tielman 1982, p. 24.

²³ Seldenrijk 2004, p. 20.

²⁴ Seldenrijk 2004, p. 18.

²⁵ Seldenrijk 2004, p. 20.

²⁶ De Bruijne (red.) 2012, p. 24.

²⁷ Tielman 1982, p. 24.

²⁸ Keuzekamp 2010, p. 24.

²⁹ Bos 2010, p. 50.

in 2006 negatief stond tegenover homoseksualiteit. In 2008 was dit teruggebracht tot 9% van de bevolking.³⁰

De toename van de acceptatie van homoseksualiteit kan in verband staan met een complex aantal culturele en maatschappelijke veranderingen op onder andere economisch, politiek, wetenschappelijk en sociaal terrein.³¹ Een belangrijk keerpunt in de Westerse samenleving was de overgang van een op tradities gebaseerde agrarische standensamenleving naar een moderne, industriële samenleving in de achttiende en negentiende eeuw.³² Door de technische en wetenschappelijke vooruitgang groeide de kennis over homoseksualiteit.³³ Ook kreeg de mens steeds meer grip op het leven, in de vorm van onder andere geboortepanning en zelfgekozen euthanasie.³⁴ Daarnaast kreeg de mondige en autonome mens een steeds grotere waardering en centrale positie in de samenleving. De mens stelde zich onafhankelijk op tegenover de samenleving. In plaats van zich te laten leiden door traditionele verbanden, zoals de familie of de kerk, werd de mens aangespoord (of gedwongen) om zijn/haar eigen leven vorm te geven en verder te ontplooien.³⁵ Daarbij stond het gevoel en de beleving van het individu voorop.³⁶ De toenemende welvaart, vrije tijd, en individuele vrijheid gaf mensen de mogelijkheid om hun seksuele leven naar eigen inzicht in te richten.³⁷ Ten grondslag aan deze ontwikkelingen in de samenleving liggen onder meer drie belangrijke waarden: 1) gelijkheid tussen mensen, 2) vrijheid van denken en handelen en 3) zelfbeschikking over het leven.³⁸ In het licht van deze ontwikkelingen kan de opkomst van de diverse emancipatiebewegingen, waaronder de homo-emancipatie, worden gezien.

Tot ongeveer 1970 werd homoseksualiteit als een ziekte beschouwd. Daarnaast was homoseksualiteit ook strafbaar gesteld, krachtens artikel 248bis van het Wetboek van Strafrecht dat in 1911 als onderdeel van de zedenwetgeving was ingevoerd.³⁹ Als reactie op de invoering van de zedenwetgeving van 1911, werd in 1912 - onder leiding van J.A. Schorer - de eerste homobeweging in Nederland opgericht 'het Nederlandsch Wetenschappelijk Humanitair Komitee' (NWHK).⁴⁰ Na de homovervolging in de Tweede Wereldoorlog - waarin het NWHK werd opgeheven - werd de 'Shakespeare Club' opgericht, een homo-emancipatiebeweging wat later het 'Cultuur en Ontspannings Centrum' (COC) zou worden genoemd.⁴¹ Naast deze bewegingen heeft de seksuele revolutie van 1965 tot 1980 voor een belangrijke doorbraak gezorgd in de acceptatie en tolerantie van homoseksualiteit.⁴² In 1986 kreeg Nederland een landelijke homobeleid en in 1994 werd de Wet Gelijke Behandeling

³⁰ Bias 2010, p. 8.

³¹ Dekker en Stoffels 2009, p. 99-100.

³² Deze ontwikkeling wordt ook wel de modernisering van de samenleving genoemd, Dekker en Stoffels 2009, p. 99-101, Dekker 2010, p. 63.

³³ Dekker en Stoffels 2009, p. 101; Hekma 2004, p. 41.

³⁴ Dit proces wordt aangeduid als rationalisering of doelrationeel handelen: '*de ontwikkeling waarbij de mens dingen steeds minder overlaat aan het toeval*', Dekker en Stoffels 2009, p. 101, 107-108.

³⁵ Dit proces wordt individualisering genoemd. De Reformatie benadrukte o.a. al het belang van het individu, Dekker 2010, p. 73-76, Dekker en Stoffels 2009, p. 109-111.

³⁶ Dit wordt subjectivering genoemd: 'waarden en waarheden zijn voor de mens geen vaststaande grootheden meer, zij worden pas waarden en waarheden als ze in harmonie zijn met hun ervaring en hun beleving, Dekker 2010, p. 80; Boersema en Paas 2011, p. 95.

³⁷ Hekma 2004, p. 75.

³⁸ In Dekker en Stoffels 2009 worden op p. 104 nog saamhorigheid, persoonlijke integriteit, efficiëntie en effectiviteit genoemd als waarden die in de moderne samenleving als geheel van betekenis zijn. Zie Dekker 2010, p. 82-85 voor een nadere uitwerking van de drie waarden: gelijkheid, vrijheid en zelfbeschikking; Dekker 2010, p. 81.

³⁹ De doelstelling van het NWHK was de afschaffing van artikel 248bis, de erkenning van homoseksualiteit als een natuurlijk, c.q. aangeboren verschijnsel en de gelijke behandeling t.o.v. heteroseksualiteit. In navolging van het NWHK ontstonden verschillende hervormingsbewegingen zoals de Neo-Malthusiaanse Bond (NMB), en Nederlandse Vereniging voor Seksuele Hervorming (NVSH), zie Hekma 2004, p. 42, 55; Keuzekamp 2010, p. 24; Hekma 2004, p. 42, 71; Tielman 1982, p. 76.

⁴⁰ Tielman 1982, p. 76-77, 84; Hekma 2004, p. 41.

⁴¹ Hekma 2004, p. 58-62; Tielman 1982, p. 128-129, 136-137.

⁴² Hekma 2004, p. 71

ingevoerd op het gebied van sekse, etniciteit en seksuele oriëntatie.⁴³ In 2001 werd als hoogtepunt van de homo-emancipatie het burgerlijk huwelijk voor echtparen van hetzelfde geslacht opengesteld.⁴⁴

Volgens Europees opinieonderzoek is Nederland in vergelijking met andere landen het meest tolerant ten aanzien van homoseksualiteit.⁴⁵ Desondanks is homotolerantie niet vanzelfsprekend in Nederland. Homoseksuelen worden nog dagelijks geconfronteerd met discriminatie. Homoseksuele uitingen in het openbaar worden door een deel van de Nederlandse bevolking als aanstootgevend ervaren. Vooral in veel religieuze groepen en etnische (migranten)groepen wordt homoseksualiteit afgewezen.⁴⁶

2.4. Biologische factoren

Het wetenschappelijk onderzoek naar de (mogelijke) biologische oorzaken van homoseksualiteit vindt plaats op verschillende terreinen: 1) hormonale studies, 2) neurologische (hersenstructuren) studies, 3) genetische studies en 4) prenatale studies (invloeden van voor de geboorte).⁴⁷ Daarnaast wordt homoseksualiteit onderzocht binnen de context van de evolutietheorie.⁴⁸ In het dierenrijk is homoseksueel gedrag bij zo'n vierhonderdvijftig soorten zoogdieren en vogels geconstateerd.⁴⁹ Binnen deze studies wordt homoseksualiteit als een adaptieve vorm van evolutie beschouwd.⁵⁰ Wetenschapsjournalist Van Sprundel meent dat het vinden van een genetisch link een bijdrage kan leveren aan de acceptatie van homoseksualiteit in het maatschappelijke debat.⁵¹ Ondanks de toename van biowetenschappelijke onderzoeken en publicaties bestaat er nog steeds geen wetenschappelijke consensus en overtuigend bewijs voor de biologische achtergrond van homoseksualiteit.⁵² Seldenrijk zegt hierover het volgende: *'resultaten van dit soort genetisch en anatomisch onderzoek moeten met grote voorzichtigheid worden geïnterpreteerd. Tussen genen en eigenschappen bestaat geen rechtlijnig verband'*.⁵³ Toch moeten religieuze groepen - met de groeiende aandacht voor biowetenschappelijke onderzoeken binnen de wetenschap - er op voorbereid zijn dat een dergelijk bewijs wel gevonden kan worden, aldus de baptistische professor en counselor Beck.⁵⁴

⁴³ Keuzekamp 2010, p. 25.

⁴⁴ Keuzekamp 2010, p. 335.

⁴⁵ Naast Nederland staan Zweden, Denemarken en België hoog op de tolerantieranglijst t.a.v. homoseksualiteit, zie Bias 2010 p. 16; Keuzekamp 2010, p. 337; Huijnk 2014 p. 9; Bias 2010, p. 16.

⁴⁶ Acht op de tien religieuze groepen staan afwijzend tegenover homoseksualiteit. 27% van de Nederlandse bevolking vindt seksuele omgang tussen mannen walgelijk. 40% vindt zoenende mannen en 27% zoenende vrouwen in het openbaar aanstootgevend. 13% heeft weerstand tegen zoende heterostellen, zie Bias 2010, p. 16; Keuzekamp 2010, p. 337; Huijnk 2014 p. 9; Bias 2010, p. 16; Bos 2010, p. 7.

⁴⁷ Voor nadere informatie over de (mogelijke) biologische oorzaken t.a.v. homoseksualiteit zie Beck 1997, p. 5-6, Seldenrijk 2004, p. 97-102, Benner en Hill 1999, p. 572-573, De Bruijne (red.) 2012, p. 20-23; Beck 1997, p. 5-6.

⁴⁸ Poiani 2010, p. xv; Seldenrijk 2004, p. 98.

⁴⁹ Seldenrijk 2004, p. 98.

⁵⁰ Poiani 2010, p. xvi.

⁵¹ Van Spundel. EOS Wetenschap. "Homo zijn zit in de genen" Geraadpleegd op 29-05-2015.
<http://eoswetenschap.eu/artikel/homo-zijn-zit-de-genen>.

⁵² Rosario 2002, p. 214; Seldenrijk 2004, p. 100-101; Benner en Hill 1999, p. 573; De Bruijne (red.) 2012, p. 21-22.

⁵³ Seldenrijk 2004, p. 100.

⁵⁴ James R. Beck is professor en counselor aan de Conservative Baptist Theological Seminary in Denver (Verenigde Staten), Beck 1997, p. 5, 9.

2.5. Psychologische factoren

In 1980 werd 'homoseksualiteit' uit het Amerikaanse classificatiesysteem voor psychiatrische stoornissen gehaald.⁵⁵ Het onderzoek naar de psychologische ontwikkeling van homoseksualiteit bestaat uit een complex aantal factoren en verklaringen. Deze diversiteit is mede toe te schrijven aan de complexiteit van de menselijke seksualiteit en het wetenschappelijk debat op het terrein van 'nature' (aangeboren) en 'nurture' (aangeleerd).⁵⁶ Diverse psychologische benaderingen gaan ervan uit dat homoseksualiteit niet zozeer aangeboren is, maar in verband staat met de (al dan niet problematische) psycho-sociale ontwikkelingen met name in de jeugd.⁵⁷ Anderen beschouwen homoseksualiteit als een psychobiologisch of biopsychisch gegeven.⁵⁸ Over de veranderbaarheid van de homoseksuele oriëntatie bestaat nog geen eenduidigheid.⁵⁹

2.6. Omgevingsfactoren

In deze theorie gaat men ervan uit dat een homoseksuele aanleg wordt beïnvloed door diverse omgevingsfactoren. Te denken valt aan: cultuur, opvoeding, persoonlijke waarden, medicatie, voeding en klimaat.⁶⁰ Evenals de biologische en psychologische factoren wordt de invloed van omgevingsfactoren op homoseksualiteit in de wetenschap divers beoordeeld.⁶¹ In tegenstelling tot het onderzoek naar de omgevingsfactoren behaalt het biologisch onderzoek volgens de 'Baker Encyclopedia of Psychology & Counseling' tot nu toe het beste resultaat in het aantonen van de mogelijke relatie tussen homoseksualiteit en biologische gegevens.⁶² Tegelijkertijd wordt het belang van een multidisciplinaire benadering onderstreept. Dit houdt in dat de oorzaak van homoseksualiteit waarschijnlijk bestaat uit een combinatie van sociologische, biologische, psychologische en omgevingsfactoren.⁶³

⁵⁵ Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM); De Bruijne (red.) 2012, p. 22.

⁵⁶ De menselijke seksualiteit bestaat uit verschillende dimensies: seksuele aantrekkingskracht, seksueel gedrag, seksuele fantasieën, emotionele en sociale voorkeur, zelfidentificatie en heteroseksuele en homoseksuele levensstijl. Op elk gebied kan men tot verschillende verklaringen komen over de ontwikkeling van homoseksualiteit, Beck 1997, p.7; Debat binnen de homostudies vindt plaats tussen de constructionisten (nurture) en essentialisten (nature). Volgens de constructionisten is homoseksualiteit een culturele variabele. Essentialisten menen dat homoseksualiteit biologisch of psychologisch bepaald is, Van Loon 2012, p. 14-15; Medema 2010, p. 68; Eckman (2004), p. 49-50.

⁵⁷ Voor meer informatie over de ontwikkeling van de (homo)seksuele voorkeur in de adolescentie zie Slot en Van Aken (red.) 2010, 153-154; Seldenrijk noemt een aantal problemen in de psychologische ontwikkeling die een bijdrage kunnen leveren aan een homofiele gerichtheid: seksueel overschrijdend gedrag of misbruik, verwaarlozing in de kinderjaren, minderwaardigheidscomplex. Volgens Seldenrijk wordt homofilie in de psychoanalytische benadering aangeduid als een gevoelsstoornis, Seldenrijk 2004, p. 102-104.

⁵⁸ Psychobiologisch of biopsychisch is een bestaanswijze waarbij het lichamelijke verweven is met het psychische. Volgens Glas zit homoseksualiteit in het (lichamelijke) 'systeem', De Bruijne (red.) 2012, p. 21, 24.

⁵⁹ G. Glas beschouwt het veranderen van de homoseksuele oriëntatie als zinloos en wreed, De Bruijne (red.) 2012, p. 23; Volgens D.F. Swaab is de homoseksuele oriëntatie aangeboren en onveranderbaar. Spitzer, Jones en Yarhouse pleiten daarentegen voor een langdurig veranderingsproces, InfoNu. "Homoseksualiteit aangeboren, aangeleerd of keuze?" Geraadpleegd op 01-06-2015. <http://mens-en-samenleving.infoNu.nl/psychologie/30016-homoseksualiteit-aangeboren-aangeleerd-of-keuze.html#een-langdurig-veranderingsproces>.

⁶⁰ Benner en Hill 1999, p. 573; Seldenrijk 2004, p. 107-110.

⁶¹ Volgens Seldenrijk spelen psycho-sociale en omgevingsfactoren een belangrijke rol bij de seksuele differentiatie van de hersenen en biologische structuren, Seldenrijk 2004, p. 107. Glas meent dat de invloed van omgevingsfactoren op de ontwikkeling van de (homoseksuele) voorkeur klein is. Omgevingsfactoren hebben volgens hem daarentegen wel invloed op de (homoseksuele) expressie, De Bruijne (red.) 2012, p. 21.

⁶² Het succes van het biologisch onderzoek kan te maken hebben met de fysieke aard van het onderzoek. Bij het vaststellen van omgevingsfactoren ligt dit veel complexer, Benner en Hill 1999, p. 574-575.

⁶³ Benner en Hill 1999, p. 575; Seldenrijk 2004, p. 108.

2.7. Conclusie en aanbevelingen

De inzichten uit de sociale wetenschappen tonen aan dat de opvattingen over homoseksualiteit binnen de wetenschap divers, complex en volop in ontwikkeling zijn.

De sociale en culturele ontwikkelingen in de samenleving leveren een bijdrage aan de acceptatie van homoseksualiteit. Deze ontwikkelingen hebben er mede toe geleid dat het debat over homoseksualiteit in de kerken op gang is gekomen. De kerken staan voor de uitdaging om deze ontwikkelingen vanuit hun geloofstraditie op waarde te schatten. Kerkelijke gemeenten zouden zich kunnen bezinnen op de vraag op welke (bijbelse) gronden de gemeente bepaalde sociaal en culturele ontwikkelingen omarmt en andere afwijst.

Over het begrip homoseksualiteit, het onderscheid tussen homoseksualiteit en homofilie en de (mogelijke) oorzaken van homoseksualiteit bestaat (nog) geen wetenschappelijke consensus. De resultaten uit de sociale wetenschappen laten zien dat mensen zich niet gemakkelijk laten categoriseren. Dit gegeven nodigt gemeenten uit om dit onderwerp met uiterste voorzichtigheid en terughoudendheid te benaderen. De mens is immers een complex (socio-biospsychologisch en spiritueel) wezen.

In het volgende hoofdstuk zal de nadruk worden gelegd op de theologische reflectie op homoseksualiteit.

HOOFDSTUK 3: THEOLOGISCHE REFLECTIE

3.1. Inleiding

In dit hoofdstuk volgt een theologische reflectie op homoseksualiteit. In paragraaf 3.2 zullen diverse posities, die in de kerk en in de theologie worden ingenomen, ten aanzien van homoseksualiteit in kaart worden gebracht. Na de begripsverheldering van de sociale wetenschappen in het vorige hoofdstuk, zal aan de hand van een woordstudie in paragraaf 3.3 de manier waarop de Bijbel over homoseksualiteit spreekt onderzocht worden. Vervolgens zal in paragraaf 3.4. het begrip ‘zonde’ in relatie tot homoseksualiteit worden besproken. Ten slotte zullen in paragraaf 3.5 diverse exegetische benaderingen behandeld worden met betrekking op Romeinen 1 en de scheppingsorde. In het volgende hoofdstuk worden de hermeneutische vooronderstellingen van de exegetische benaderingen behandeld.

Wegens de vraagstelling en omvang van het onderzoeksrapport volsta ik met een beknopte weergave van de behandelde thematiek in dit hoofdstuk.

3.2. Kerkelijke standpunten ten aanzien van homoseksualiteit

De verschillende kerkelijke standpunten ten aanzien van homoseksualiteit worden in deze paragraaf besproken. Achtereenvolgens zullen in paragraaf 3.2.1 het conservatieve standpunt, in paragraaf 3.2.2. het gematigd conservatieve standpunt, in paragraaf 3.2.3 het gematigd progressieve standpunt en tot slot in paragraaf 3.2.4 het progressieve standpunt worden behandeld.⁶⁴ De indeling dient slechts verstaan te worden als een hulpmiddel in het verhelderen van de complexe scala aan opvattingen inzake homoseksualiteit binnen de kerk.

3.2.1. Conservatief standpunt

Volgens het conservatieve standpunt staat de Bijbel afwijzend tegenover zowel homofilie (homoseksuele oriëntatie) als homoseksualiteit (praktiserend).⁶⁵ In de eerste plaats gaat homoseksualiteit volgens dit standpunt in tegen de scheppingsorde van God (Genesis 1-2; Romeinen 1).⁶⁶ Homoseksualiteit en homofilie worden als een onderdeel van de zondeval gezien (Genesis 3). Met de scheppingsorde als uitgangspunt is het huwelijk voorbehouden aan een man-vrouw relatie (Efeze 5:31-32).⁶⁷ Homoseksuelen worden daarmee aangespoord tot een celibataire levenshouding.⁶⁸ Ten tweede wordt homoseksualiteit op diverse plaatsen in de Bijbel verboden en veroordeeld. In het Oude Testament wordt homoseksualiteit veroordeeld in de Wet van Mozes (Leviticus 18:22; 20:13), het verhaal van Sodom en Gomorra (Genesis 19:5) en de verkrachting in Gibeon (Rechters 19). Verder wordt

⁶⁴ Deze indeling is ontleend aan de behandeling van deze thematiek van Ouweneel. Het ‘gematigd-progressieve’ standpunt wordt door Ouweneel het ‘zwak-progressieve’ standpunt genoemd. Wegens de negatieve connotatie van het woord ‘zwak’ hanteer ik het begrip ‘gematigd’. Daarnaast heb ik het gematigd conservatieve standpunt toegevoegd, omdat ik recht wil doen aan de personen die zich mogelijk herkennen in deze groep. Het is verder mogelijk dat de bijbelteksten, die ter ondersteuning van het standpunt binnen een bepaalde groep worden gebruikt, onderling kunnen verschillen. Wegens de complexiteit volsta ik hier met een algemene beschrijving van de gehanteerde bijbelteksten, Ouweneel 2010, p. 59-61; Deze indeling bevat geen waardeoordeel en stigmatisering. Het conservatieve standpunt hoeft per definitie niet beter of slechter te zijn dan het (gematigd) progressieve standpunt en vice versa, Ouweneel 2010, p. 20.

⁶⁵ De Homofiel wordt hier afgewezen op grond van zijn seksuele gerichtheid op personen van hetzelfde geslacht. Ook bestaan er kringen waar de homofiele geaardheid niet serieus genomen wordt, Ouweneel 2010, 59.

⁶⁶ Conservatieven zien Romeinen 1 als een bevestiging van de scheppingsorde, Van Loon 2012, p. 94-95; Ouweneel 2010, 63-64.

⁶⁷ De Bruijne 2012, p. 13; Van Loon 2012, p. 95; Ouweneel 2010, p. 63-64.

⁶⁸ De Bruijne 2012, p. 13.

in de brieven van Paulus negatief over homoseksualiteit gesproken (Romeinen 1; 1 Korintiërs 6:9; 1 Timoteüs 1:10).⁶⁹ Naar aanleiding van het Griekse woord ‘arsenokoitès’ in 1 Korintiërs 6:9 en 1 Timoteüs 1:10 menen conservatieven dat Paulus alle vormen van homoseksualiteit afwijst – inclusief duurzame homoseksuele relaties.⁷⁰ Voor de conservatieven geldt *‘niet de context, maar de Schrift stelt de norm’*, ook al leidt dit tot maatschappelijk druk.⁷¹

3.2.2. Gematigd conservatief standpunt

Het gematigd conservatief standpunt ziet homoseksualiteit als een complex verschijnsel en is zich bewust van de (nog) beperkte kennis op dit gebied. Volgens de gematigd conservatieven kunnen niet alle vormen van homoseksualiteit die in de Bijbel worden veroordeeld, op de hedendaagse vormen van (duurzame) homoseksuele relaties worden toegepast.⁷²

De socio-historische en literaire contexten van Sodom en Gomorra en Gibeon laten zien dat deze bijbelteksten niet opgevat moeten worden als een veroordeling van homoseksualiteit als zodanig.⁷³ De verbodsteksten in de Wet van Mozes (Leviticus 18:22; 20:13) ten aanzien van homoseksualiteit staan in verband met de heidense afgodendienst.⁷⁴ Ook de Nieuwtestamentische gegevens (Romeinen 1; 1 Korintiërs 6:9; 1 Timoteüs 1:10) moeten volgens sommige gematigd conservatieven gelezen worden tegen de achtergrond van de heidense afgodendienst in de Grieks-Romeinse wereld.⁷⁵

De meeste hedendaagse homoseksuelen zouden dergelijke praktijken als verkrachting, prostitutie en seksueel misbruik eveneens verwerpen. Deze bijbelse gegevens hebben volgens de gematigd conservatieven dan ook geen betrekking op homofilie.⁷⁶ Homofilie (oriëntatie) komt in de Bijbel niet naar voren en kan daarom niet afgewezen worden.⁷⁷ Een gematigd conservatieve uitdrukking luidt dan ook: *‘Geen mens heeft om zijn seksuele geaardheid gevraagd (...). De geaardheid van elk mens moet aanvaard worden’*.⁷⁸ Kortom, alle mensen zijn gelijkwaardig.

Gematigd conservatieven wijzen daarentegen praktiserende homoseksuelen af. Seksualiteit is volgens dit standpunt – tegen de achtergrond van de scheppingsorde – voorbehouden aan het huwelijk tussen een man en een vrouw (Genesis 1; 2; Efeze 5:31-32).⁷⁹ Met inachtneming van een leven van seksuele onthouding is een intieme (duurzame) vriendschapsrelatie toegestaan.⁸⁰ Ondanks de maatschappelijke druk moet de kerk de bijbelse normen ten aanzien van seksualiteit nastreven.⁸¹

⁶⁹ Van Loon 2012, p. 15-18, 94-95; Ouweneel 2010, p. 61-64.

⁷⁰ Ouweneel 2010, p. 62.

⁷¹ De Bruijne 2012, p. 14.

⁷² De Bruijne 2012, p. 15.

⁷³ In Ezechiël 16:44-50 staat dat Sodom werd beschuldigd van hoogmoed, onrecht, ongastvrijheid etc., Ouweneel 2010, p. 64-65.

⁷⁴ Het woord ‘gruwel’ heeft in de Wet van Mozes betrekking op de heidense afgodendienst (Deuteronomium 7:25; 12:31; 17:2-5; 18:9-12; 20:18; 27:15; 29:17; 32:16, Ouweneel 2010, p. 66.

⁷⁵ De Korintische en Efezische christenen waren afkomstig uit het (losbandige) heidendom en maakten onderdeel uit van de zogenoemde reli-seks praktijken in de Grieks-Romeinse wereld. De teksten over homoseksualiteit moeten binnen deze context gelezen worden (Romeinen 1:23; 1 Korintiërs 12:2; Efeze 4:17-19), Ouweneel 2010, p. 67.

⁷⁶ Ouweneel 2010, p. 65-67.

⁷⁷ De Bruijne 2012, p. 15; Ouweneel 2010, p. 60.

⁷⁸ Ouweneel 2010, p. 60; Een ander gematigd progressieve reactie luidt: *‘De homofiel mag nooit zijn homofiele geaardheid verweten worden. Het is God zelf die iemand als homofiel geschapen heeft, of in ieder geval heeft toegelaten dat een mens met een degelijke geaardheid geboren wordt’*, Ouweneel 2010, p. 67.

⁷⁹ De Bruijne 2012, p. 15; Ouweneel, 2010, p. 67.

⁸⁰ De Bruijne 2012, p. 15-16; Ouweneel 2010, p. 67.

⁸¹ De Bruijne 2012, p. 16.

3.2.3. Gematigd progressief standpunt

Gematigd progressieven vinden dat het beperkte aantal bijbelteksten over homoseksualiteit niet direct op de hedendaagse vormen van homoseksualiteit kan worden toegepast. De voorstellingen van de perverse vormen van homoseksualiteit in de Bijbel, tegen de achtergrond van de heidense afgodendienst in zowel het Oude als Nieuwe Testament, staan in groot contrast met de huidige en duurzame homoseksuele relaties in liefde en trouw onder oprechte christenen.⁸²

Volgens het gematigd progressieve standpunt komt homoseksualiteit niet overeen met Gods oorspronkelijke scheppingsorde. Toch is het na de zondeval moeilijk te bepalen op welke wijze met de gebrokenheid van de schepping moet worden omgegaan. Vanwege deze moeilijkheid en onduidelijkheid laat men de keuze openstaan.⁸³ Een leven in seksuele onthouding achten de gematigd progressieven onmogelijk: *‘Geen enkel heterofiel (...) heeft het morele recht de homofiel alle seksuele omgang te verbieden’*.⁸⁴

Kortom, de gematigd progressieven accepteren zowel de homofiele oriëntatie als de homoseksuele relatie in liefde en trouw. Deze relatie staat niet gelijk aan het bijbelse huwelijk, maar past bij de barmhartige houding van God in het evangelie.⁸⁵

3.2.4. Progressief standpunt

Volgens progressieven zijn de bijbelteksten over homoseksualiteit schaars, in vergelijking met het aantal bijbelteksten over maatschappelijk onrecht. Volgens de progressieven toont dit aan dat het onderwerp homoseksualiteit van ondergeschikt belang is in de Bijbel.⁸⁶

Homoseksualiteit kan binnen het progressieve standpunt worden beschouwd als een variatie op de veelkleurigheid van de schepping, in plaats van zonde (Psalm 139:15).⁸⁷ De jezuïtische priester Van Kilsdonk (1917-2008) verwoordde dit als volgt: *‘Homoseksualiteit is geen afwijking of stoornis, maar een vondst van de Schepper’*.⁸⁸ Voor andere progressieven geldt dat de Bijbel geen gezag heeft inzake homoseksualiteit.⁸⁹

Volgens progressieven is het een misverstand om zich tegen de maatschappelijke acceptatie van homoseksualiteit te verzetten. Progressieven zien namelijk Gods leiding achter de culturele en maatschappelijke ontwikkelingen, zoals de ontwikkelingen op het gebied van de gelijkheid en de rechten van de mens.⁹⁰

⁸² De Bruijne 2012, p. 17; Van Loon 2012, p. 91.

⁸³ De Bruijne 2012, p. 17; Als God het toelaat dat een mens met een homofiele oriëntatie geboren wordt, dan zal de mens ook volgens deze oriëntatie moeten leven, Ouweneel 2010, p. 60.

⁸⁴ Citaat in Ouweneel 2010, p. 68. Een andere progressieve houding luidt als volgt: *‘Ook al zouden wij er persoonlijk moeite mee hebben, we hebben eenvoudig niet het recht een ander onze gevoelens en opvattingen op te leggen’* in Ouweneel 2010, p. 68; De Bruijne 2012, p. 17.

⁸⁵ De Bruijne 2012, p. 17. Volgens progressieven moet de liefde het overkoepelende principe zijn dat de toepassing van een concreet bijbels gebod bepaalt, in tegenstelling tot letterlijke gehoorzaamheid, Van Loon 2012, p. 92.

⁸⁶ Van Loon 2012, p. 91.

⁸⁷ Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan de titel van het boek *‘Adam en Evert’* van Ganzevoort, Olsman en van der Laan, Ganzevoort, Olsman e.a. 2011, p. 52-54; Van Klinken en Pruiksma 2010, p. 17-28; Met betrekking tot het homohuwelijk wordt het volgende gezegd: *‘Niet het geslacht bepaalt de waarde van het huwelijk, maar de kwaliteiten van liefde en trouw’*, De Reuver, R., “Verdraagt elkaars lastigheden.” *Kontekstueel* 28:5 (2014), geraadpleegd op 20-07-2015. <http://www.kontekstueel.nl/index.php/component/content/article/35-algemene-artikelen/1088-nr5-2014-verdraagt-elkanders-lastigheden>.

⁸⁸ Ganzevoort, Olsman e.a. 2011, p. 53.

⁸⁹ Van Loon noemt B.J. Brooten die een dergelijke positie inneemt. Bijbelteksten aangaande homoseksualiteit hebben in deze opvatting geen gezag op hedendaagse vormen van homoseksualiteit, Van Loon 2012, p. 90.

⁹⁰ De Bruijne 2012, p. 18; Volgens De Jong laat de Bijbel een trend zien die doorgetrokken mag worden. De processen die in gang zijn gezet bij de afschaffing van de slavernij en de vrouwen-emancipatie, vinden nu plaats bij homoseksuelen. De Jong stelt dat *‘het bijbelse onderwijs een doorlopende en geen doodlopende weg is’* in: *‘De Jong, H., De Weg: Tien stellingen over de Bijbel (z.p.: Uitgave in eigen beheer, 2010) p. 34-35’*, Van Loon 2012, p. 92.

3.3. Het begrip homoseksualiteit in de Bijbel

In hoofdstuk twee is naar voren gekomen dat de begrippen homofilie en homoseksualiteit pas zijn ontstaan aan het einde van de negentiende eeuw. Deze begrippen zijn niet terug te vinden in de Bijbel. Toch zijn er een aantal bijbelpassages die mogelijk verwijzen naar homoseksueel gedrag, oftewel geslachtsgemeenschap tussen personen van hetzelfde geslacht.⁹¹ In deze paragraaf volgt een beknopte woordstudie met als doel de begrippen te verhelderen rondom homoseksueel gedrag in de Bijbel.

Wegens onvoldoende beheersing van de Hebreeuwse taal, ben ik niet in staat geweest om de verschillende vertalingen op de grondtekst met elkaar te vergelijken.⁹² Aan de hand van woordenboeken en encyclopedieën zal ik de verschillende vertalingen proberen te controleren met de grondtekst. Wegens de vraagstelling en omvang van het onderzoek heb ik een selectie gemaakt van een aantal bijbelse begrippen, die naar mijn mening een belangrijke rol spelen in het debat aangaande homoseksualiteit.

3.3.1. Het begrip homoseksualiteit in het Oude Testament

In het Oude Testament komt (de veroordeling van) homoseksueel gedrag naar voren in de verhalen over Sodom (Genesis 19:1-29) en Gibeon (Rechters 19) en in twee wetteksten (Leviticus 18:22; 20:13).⁹³ Het Oude Testament verwijst enkel naar de (homo)seksuele omgang tussen mannen.⁹⁴

In de twee verhalen wordt het Hebreeuwse begrip *yādaʿ* gebruikt, wat vertaald wordt met 'kennen' of 'weten'. Het begrip komt zo'n 944 keer voor in het Oude Testament en wil diverse vormen van kennis uitdrukken. Zo wordt het begrip gebruikt als aanduiding voor: 1) de kennis van God over de mens (Psalm 1:6; Jeremia 1:5), 2) kennis van goed en kwaad (Genesis 3:5,22) en 3) geslachtsgemeenschap (Genesis 4:1; 1 Samuel 1:19).⁹⁵ In het kader van het verhaal van Sodom en Gibeon kan het begrip *yādaʿ* (kennen) duiden op seksuele perversiteiten, zoals verkrachting.⁹⁶

In de wetteksten wordt het Hebreeuwse begrip *šākab* vertaald als 'liggen' of 'gaan liggen'. Het begrip kan verwijzen naar de dood of (verboden) seksuele relaties (Genesis 30:15; 2 Samuel 2:2; Exodus 22:16; Deuteronomium 22:22). In de Levitische wetteksten wordt het begrip *šēkōbet* (geslachtsgemeenschap)

⁹¹ In sommige Engelse vertalingen is het Griekse begrip *arsenokoitēs* vertaald met homoseksualiteit (1 Corinthiërs 6:9; 1 Timotheüs 1:10). Volgens Countryman is het onduidelijk of dergelijke passages betrekking hebben op hedendaagse vormen van homoseksualiteit, Freedman en Myers e.a. 2000, p. 602; Conwell vindt het – naar aanleiding van zijn exegese van 1 Korintiërs 6:9 – onacceptabel dat in de Engelse vertalingen de Griekse begrippen zijn vertaald met homoseksualiteit, zie Conwell, G., 'An Argument Against The Use Of The Word 'Homosexual' In English Translations Of The Bible' *Heythrop Journal* 51:5 (2010) p. 723-729; Achtemeier (ed.) 1985, p. 402.

⁹² In de Bijbelwetenschap toont het tekstkritisch onderzoek aan dat er alleen reconstructies van de verschillende grondteksten c.q. handschriften bestaan. Zie Porter (ed.) 2002, p. 64-70 en Rogerson en Lieu 2006, p. 196-207, 236-247 voor een nadere beschrijving van diverse Griekse Nieuwtestamentische handschriften en tekstedities.

⁹³ In het Oude Testament wordt homoseksueel gedrag mogelijk ook in verband gebracht met de afgodendienst of tempelprostitutie (Deuteronomium 23:17; 1 Koningen 14:24; 15:12; 22:46; 2 Koningen 23:7), Swanson en Nave 1994, zoekterm: 'Homosexuality', Wood en Marshall 1996, p. 478-479; De vriendschap tussen Jonathan en David in 1 Samuel 18-23; 2 Samuel 1 wordt door sommigen ook als een vorm van een homoseksuele relatie beschouwd. Wegens de aard en doelstelling van dit onderzoek ga ik hier verder niet op in. Zie voor een nadere uitleg Gagnon 2001, p. 40, 146-154 en het artikel van Wernik, U., 'Will the Real Homosexual in the Bible Please Stand Up?', *Theology & Sexuality* 11:3 (2005) p. 47-64; Via en Gagnon 2003, p. 4-5.

⁹⁴ Freedman en Myers e.a. 2000, p. 603.

⁹⁵ Het begrip *יָדָע* (*yādaʿ*) kan ook duiden op de kennis van de mens en de kennis van dieren (Genesis 25:27, Jesaja 1:3), kennissen (Genesis 29:5; Exodus 1:8), kennismaking met andere goden (Deuteronomium 13:3,7,14) of een intieme kennismaking met JHWH (Exodus 33:17; Deuteronomium 34:10), Harris en Archer e.a. 1999, p. 366.

⁹⁶ Het begrip 'bekennen' wordt enkel in de Statenvertaling genoemd: 'En zij riepen Lot toe, en zeiden tot hem: Waar zijn die mannen, die dezen nacht tot u gekomen zijn? Breng hen uit tot ons, opdat wij ze bekennen.' (Genesis 19:5), 'Ziet toch, ik heb twee dochters, die geen man bekend hebben.' (Genesis 19:8a). 'Breng den man, die in uw huis is gekomen, uit, opdat wij hem bekennen' (Rechters 19:22b) '(...) Toen greep de man zijn bijwijf, en bracht haar tot hen daarbuiten; en zij bekenden haar' (Rechters 19:25a); Harris en Archer e.a. 1999, p. 366; Freedman en Myers e.a. 2000, p. 603;

gebruikt om de seksuele perversiteiten tussen mannen aan te duiden.⁹⁷ Het Hebreeuwse begrip *tô'ēbâ* (gruwel) geeft aan dat deze seksuele praktijken veroordeeld worden.⁹⁸ Het begrip 'gruwel' werd veelal in verband gebracht met afgoderij of tempelprostitutie. Zodoende wordt de (homo)seksuele omgang tussen mannen in de wetteksten geplaatst binnen de context van de afgodendienst of tempelprostitutie (1 Koningen 14:24; 15:12; 22:46; 2 Koningen 23:7).⁹⁹

Gagnon wijst een dergelijk uitleg van het begrip *tô'ēbâ* echter af. Volgens hem is het moeilijk te onderscheiden of de Levitische wetteksten duiden op cultische onreinheid of algemeen kwaad. Naar zijn mening wordt het begrip in het Oude Testament veel breder toegepast, dan enkel in de context van de afgodendienst of tempelprostitutie.¹⁰⁰ Het begrip *tô'ēbâ* duidt volgens Gagnon namelijk op praktijken die God haat (Deuteronomium 12:31; Spreuken 6:16) en wat hedendaagse gelovigen ook als afschuwelijk moeten beschouwen.¹⁰¹

3.3.2. Het begrip homoseksualiteit in het Nieuwe Testament

In het Nieuwe Testament komt homoseksueel gedrag voor in drie brieven van Paulus (Romeinen 1:24-27; 1 Korintiërs 6:9-10; 1 Timotheüs 1:8-10).¹⁰² In de Romeinenbrief worden zowel de mannelijke als de vrouwelijke vormen van homoseksueel gedrag veroordeeld (Romeinen 1:26-27).¹⁰³

In Romeinen 1:24 worden de Griekse begrippen *epithumia* en *akatharsia* gebruikt. Het begrip *epithumia* kan vertaald worden als 'verlangen', 'begeerte' of 'lust' en heeft in de context van Paulus betrekking op zondige (seksuele) verlangens (Matteüs 5:28; Galaten 5:16-24).¹⁰⁴ Het begrip *akatharsia* kan vertaald worden als 'immoraliteit' of (seksuele en/of cultische) 'onreinheid'.¹⁰⁵ Paulus gebruikt het begrip om de totale vervreemding van God te midden van de heidense wereld aan te duiden.¹⁰⁶

Er bestaan diverse opvattingen over de manier waarop Paulus *akatharsia* gebruikt. Countryman meent dat homoseksualiteit door Paulus niet wordt beschouwd als een zonde. Het begrip wordt volgens hem als een voorbeeld gebruikt dat verwijst naar de onzuiverheid van de heidenen.¹⁰⁷ D. O. Via zegt dit

⁹⁷ Het begrip 'liggen' wordt in de Statenvertaling gebruikt: 'Bij een manspersoon zult gij niet liggen met vrouwelijke bijligging; dit is een gruwel' (Leviticus 18:22). Het Hebreeuwse begrip שָׁכַב *šēkab* (Leviticus 18:20, 22-23; 20:15; Numeri 5:20) afgeleid van het Hebreeuws begrip שָׁכַב *šākab*, Harris en Archer e.a. 1999, p. 921-922; Swanson 1997, DBL Hebrew 8886.

⁹⁸ Volgens Gagnon heeft het begrip *tô'ēbâ* betrekking op drie vormen van ontucht: 1) Een seksuele daad die door God als een gruwel wordt beschouwd, 2) Een seksuele daad waarop de doodstraf of uitsluiting van Gods volk staat, 3) Bij een ongestrafte seksuele daad zal God het hele volk straffen (Leviticus 18:22, 26-30; 20:13), Gagnon 2001, p. 117-118; תוֹעֵבָה *tô'ēbâ* (Genesis 43:32; Exodus 8:22), Harris en Archer e.a. 1999, p. 976-977; Swanson 1997, DBL Hebrew 9359; Freedman en Myers e.a. 2000, p. 603.

⁹⁹ Soms wordt het Hebreeuwse begrip *tô'ēbâ* gebruikt als een synoniem voor 'afgod' (Jesaja 44:19; 2 Koningen 23:13), Harris en Archer e.a. 1999, p. 977, Swanson 1997, DBL Hebrew 9359; Swanson en Nave 1994, zoekterm: 'Homosexuality'; Wood en Marshall 1996, p. 479.

¹⁰⁰ Gagnon noemt dat het begrip *tô'ēbâ* buiten Leviticus zo'n 8 keer voorkomt in Deuteronomium, 43 keer in Ezechiël, 22 keer in Spreuken en 68 keer in de rest van het Oude Testament. Voor nadere uitleg zie, Gagnon 2001, p. 117-119.

¹⁰¹ Gagnon verwoordt dit als volgt: 'Worshiping other gods, child sacrifice, incest, bestiality, adultery, theft, oppressing the poor, false testimony in court against another person, and deceit are not oddities of a superstitious, pre-Enlightenment people whose sole function was to keep the people of God separate from the surrounding culture', Gagnon 2001, p. 120; Gagnon 2001, p. 119-120.

¹⁰² Swanson en Nave 1994, zoekterm: 'Homosexuality'; Via en Gagnon 2003, p. 11.

¹⁰³ Gagnon 2001, p. 229; Wood en Marshall 1996, p. 479; Achtemeier (ed.) 1985, p. 402.

¹⁰⁴ In het Oude Testament en het Jodendom wordt het begrip *epithumia* opgevat als een belediging en ongehoorzaamheid tegen God, Kittel en Bromiley e.a. 1964c, p. 164; Volgens Gagnon gebruikt Paulus het begrip *epithumia* alleen in de negatieve zin (Romeinen 6:12; 13:14; Efeze 2:3; 4:22), Gagnon 2001, p. 231-232; ἐπιθυμία *epithumia*, Kittel en Bromiley e.a. 1964c, p. 170-171, Wuest 1997, p. 33-34, Swanson 1997, DBL Greek 2123.

¹⁰⁵ ἀκαθαρσία *akatharsia*, Swanson 1997, DBL Greek 174, Wuest 1997, p. 34; Kittel en Bromiley e.a. 1964c, p. 428.

¹⁰⁶ Kittel en Bromiley e.a. 1964c, p. 428.

¹⁰⁷ Freedman en Myers e.a. 2000, p. 603.

als volgt: *'Paul is convinced that nothing is unclean in itself (Rom. 14:14). He does not say that nothing is sinful but that nothing is unclean'*.¹⁰⁸

Anderen daarentegen menen dat *akatharsia* in Romeinen verwijst naar (universele) immoraliteit (zonde) in plaats van (cultische) onreinheid.¹⁰⁹ Field geeft dit als volgt weer: *'Pauls (RvdV) theological canvas is broader than that of Leviticus. Instead of treating homosexual behaviour as an expression of idolatrous worship, he traces both to the bad 'exchange' fallen man has made in departing from his Creator's intention (...)*'.¹¹⁰ Vanuit dit perspectief kan elke vorm van homoseksueel gedrag beschouwd worden als tegennatuurlijk, omdat het tegen Gods scheppingsorde ingaat.¹¹¹

In Romeinen 1:26 wordt het begrip 'tegnatuurlijk' weergegeven met het Griekse begrip *para phusin*, wat kan duiden op 'abnormaal', 'perversie' of 'zich tegen de natuurwetten keren'.¹¹² In Romeinen 1:27 kan het Griekse begrip *antimisthian* vertaald worden als 'vergelding' 'ruilen' of 'compensatie'. Met dit begrip wil Paulus duidelijk maken dat men de prijs zal moeten betalen als men zich verzet tegen de natuurlijke orde.¹¹³

In 1 Korintiërs 6:9(-11) spelen de Griekse begrippen *malakoi* en *arsenokoitēs* een belangrijke rol in de discussie ten aanzien van homoseksualiteit. Het begrip *malakoi* kan vertaald worden als 'zacht', 'fijn', 'verwijfd', 'ontucht' of de 'passieve partner in de mannelijke homoseksuele geslachtsgemeenschap'.¹¹⁴ Er bestaan diverse opvattingen over de betekenis van dit begrip uit de brief van 1 Korintiërs. Scroggs vat het begrip *malakoi* smal op en plaatst het binnen de kaders van de mannelijke prostitutie (cultus). Martin geeft aan dat *malakoi* niet toegepast kan worden op huidige vormen van homoseksuele relaties. Volgens hem kan het begrip breed opgevat worden en heeft het in 1 Korintiërs zowel betrekking op homoseksuele als heteroseksuele mannen.¹¹⁵ Gagnon en anderen beargumenteren dat de literaire context (Paulus' opsomming van ondeugden in 1 Korintiërs 6:9-11) aantoont dat homoseksuele geslachtsgemeenschap zowel binnen als buiten de prostitutie cultus als immoreel beschouwd moet worden.¹¹⁶

¹⁰⁸ Via en Gagnon 2003, p. 9; Via geeft eveneens aan dat Paulus in Romeinen 1:18-28 homoseksualiteit wel veroordeelt als zonde. De scheiding tussen zonde (ethische voorschriften) en onreinheid (reinheidsvoorschriften) is niet altijd even groot (Leviticus 19:11-12, 17). Via beschouwt Paulus' interpretatie niet als willekeurig, maar wil onderzoeken hoe Paulus' veroordeling van homoseksualiteit gerechtvaardigd kan worden met de bijbelse boodschap van genade en verlossing, zie Via en Gagnon 2003, p. 9-11.

¹⁰⁹ Kittel en Bromiley e.a. 1964c, p. 428-429; Wuest verwoordt dit als volgt: *'He ,Paul (RvdV), defines akatharsia (ἀκαθαρσία), "more than mere profligacy in the satisfaction of natural lust—bestiality, impurity in the physical, not only in the social and religious sense.'*, Wuest 1997, p. 34; Gagnon 2001, p. 233-234.

¹¹⁰ Wood en Marshall 1996, p. 479.

¹¹¹ Wood en Marshall 1996, p. 479.

¹¹² παρα φύσιν para phusin, natuurlijk wordt met het Griekse begrip φύσις phusis weergegeven, wat 'natuurwetten' '(natuur)kracht' of 'orde van de natuur' kan betekenen, Wuest 1997, p. 35-36; Gagnon 2001, p. 236-237; Swanson 1997, DBL Greek 4123.

¹¹³ ἀντιμισθίαν antimisthian, Wuest 1997, p. 36; Gagnon 2001, p. 239-240; Voor nadere woordstudie van Romeinen 1 verwijst ik naar Wuest 1997, p. 11-38 en Gagnon 2001, p. 231-240.

¹¹⁴ ἀρσενικοίτης arsenokoitēs. Het begrip μαλακός malakos komt vier keer voor in het Nieuwe Testament. Drie keer verwijst het begrip naar mensen met hoog gezag (Matteüs 11:8a; Lucas 7:25; Openbaring 11:3), Balz en Schneider 1990b, 381, Swanson 1997, DBL Greek 780 en 3434.

¹¹⁵ Gagnon verwijst naar Scroggs, R., *The New Testament and Homosexuality* (1984) en Martin, D.B., 'Arsenokoites and malakos: meanings and consequences' in Brawley, R.L., *Biblical ethics & homosexuality* (1996), Gagnon 2001, p. 306-307.

¹¹⁶ Zie voor een nadere beschrijving van Gagnon's argumentatie Gagnon 2001, 307-312. Gagnon is zich eveneens bewust van de brede betekenis van het begrip *malakoi*. Volgens hem moet de betekenis van het begrip gezocht worden tussen (passieve) homoseksuele prostitutie en vrouwachtige gedrag bij zowel heteroseksuele als homoseksuele mannen. De literaire context toont aan dat homoseksuele geslachtsgemeenschap als immoreel beschouwd moet worden, Gagnon 2001, 307-308; Balz en Schneider geven eveneens aan dat het begrip mogelijk verwijst naar zwakkelingen of verwijfde mannen die de (passieve) seksuele rol van de vrouw overnemen, Balz en Schneider 1990b, p. 381.

Naast *malakoi* wordt het Griekse begrip *arsenokoitēs* gebruikt. Het begrip kan refereren naar ‘sodomiet’, ‘mannen die slapen of liggen met mannen’ of ‘een persoon die in de homoseksuele geslachtsgemeenschap een actieve mannelijke rol speelt’.¹¹⁷ Countryman geeft daarentegen aan dat *arsenokoitēs* een zeldzaam begrip is en de betekenis ervan onzeker is.¹¹⁸ Enerzijds wordt het begrip *arsenokoitēs* – net als bij *malakoi* – geplaatst binnen de context van de (mannelijke) prostitutie cultus. In dit perspectief kan het begrip *arsenokoitēs* niet toegepast worden op alle (hedendaagse) vormen van homoseksualiteit.¹¹⁹ Anderzijds wordt vanuit een ander perspectief de combinatie van de begrippen *malakoi* en *arsenokoitēs* opgevat als een veroordeling van alle vormen van homoseksualiteit.¹²⁰

Het Griekse begrip *arsenokoitēs* is eveneens terug te vinden in 1 Timotheüs 1:10.¹²¹ Net als bij 1 Korintiërs 6:9 is de betekenis afhankelijk van de toepassing van het begrip in engere (mannelijke prostitutie cultus) of in brede zin (immoraliteit: veroordeling van alle vormen van homoseksualiteit).¹²²

3.4. De zondeleer en homoseksualiteit

In deze paragraaf zal het begrip ‘zonde’ nader worden uitgewerkt. In de eerste plaats zal onderzocht worden in welke mate de Bijbel onderscheid maakt tussen zonde en gebrokenheid. In de tweede plaats zal onderzocht worden of er in de Bijbel sprake is van gradaties van zonden. Tot slot zal onderzocht worden in welke mate de scheppingsorde na de zondeval als maatstaf kan functioneren inzake homoseksualiteit.

Wegens de vraagstelling en omvang van het onderzoeksrapport bevat deze paragraaf geen uitgebreide theologische verhandeling over de zonde in relatie tot homoseksualiteit. Met het oog op de vraagstelling ligt het zwaartepunt van dit onderzoek in de exegetische en met name hermeneutische reflectie op homoseksualiteit.

3.4.1. Verschillende visies op homoseksualiteit in relatie tot de zondeleer

Hieronder volgt een beknopte uiteenzetting van een drietal opvattingen over homoseksualiteit in relatie tot de zonde. Visie een sluit aan bij het conservatieve standpunt (§ 3.2.1), visie twee heeft betrekking

¹¹⁷ ἀρσενokoίτης (*arsenokoitēs*), Swanson 1997, DBL Greek 780; Thomas 1998, nr. 733a; Balz en Schneider 1990a, p. 158; Gagnon 2001, p. 312; Wood en Marshall 1996, p. 479.

¹¹⁸ Freedman en Myers e.a. 2000, p. 602.

¹¹⁹ Gagnon noemt hier de bijbelwetenschappers: Nissinen, M., in *Homoeroticism in History and the Scriptures: Some Historical and Biblical Perspectives on Homosexuality* (1988) en opnieuw Scroggs en Martin, zie noot 49. Volgens Scroggs refereert het begrip *arsenokoitēs* naar de (actieve) homoseksuele partner. Deze persoon gebruikt de *malko(i)(s)* als een minnares om zijn seksuele verlangens te verzadigen. Anderen beweren dat het begrip *arsenokoitēs* in verband moeten worden gebracht met prostitutie en/of verkrachting, zie voor een nadere bespreking van de diverse standpunten Gagnon 2001, p. 313-315, 324.

¹²⁰ Zie Gagnon 2001, p. 325-330 voor een nadere omschrijving van Gagnon’s argumentatie. Gagnon geeft hier zeven argumenten ter ondersteuning van zijn visie; Gagnon 2001, p. 330

¹²¹ Swanson 1997, DBL Greek 780; Wuest 1997, p. 32; Balz en Schneider 1990a, p. 158.

¹²² Scroggs geeft aan dat *arsenokoitēs* duidt op een verwerpelijke vorm van homoseksualiteit, namelijk geslachtsgemeenschap met een jonge man als prostituee of geslachtsgemeenschap met een verwijfde, vrouwachtige mannelijke slaaf, zie Gagnon 2001, p. 336. Volgens Gagnon is de veroordeling van alle vormen van (mannelijke) homoseksuele geslachtsgemeenschap in 1 Timotheüs duidelijker dan in 1 Korintiërs 6:9. Dit omdat 1 Timotheüs 1:8-9 verwijst naar de wet. De wetteksten in Leviticus (18:22; 20:13) moeten volgens Gagnon niet beperkt worden tot de prostitutie cultus. Gagnon meent dat 1 Timotheüs 1, de veroordeling van (mannelijke) homoseksuele geslachtsgemeenschap, refereert naar het zevende gebod uit de decaloog. Op deze manier wil Gagnon duidelijk maken dat geslachtsgemeenschap met hetzelfde geslacht door het Vroege Jodendom en Christendom werd verworpen en als immoreel werd beschouwd. Seksualiteit mag enkel plaats vinden bij het (monogame) huwelijk tussen een man en een vrouw, zie Gagnon 2001, p. 333-336; Gagnon 2001, p. 332.

op het gematigd conservatieve standpunt (§ 3.2.2) en tot slot sluit visie drie aan bij het gematigd progressieve standpunt (§ 3.2.3).

Visie 1: Homoseksualiteit als zonde

In de eerste opvatting worden alle vormen van homoseksualiteit als zonde beschouwt. en vindt zijn grondslag in diverse bijbelteksten (Genesis 19, Leviticus 18:22; 20:13, Rechters 19, Romeinen 1:26-27, Korintiërs 6:10 en 1 Timoteüs 1:10). In deze bijbelteksten worden homoseksuele (zondige) daden afgekeurd. Aanhangers van deze visie menen daarom dan ook dat homoseksualiteit in zijn geheel moet worden afgewezen, dus zowel de aard als de daad wordt als zonde beschouwd.¹²³

Visie 2: Aard zonder daad

De opvatting 'aard zonder daad' beschouwt homoseksualiteit in het licht van de eerder genoemde bijbelteksten als zonde. Homofilie wordt door aanhangers van deze visie daarentegen niet als zonde aangemerkt, omdat volgens hen het begrip 'homofilie' in de Bijbel niet naar voren komt.¹²⁴

Visie 3: Homoseksualiteit als gebrokenheid

De opvatting 'homoseksualiteit als gebrokenheid' beschouwt homoseksualiteit als een vorm van gebrokenheid van de schepping. Door de gebrokenheid van de schepping is de mens te beperkt om te voldoen aan het scheppingsideaal. Naar aanleiding van Genesis 1-3 vinden aanhangers van deze visie dat het bijbelse huwelijk enkel voorbehouden is aan een man-vrouw relatie. Toch wil deze opvatting ruimte bieden aan alternatieve levensverbintenissen, zoals op het gebied van het zegenen van homoseksuele relaties: *'Op deze wijze wil men recht doen aan het unieke van het huwelijk tussen man en vrouw en ruimte bieden aan het gezegend samenleven van mensen van gelijk geslacht'*.¹²⁵

3.4.2. Het begrip zonde en erfzonde

In de christelijke traditie wordt zonde over het algemeen beschouwd als het voorbijschieten aan Gods doel met de mensheid.¹²⁶ Ouweneel voegt daar het volgende aan toe: *'(...) zonde is niet slechts een moreel of juridisch begrip, maar een religieus begrip: het raakt de relatie tussen God en mens'*.¹²⁷ De complexiteit van de zondeleer wordt zichtbaar in Ouweneel's dogmatiek, waarin zo'n zevenentwintig aspecten of kenmerken van de zonde worden beschreven.¹²⁸

¹²³ De Reuver geeft in dit artikel diverse visies op homoseksualiteit (in relatie tot de zonde) weer. Voor zijn kritische notities bij de verschillende visies zie De Reuver, R., "Verdraagt elkaars lastigheden." *Kontekstueel* 28:5 (2014), geraadpleegd op 20-07-2015. <http://www.kontekstueel.nl/index.php/component/content/article/35-algemene-artikelen/1088-nr5-2014-verdraagt-elkanders-lastigheden>.

¹²⁴ De Reuver, R., "Verdraagt elkaars lastigheden." *Kontekstueel* 28:5 (2014), geraadpleegd op 20-07-2015. <http://www.kontekstueel.nl/index.php/component/content/article/35-algemene-artikelen/1088-nr5-2014-verdraagt-elkanders-lastigheden>.

¹²⁵ Binnen de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) wordt ruimte geboden aan deze visie. Plaatselijke gemeente mogen zelf bepalen op welke manier zij wil handelen inzake homoseksualiteit, zie Kerkorde en Ordinantie van de PKN 2013, p. 63-64; De Reuver, R., "Verdraagt elkaars lastigheden." *Kontekstueel* 28:5 (2014), geraadpleegd op 20-07-2015. <http://www.kontekstueel.nl/index.php/component/content/article/35-algemene-artikelen/1088-nr5-2014-verdraagt-elkanders-lastigheden>.

¹²⁶ Ouweneel 2008, p. 226.

¹²⁷ Ouweneel 2008, p. 226.

¹²⁸ Aspecten zonde als daad: 1) zonde als het doel missen, 2) Zonde is ongehoorzaamheid, 3) zonde is ongelooft, 4) zonde is rebellie, 5) zonde is haat, 6) zonde is wetteloosheid. Algemene kenmerken: 7) zonde als beroving van het goede, 8) zonde als schending van Gods eer, 9) zonde als afgoderij, 10) zonde als dwaasheid, 11) zonde als gesteldheid, bron, wortel, 12) zonde als persoonlijke verantwoordelijkheid, 13) zonde als strafschuldigheid. Bijzondere kenmerken: 14) zonde als doorvretend kwaad, 15) zonde als zelfvernietiging, 16) zonde als halsmisdad, 17) zonde als boze begeerte, 18) zonde als leugenachtigheid, 19) zonde als tijdelijk kwaad, 20) zonde als schijnheiligheid. Andere aspecten van de zonde: 21) zonde als schuld, 22) zonde als

Van den Brink en Van der Kooi komen in hun dogmatiek tot een drievoudige beschrijving van het begrip zonde, namelijk: 1) zonde als daad, 2) zonde als macht en 3) zonde als een toestand van vervreemding.¹²⁹ Bij het eerste aspect van de zonde kan gedacht worden aan het overtreden van een verbod of gebod. In het tweede aspect wordt de zonde beschouwd als een macht die doordringt in alle (kosmologische, sociaal-culturele) systemen. Het derde aspect beschouwt de zonde als een vervreemding van de gemeenschap met God, de gemeenschap met elkaar, met de schepping en vervreemding van de mens van zichzelf.¹³⁰

Het begrip erfzonde is een begrip dat door de westerse kerkvaders is ontwikkeld om te verwijzen naar de oorsprong van de zonde, de zondeval (Genesis 3).¹³¹ De erfzonde heeft niet betrekking op de zondige daad, maar op de zondige aard (natuur) en toestand van de mens. De erfzonde geeft aan dat de natuur van de mens (al bij de conceptie) is aangetast. De zonde kan daarmee beschouwd worden als een sociaal-collectief verschijnsel.¹³² Van den Brink en Van der Kooi geven dit als volgt weer: *‘Erfzonde zegt niet dat de mens gedwongen is tot zondigen, maar wel dat hij er niet aan ontkomt. (...) Het leerstuk van de erfzonde herinnert ons eraan dat we collectief in de structuren en verbanden van zonde en schuld verstrikt zijn geraakt’*.¹³³

3.4.3. Gradaties in de zondeleer

In dit onderdeel zal onderzocht worden in welke mate er in de Bijbel sprake is van verschillende gradaties van zonde. Volgens Berkhof spreekt de Bijbel in de eerste plaats over de zonde in zijn algemeenheid (Psalm 14:2-3, Romeinen 2:1; 5:12; 11:32). Daarnaast wordt er op diverse plaatsen in de Bijbel onderscheid gemaakt in de grootte of ernst van een zonde (Matteüs 5:21-22, 28; 10:15; Lucas 12:47-48). Ook ziet Berkhof in Matteüs 12:31-32 een dergelijk onderscheid in Jezus’ uitspraak over de zonde tegen de Heilige Geest. Jezus zegt hier dat voor de zonde tegen de Heilige Geest geen vergeving mogelijk is.¹³⁴ Bovendien verwijst Jezus in Johannes 19:11, in het gesprek met Pilatus, naar de grootheid van de zonde van diegene die Hem aan Pilatus heeft uitgeleverd. Verder noemt Berkhof diverse andere bijbelgedeelten die de mogelijkheid van gradaties van de zonde onderstrepen.¹³⁵ Kortom, concludeert Berkhof: *‘Van relativering der zonde is nergens sprake, wel van gradatie’*.¹³⁶

verdorvenheid, onheiligheid, onreinheid, ziekte, 23) zonde als geestelijke dood, 24) zonde als vijandschap jegens God, 25) zonde als verlorenheid, 26) zonde als onderdrukkende macht en tot slot 27) zonde als vervreemding. Zie voor een nadere omschrijving van deze aspecten en kenmerken Ouweneel 2008, p. 226-241 op p. 252-256 beschrijft Ouweneel de zeven hoofdzonden.

¹²⁹ Van den Brink en Van der Kooi 2012, p. 280-284.

¹³⁰ Van den Brink en Van der Kooi 2012, p. 280-284.

¹³¹ In de Vroege Kerk leefde speelde de (erf)zonde een minder grote rol in de theologie, omdat zij voornamelijk leefden vanuit de gedachte dat het ideaal van de Bergrede uitvoerbaar was. Zij gingen ervan uit dat de menselijke wil vrij was om volgens deze nieuwe orde te leven, Van den Brink en Van der Kooi 2012, p. 292-294; Augustinus gebruikt drie analogieën om de erfzonde te gebruiken: 1) zonde als een (erfelijke) ziekte, 2) zonde als macht en 3) zonde als schuld, zie McGrath 2008, p. 534; Ouweneel 2008, p. 205. Zie voor een nadere verhandeling over de zondeval onder andere Ouweneel 2008, p. 205-221 en Van den Brink en Van der Kooi 2012, p. 292-297.

¹³² Ouweneel 2008, p. 205; Van den Brink en Van der Kooi 2012, p. 293.

¹³³ De leer over de erfzonde raakt ook de discussie of de mens wel of geen vrije wil heeft. Voor een introducerende studie van dit thema verwijs ik naar Ouweneel 2008, p. 246-249, 256-260 en Van den Brink en Van der Kooi, p. 253-259; Van den Brink en Van der Kooi 2012, p. 295.

¹³⁴ Voor een nadere bestudering van de zonde tegen de Heilige Geest zie Berkhof 1960, p. 100-132.

¹³⁵ In de reeks gepasseerde dogmatici (Ouweneel, Van den Brink en Van der Kooi) is Berkhof de eerste die een dergelijk onderscheid in gradaties van de zonde beschrijft; Berkhof noemt ook dat de Rooms-katholieke kerk (dagelijkse zonden, doodzonden en vergefelijke zonden) en Calvijn (o.a. openbare zonden en verborgen zonden) een dergelijke gradatie van de zonde erkent voor een nadere bestudering van de gradatie van de zonde in de Bijbel, zie Berkhof 1960, p. 60-99; Berkhof 1960, p. 60-61.

¹³⁶ Berkhof 1960, p. 62.

Ten slotte kan in de christelijke traditie nog gedacht worden aan de zogenoemde ‘zeven hoofdzonden’.¹³⁷ Naar mijn mening zou een nadere studie nodig zijn om te onderzoeken of de zeven hoofdzonden opgevat moeten worden als een lijst die diverse gradaties of aspecten van zonden weergeeft en in welk opzicht dit toegepast kan worden op homoseksualiteit.

3.4.4. De zondeval en de schepping

Volgens Ouweneel is de wets- of scheppingsorde niet aangetast door de zondeval. Ouweneel probeert dit te onderbouwen aan de hand van de begrippen ‘structuur’ en ‘gerichtheid’ uit de reformatorische wijsbegeerte. De (normatieve) structuur heeft betrekking op alle dingen, zoals: planten, dieren, mensen, etc. De gerichtheid heeft betrekking op het hart van de gevallen mens, welke zich telkens afkeert van God.¹³⁸ In het kader van de scheppingsorde met betrekking tot de zondeval zegt Ouweneel het volgende: *‘De zondeval tastte niet de structuren of structuurwetten aan, maar de richting van de schepping (...) De mens zijn (RvdV) antropologische structuur is in dit opzicht niet aangetast – maar wel de gerichtheid van zijn hart’*.¹³⁹

In de conservatieve visie wordt homoseksualiteit beschouwd als zonde, omdat het afwijkt van het scheppingsideaal (Genesis 1-3). Een progressieve visie ziet homoseksualiteit daarentegen als een variatie op de schepping, omdat God de geaardheid van de mens heeft geschapen (Psalm 139:15).¹⁴⁰

3.5. Exegetische benaderingen

In deze paragraaf zal aan de hand van diverse exegetische benaderingen op Romeinen 1 en de scheppingsorde, onderzocht worden op welke manier de Bijbel ten aanzien van homoseksualiteit gelezen kan worden. Uit diverse (exegetische) studies blijkt dat de boeken Genesis en Romeinen op uiteenlopende manieren kunnen worden uitgelegd.¹⁴¹ Het standpunt ten aanzien van homoseksualiteit

¹³⁷ De zeven hoofdzonden zijn: 1) hebzucht, 2) woede, 3) gulzigheid, 4) hoogmoed, 5) afgunst, 6) wellust en 7) gemakzucht. Zie voor een nadere bespreking van de diverse hoofdzonden, Ouweneel 2008, p. 252-256.

¹³⁸ Ouweneel is van mening dat de mens nog steeds het beeld van God is na de zondeval, ook al is dit beeld geschonden, zie Ouweneel 2008, p. 90-105 en Van den Brink en Van der Kooi 2012, p. 241-247 voor een nader beschrijving van de mens als Godsbeeld. Zie Vines 2012, p. 149-162 voor een niet-traditionele uitleg van de mens als het beeld van God; Ouweneel 2008, p. 95, p. 244-249.

¹³⁹ Ouweneel p. 245, p. 247.

¹⁴⁰ Met betrekking tot het homohuwelijk wordt het volgende gezegd: *‘Niet het geslacht bepaalt de waarde van het huwelijk, maar de kwaliteiten van liefde en trouw’*, De Reuver, R., “Verdraagt elkaars lastigheden.” *Kontekstueel* 28:5 (2014), geraadpleegd op 20-07-2015. <http://www.kontekstueel.nl/index.php/component/content/article/35-algemene-artikelen/1088-nr5-2014-verdraagt-elkanders-lastigheden>.

¹⁴¹ In deze voetnoot vindt voor de geïnteresseerde lezer een beknopte beschrijving plaats over de complexiteit inzake de uitleg van de boeken Genesis (a) en Romeinen (b).

A. Genesis: Enkele vragen dit het boek Genesis kan oproepen zijn: 1) Wat is het literaire genre van Genesis 1? 2) Wat is de literaire compositie van het boek? Moeten de scheppingsdagen als letterlijk beschouwd worden? en 3) Wat is de feitelijke boodschap van Genesis? Zie Ouweneel 2008, p. 42-43, Hamilton 1990, p. 53-54-56; Het boek Genesis kan o.a. op de volgende manieren worden uitgelegd: 1) Pantheïstisch emanationisme, 2) Eeuwig creationisme, 3) Reconstructionisme, 4) Dag-tijdperktheorie, 5) Progressief-creationisme, 6) Jonge-aardlitteralisme, 7) Oude-aardlitteralisme, 8) Openbaringsdag-theorie, 9) Kadertheorie en 10) typologische opvatting. Voor een nadere bespreking van deze uitlegmogelijkheden verwijs ik naar Ouweneel 2008, p. 38-42; Over het genre van Genesis bestaan de volgende opvattingen: oerverhaal, mythe, scheppingsverhaal. In het artikel ‘Schepping en historiciteit’ ziet Paas af van een specifieke genre-aanduiding en kiest voor het eigensoortig karakter van Genesis 1, zie voor een nadere bespreking Paas, ‘Schepping en historiciteit’ *Wapenveld* 51:5 (2009). Geraadpleegd op 11-07-2015. <http://wapenveldonline.nl/artikel/424/schepping-en-historiciteit/>; Voor een introductie op het genre van Genesis verwijs ik naar Dillard en Longman III 2007, p. 62-65 en Paul, ‘Genesis 1-3: Hoe moeten de eerste hoofdstukken van der Bijbel gelezen worden?’ *Congres R-evolutie op het christelijke erf? Een standpuntbepaling in het Darwinjaar* (2009), p. 4-7; Zie Hamilton 1990, p. 56-59 en Enns 2011, ‘The Old Testament and Ancient Near Eastern Literature’ in Enns, P., *Inspiration and Incarnation: Evangelicals and the Problem of the Old Testament* (Grand Rapids: Baker Academic, 2011), E-book edition. voor een cultureel-mythologische benadering van het boek Genesis (1-2). Enns legt mythe als volgt uit: *‘Myth is an ancient, premodern, prescientific way of addressing questions of ultimate origins and meaning in the form of stories:*

wordt – naast de hermeneutische uitgangspunten die in het volgende hoofdstuk zullen worden behandeld - mede bepaald door de exegetische methode die wordt toegepast op de betreffende bijbelse gegevens. Ik heb de diverse exegetische benaderingen proberen onder te brengen in de exegetische methoden die in de bijbelwetenschap worden gebruikt.¹⁴² Wegens de omvang van dit onderzoek beperk ik mij in deze paragraaf tot een beknopte weergave van de – naar mijn mening – belangrijkste exegetische notities, die in het huidige debat aangaande homoseksualiteit worden toegepast. Voor een uitgebreide weergave van het exegetische materiaal verwijs ik naar de geraadpleegde literatuur in de voetnoten.

3.5.1. Klassieke exegese

3.5.1.1. Romeinen 1:24-27

De klassieke exegese meent dat Paulus een algemeen morele en universele uitspraak doet over homoseksualiteit en zich niet beperkt tot specifieke vormen van homoseksualiteit.¹⁴³ Het woordgebruik en de inhoud van de Romeinenbrief sluit aan bij de manier waarop in het Oude Testament en in de Joodse traditie over homoseksualiteit wordt gesproken.¹⁴⁴ Enerzijds gebruikt Paulus begrippen die in

Who are we? Where do we come from?, Enns 2011, p. 101; Over de moeilijkheid van het vaststellen van het genre van Genesis zegt Paul het volgende: *'Soms zeggen de voorgestelde oplossingen meer over de theoloog zelf dan over de tekst. Juist vanwege deze problemen is het belangrijk om te letten op het totale boek Genesis. Hoe is dat opgebouwd en welk doel wordt daarin beoogd?'*, Paul, *'Genesis 1-3: Hoe moeten de eerste hoofdstukken van der Bijbel gelezen worden? Congres R-evolutie op het christelijke erf? Een standpuntbepaling in het Darwinjaar'* (2009), p. 5; Whenham pleit ervoor om Genesis (1-2) te lezen los van het natuurwetenschappelijke en historische debat rondom schepping en evolutie: *'Genesis is primarily about Gods character and his purposes for sinful mankind'*, Wenham 1987, p. lii-liii. Genesis moet volgens hem gelezen worden tegen de achtergrond van de polemiek tegen de mythisch-religieuze concepten van het Oude Oosten. Het ontstaan en doel van de mensheid in Genesis staat in groot contrast met de voorstelling van de mens in de Oud Oosterse-mythologische literatuur: De mens werd beschouwd als een slaaf van de god(en), Wenham 1987, p. 37.

B. Romeinen: Zie Wright 1997, p. 12-24 voor een beknopte beschrijving van de wetenschappelijke discussie over Paulus; Enkele vragen die over Paulus gesteld kunnen worden zijn: 1) Is Paulus in diepste wezen een Joodse of Griekse denker? 2) Wat is de kern van Paulus theologie? Welke rol heeft Paulus gespeeld in het ontstaan van het christendom. Is Paulus een volgeling van Jezus of was Paulus een radicale vernieuwer die het christendom heeft uitgevonden? Tevens bestaat er discussie in hoeverre de betekenis van Paulus' brieven toegepast kunnen worden op de huidige tijd of dat Paulus' theologie enkel binnen de historische context geplaatst moet worden, Wright 1997, p. 13, 23; Zie Moo 2000, p. 21-24 voor diverse theorieën over Paulus' doel met de Romeinenbrief; Verder bestaan er diverse perspectieven op de theologie van Paulus. Deze discussie vindt plaats tussen bijbelwetenschappers van het oude en het nieuwe perspectief op Paulus zijn theologie. Het oude perspectief is de traditionele protestantse – vooral lutherse – visie op de (juridische) rechtvaardiging van het individu door het geloof. Volgens het nieuwe perspectief moet Paulus uitgelegd worden binnen de context van het jodendom van de eerste eeuw, waarin de wet functioneert binnen de (collectieve) verbondsrelatie. Het begrip rechtvaardiging wordt hier relationeel uitgelegd: Jood en heiden zijn door het geloof in Jezus verenigd als één verbondsvolk. Het gekozen perspectief bepaalt in zekere mate de manier waarop diverse gedeelten uit de brieven van Paulus worden uitgelegd, Van Loon 2012, p. 60, zie ook Rotman 2012, p. 44-49, Wright 1997, p. 19-21, Paul en Wallet 2012, p. 155-159; Zelfs binnen het nieuwe perspectief op Paulus bestaan diverse visies. Zie Dunn 1988, p. lxxii-lxxiii voor de visie van Dunn; Wright duidt zijn eigen visie aan als *'Fresh Perspectives'*, zie Rotman 2012, p. 44-53 voor een beknopte introductie van de perspectieven op Paulus; betekenis toegepast kan worden op de huidige tijd of dat Paulus' theologie enkel binnen de historische context geplaatst moet worden, Wright 1997, p. 23.

¹⁴² Voor een overzicht van diverse exegetische methoden zie de exegetische handboeken van Berg 1991, p. 41-403, Hays en Holladay 2007, p. 1-173, Porter 2002, p. 45-422 en Wikipedia Die freie Enzyklopädie. "Biblische exegese." Geraadpleegd op 11-07-2015. https://de.wikipedia.org/wiki/Biblische_Exegese.

¹⁴³ Met name het conservatieve standpunt wordt gebaseerd op de klassieke exegese van Romeinen 1, Medema 2010, p. 58; Dunn 1988, p. 65; Volgens Gagnon heeft Romeinen 1:24(-27) betrekking op (im)moraliteit en niet zozeer op cultische of ceremoniële onreinheid, Gagnon 2001, p. 233-234; Volgens Kruijff komt Paulus in Romeinen 1 tot een algemene negatieve beoordeling van homoseksualiteit, Kruijff, Th.C., *De Brief van Paulus aan de Romeinen* (Boxtel, 1986) in Van Bruggen 2010, p. 45; Volgens Van Bruggen heeft Romeinen 1:24-27 geen betrekking op homofilie (aard, aanleg). Paulus spreekt volgens hem over mensen die de heteroseksuele omgang verwisselen of loslaten voor de homoseksuele omgang, Van Bruggen 2010, p. 45.

¹⁴⁴ De Bruijne (red.) 2012, p. 35; Naast het Oude Testament (Genesis 2-3 vgl. Romeinen 1:19-25) en de Joodse (hellenistische) traditie (Wijsheid van Salomo 11-15 vgl. Romeinen 1:21, 21) sluit de compositie van de Romeinenbrief ook aan op de gangbare filosofische stroming(en): *'The use of more widely know Stoic categories, particularly in vv 19-20, 23 and 28 (...), would increase*

Genesis – met betrekking tot de scheppingsorde – en Leviticus in de Septuagint naar voren komen.¹⁴⁵ Anderzijds volgt Paulus de Joodse traditie in de kritiek op de heidense afgodendienst en de kritiek op immoreel gedrag.¹⁴⁶

Uit deze gegevens blijkt dat het verwisselen van de – door God geschapen - natuurlijke seksuele orde als zonde wordt bestempeld. Daarmee bevat Romeinen 1:24-27 volgens de klassieke exegese een algemeen verbod op homoseksualiteit.¹⁴⁷ Gagnon verwoordt dit als volgt: *‘Romans 1:24-27 is commonly seen as the central text for the issue of homosexual conduct on which Christians must base their moral doctrine (...). Romans 1:24-27 is also the most difficult text for proponents of homosexual behavior to overturn’*.¹⁴⁸

3.5.1.2. Scheppingsorde

De scheppingsorde wordt gezien als de (wets)orde die God vanaf het begin voor al zijn schepselen heeft ingesteld.¹⁴⁹ Volgens de klassieke exegese geven de scheppingsverhalen van Genesis 1-2 een normatieve beschrijving over Gods wil met betrekking tot menselijke relaties en seksualiteit. Genesis 2:18-25 wordt in de klassieke exegese beschouwd als Gods instelling van het huwelijk tussen een man en een vrouw. Met het oog op de voortplanting is seksualiteit enkel voorbehouden binnen de gegeven huwelijksnormen in Genesis 2:18-25.¹⁵⁰

Deze huwelijksnorm – gefundeerd in de scheppingsorde - wordt eveneens in het Nieuwe Testament bevestigd (Matteüs 19:5; 1 Korintiërs 6:16; Efeze 5:31).¹⁵¹ Daarnaast laat Efeze 5 zien dat het huwelijk, een verbintenis tussen een man en een vrouw, een afspiegeling tussen Christus en de gemeente is.¹⁵² Homoseksualiteit is tegengesteld aan de huwelijksnorm in de Bijbel en de scheppingsorde en moet

the universal appeal of the argument’, Dunn 1988, p. 53; Voor een nadere bestudering van Paulus en het stoïcisme zie Pohlenz, M., ‘Paulus und die Stoa’ ZNW 42 (1949) p. 69-104.

¹⁴⁵ De Septuagint (LXX) is de Griekse vertaling van het Oude Testament; Paulus gebruikt dezelfde begrippen voor ‘beeld’ en ‘gelijkenis’ (Genesis 1:26 vgl. Romeinen 1:23) en mannelijk’ en ‘vrouwelijk’ (Genesis 1:27 vgl. Romeinen 1:26-27) als in Genesis in de Septuagint. Het begrip ontucht in Romeinen 1:27 staat in verbinding met de levitische verboden (Leviticus 18:22; 20:13), De Bruijne (red.) 2012, p. 33, 37, Moo 2000, p. 66, Gagnon 2001, p. 236, 239, 258; Het verruilen van de waarheid voor de leugen in Romeinen 1:25 staat volgens Dunn in verband met de verleiding van Adam en Eva in Genesis 3, Dunn 1988, 73-74;

¹⁴⁶ De Bruijne (red.) 2012, p. 35; Gagnon 2001, p. 246-250; Moo 1996, p. 113-115, 125; Dunn verwijst hier naar het apocriefe geschrift van de Wijsheid (van Salomo) 12-27 (14:2 15:5; 16:2-3) en (Jezus) Sirach 23:6,16. Het gebruik van het begrip ‘tegennatuurlijk’ en de link die wordt gelegd tussen de scheppingsorde, zondeval en (homo)seksuele perversiteiten, is volgens Moo, Dunn en Van Loon eveneens gebaseerd op de Joodse traditie, Moo 1996, p. 114-115, Moo 2000, p. 62, Dunn 1988, 62, 64-66, Van Loon in De Bruijne (red.) 2012, p. 35-37, zie ook Gagnon 2001, p. 254-257,264; Gagnon beschrijft dat door Josephus, Philo en andere Romeinse moralisten homoseksualiteit werd afgewezen, omdat homoseksuele relaties niet leiden tot nageslacht en tegen (Gods) natuurlijke orde in gaan, Gagnon 2001, p. 270. Zie ook Dunn 1988, p. 65-66, Moo 1996, p. 114-115, Moo 2000, p. 67.

¹⁴⁷ De Bruijne (red.) 2012, p. 32; Moo zegt hierover het volgende: *‘In any case, we were clearly called on to offer the same love and hope through the gospel to homosexuals that we offer to any caught up in any forms of sin’*, Moo 2000, p. 67; Moo beschouwt Paulus onderwijs in Romeinen 1 als een vorm van natuurlijke openbaring: *‘the knowledge of God that he has made available in the very creation and working of the world’*, Moo 1996, p. 122; Paulus beroep op de natuurlijke openbaring is mogelijk beïnvloed door de Griekse en Joods-Hellenistische traditie, Moo 1996, p.122-125.

¹⁴⁸ Gagnon 2001, p. 229-230.

¹⁴⁹ De schepping wordt ook wel Gods Wet c.q. Woord genoemd. De schepping is daarmee onderworpen aan Gods wetten: natuurwetten, psychische wetten en structuurwetten, Ouweneel 2008, p. 75.

¹⁵⁰ Dat Genesis 2:18-25 de instelling van het huwelijk bevat wordt door diverse bijbelwetenschappers onderstreept. Hiervoor wordt de volgende argumentatie gegeven: 1) Bewijslast in het Nieuwe Testament (Mattheüs 19:5; Efeze 5:31), 2) de terminologie die in Genesis wordt gebruikt staat in verband met de culturele praktijken van het Oude Nabije Oosten 3) het concept ‘vlees’ duidt op seksuele eenheid. Zie voor een uitgebreide weergave van de argumentatie Rae 2009, p. 272-275; Gagnon 2001, 56, 62; Ouweneel 2006, p. 227; Ganzevoort, Olsman e.a. 2011, p. 115.

¹⁵¹ Ouweneel 2006, p. 228; Rae 2009, p. 272.

¹⁵² Ouweneel 2006, p. 228.

daarom worden afgewezen.¹⁵³ Dresner beschouwd homoseksualiteit als een vorm van geweld tegen de scheppingsorde.¹⁵⁴

3.5.2. Sociaal-wetenschappelijke exegese

3.5.2.1. Romeinen 1:24-27

De sociaal-wetenschappelijke benadering beschouwt de Romeinenbrief niet als een tijdloze theologische verhandeling aangaande homoseksualiteit. De brief moet worden gelezen binnen de socio-religieuze leefwereld van de eerste eeuw na Christus.¹⁵⁵ Volgens de sociaal-wetenschappelijke exegese beperkt Paulus zich in dit bijbelgedeelte enkel tot specifieke vormen van homoseksualiteit, zoals: 1) pederastie, 2) prostitutie, 3) modehomoseksualiteit of 4) reli-seks.¹⁵⁶ Daarnaast verwijst Paulus in Romeinen 1:24-27 niet primair naar de scheppingsorde van Genesis 1-2, maar maakt hij gebruik van Joods-Hellenistische begrippen van zijn tijd aangaande de natuurlijke orde.¹⁵⁷ Kortom, homoseksualiteit

¹⁵³ Gagnon zegt het volgende over de scheppingsorde (Genesis 1-2) en homoseksualiteit: *'Even though an evaluation of same-sex intercourse is not the point of the text, legitimation for homosexuality requires an entirely different kind of creation story'*, Gagnon 2001, p. 61-62; Ouweneel noemt dat een homoseksuele verbintenis geen huwelijk genoemd kan worden, Ouweneel 2006, p. 227-228; Ganzevoort, Olsman e.a. 2011, p. 115; Dresner 2001, p. 319

¹⁵⁴ Dresner geeft aan dat hij homoseksuelen dit niet persoonlijk verwijt: de beperking van doven en blinden kan hun – in de meeste gevallen – ook niet verweten worden. Dresner ziet homoseksualiteit als een vorm van geweld tegen de – door God gegeven – natuurlijke samenstelling van de mensheid. Dresner vreest dat perverse relaties en gedragingen (overspel, pedofilie, incest, etc.) worden toegestaan wanneer de norm van de scheppingsorde wordt losgelaten: want hoe kan men in zo'n geval beweren dat incest tegennatuurlijk is? Dresner 2001, p. 309-310, 319-320, zie ook Greenberg 2004, p. 43.

¹⁵⁵ Lee 2010, p. 4; Porter 2002, p. 277-278.

¹⁵⁶ Binnen de sociaal-wetenschappelijke benadering bestaan diverse opvattingen. Welke vorm van homoseksualiteit door Paulus wordt afgewezen, kan per sociaal-wetenschappelijke benadering verschillen. Wegens de omvang en doelstelling van dit onderzoek beperk ik mij hier tot een algemene weergave van de sociaal-wetenschappelijke exegese.

1. Pederastie: een (seksuele) relatie tussen een meerderjarige en minderjarige man. Deze relaties werden breed gepraktiseerd en geaccepteerd in de toenmalige Griekse cultuur. Deze relatie was didactisch, pedagogisch van aard. De oudere man nam in de pederastische relatie een actieve rol in en de jonge man een passieve rol. Dat Paulus – onder invloed van de Joods-hellenistische cultuur – in de Romeinenbrief pederastie op het oog heeft, wordt m.n. onderstreept door Scroggs, Medema (red.) 2010, p. 64-64; Ouweneel noemt dat het in Romeinen 1:24-27 nadrukkelijk over heidense afgodendienaars gaat, Ouweneel 2006, p. 224-225; Swartley 2003, p. 57-58; Moo 1996, zie noot 117 op p. 114; Zie ook Van Loon 2012, p. 33-35, Van Klinken en Pruiksma (red.) 2010, p. 88-90 en Williams 2010, p. 67-84 voor een nadere bestudering van pederastie; Het begrip 'tegnatuurlijk' kan volgens Dunn in verband gebracht worden met pederastie, Dunn 1988, p. 64.

2. Prostitutie: Homoseksualiteit kwam in de tijd van Paulus voor in de vorm van (tempel)prostitutie, Ouweneel 2006, p. 224; Boswell 1981, p. 7, 108, 122, 131.

3. Modehomoseksualiteit: Bij modehomoseksualiteit wordt gedacht aan heteroseksuelen die (tijdelijk) hun eigen natuur verwisselen om homoseksuele geslachtsgemeenschap te hebben. Paulus veroordeling in Romeinen 1:24-27 heeft betrekking op dergelijke individuen, Medema (red.) 2010, p. 66; Ouweneel 2006, p. 224; Boswell komt tot het argument dat homoseksualiteit onder homoseksuelen niet als tegennatuurlijk wordt beschouwd. Homoseksualiteit is pas tegennatuurlijk te noemen als homoseksuelen hun natuur verwisselen om geslachtsgemeenschap te hebben met heteroseksuelen. Paulus duidt dus op heteroseksuelen die hun natuur (tijdelijk) verwisselen om homoseksuele geslachtsgemeenschap te hebben, Boswell 1981, p. 112-113; Swartley 2003, p. 55; Moo 2000, p. 66.

4. Reli-seks: In de tijd van Paulus kwam seksuele omgang in een religieuze context in diverse vormen voor, zie hiervoor ook de artikelen van Townsley 2011, p. 707, 710-728 en Rotman, M., van den Brink, G., 'De Grieks-Romeinse wereld in het Nieuwe Testament' in Studiebijbel (digitale editie). Paulus spreekt in Romeinen 1 over de afgodendienst en daarom wordt homoseksualiteit de verzen 24-27 in verband gebracht met reli-seks. Of hier ook aan tempelprostitutie gedacht kan worden bestaan diverse opvattingen, Medema (red.) 2010, p. 66; Medema (red.) 2010, p. 64-67; Zie Swartley 2003, p. 55-66 voor nog meer tekstuele en socio-cultureel historische argumenten.

¹⁵⁷ Dunn geeft aan dat het begrip 'natuurlijk' (nature) in Romeinen 1 geen Hebreeuws concept is. Het begrip is een typisch Grieks, Stoïcijns concept. Het Stoïcijns concept van het begrip 'natuurlijk' heeft betrekking op het Stoïcijns ideaal: het leven in harmonie met de natuurlijke orde en de goddelijke rede, Dunn 1988, p. 64; Volgens Nissinen komt de schepping pas in Romeinen 5 aan de orde. In Romeinen 5 spreekt Paulus – in een geheel andere context dan in Romeinen 1 – over Adam en de zondeval. Dit gebeurt volgens Nissinen niet in Romeinen 1. Ook al is de scheppingsorde in Romeinen 1 niet geheel afwezig. Toch meent Nissinen dat Paulus gebruikt maakt van gangbare Joods-Hellenistische terminologie van zijn tijd, Nissinen 1998, p. 107.

heeft in Romeinen 1:24-27 betrekking op de heidense context en heeft geen betrekking op homofilie en homoseksuele relaties in liefde en trouw.¹⁵⁸

3.5.2.2. Scheppingsorde

Sociaal-wetenschappelijke exegetische literatuur ten aanzien van homoseksualiteit en de scheppingsorde is schaars en heb ik derhalve niet kunnen gebruiken. Daarom zal ik eigenhandig een mogelijke sociaalwetenschappelijke benadering toepassen op homoseksualiteit en de scheppingsorde.¹⁵⁹

Een socio-culturele of mythologische benadering van Genesis zou bijvoorbeeld geen normatieve beschrijving geven van de menselijke seksualiteit. Genesis wordt in deze benadering namelijk beschouwd als een boek dat een premoderne uitleg wil geven over het ontstaan van de wereld en bevat dus geen verhandeling over (homo)seksualiteit voor de moderniteit.¹⁶⁰ De schepping van God in Genesis kan in dit perspectief worden gezien als een polemische beschrijving tegen de scheppingsverhalen van de (heidense) volkeren.

3.5.3. Contextuele exegese

De contextuele benadering is een vorm van exegese met een bijzondere focus op een bepaalde doelgroep of context. Volgens de contextuele exegese is de betekenis van de Bijbel afhankelijk van de (huidige) context waarin de Bijbel wordt gelezen.¹⁶¹ Een stroming binnen de contextuele exegese in relatie tot (homo)seksualiteit is de zogenoemde 'queer theorie' of 'queer theologie'.¹⁶² In deze paragraaf zal de (praktische) toepassing van deze benadering aan de orde komen. In het volgende hoofdstuk zal de theoretische reflectie van deze benadering nader worden behandeld.

3.5.3.1. Romeinen 1:24-27

Een van de contextueel exegetische benaderingen op de Romeinenbrief sluit aan bij de sociaal-wetenschappelijke exegese, waarin homoseksualiteit betrekking heeft op afgoderij. Volgens deze benadering verzet Paulus zich in Romeinen 1:24-27 tegen de godsdienstige cultussen, omdat hun seksuele praktijken de patriarchale normen overschrijden.¹⁶³ Een andere contextuele benadering ziet

¹⁵⁸ Ouweneel 2006, p. 224-225.

¹⁵⁹ Zie noot 141 voor diverse benaderingen van het boek Genesis.

¹⁶⁰ Een premoderne uitleg wil de historisch-culturele kloof respecteren en onderzoeken hoe premoderne culturen Genesis hebben gelezen, zie bijvoorbeeld Enns 2011, 'The Old Testament and Ancient Near Eastern Literature' in Enns, P., *Inspiration and Incarnation: Evangelicals and the Problems of the Old Testament* (Grand Rapids: Baker Academic, 2011), E-book edition.

¹⁶¹ Binnen de contextuele benadering bestaan – evenals bij de sociaal-wetenschappelijke benadering – diverse opvattingen. Wegens de omvang en doelstelling van dit onderzoek beperk ik mij hier tot een algemene weergave van de contextueel exegetische benaderingen; Porter 2002, p. 267-273; Hays en Holladay (2007), p. 167-169; zie ook Spronk 2006, p. 14-21; Wikipedia Die freie Enzyklopädie. "Biblische exegese." Geraadpleegd op 15-07-2015. https://de.wikipedia.org/wiki/Biblische_Exegese.

¹⁶² In het volgende hoofdstuk zal deze stroming nader worden besproken; Van Klinken en Pruiksma 2010, p. 3-7.

¹⁶³ Patriarchaat is een samenlevingsverband waarin vaders c.q. mannen een dominante rol innemen.

In niet-canonieke (protestantse) geschriften, zoals de Openbaring van Petrus (Gnostisch geschrift) en de Wijsheid van Salomo (Apocrief) worden (afwijkende) vormen van seksualiteit in verband gebracht met godsdienstige cultussen. Ook in het Oude Testament kwamen dergelijke cultussen voor. Dat Paulus in Romeinen 1:26b verwijst naar vrouwelijke homoseksualiteit (lesbiennes), wordt door de contextuele exegese betwijfeld. De grammaticale verbinding tussen vrouwen (vs. 1:26) en mannen (vs. 1:27) duidt niet op een onderlinge relatie tussen mannen met mannen en vrouwen met vrouwen, maar dat vrouwen zichzelf aan mannen aanbieden. Paulus opmerking over het verwisselen van het natuurlijke voor het tegennatuurlijke heeft betrekking op (hetero)seksuele omgang zonder voortplanting of onnatuurlijke vormen van heteroseksualiteit. Deze benadering wordt ondersteund door de kerkvaders Chrysostomus en Clement van Alexandrië. Ook kan er verwezen worden naar geslachtsgemeenschap met gecasteerde cultuspriesters, Townsley 2011, p. 702-716, 727-728, zie ook Smith 2011, p. 45-46 en Loughlin 2004, p. 72, 79-80; Volgens Karl Barth verwijst Paulus niet zozeer naar seksuele misdrijven, maar naar de menselijke 'natuurlijke' zucht naar afgoderij. Ook christenen kunnen volgens Barth afgoden hebben, zoals: de kerk, het vaderland of de

Romeinen 1:26-27 als een retorische val, die Paulus bewust heeft opgezet om zijn lezers in Romeinen 2:1-16 te waarschuwen om anderen niet te veroordelen:¹⁶⁴ *'In contrast to the perceived emphasis on homosexual condemnation, the focus of Romans is largely against ethical absolutism and instead on the love of neighbor that avoids harm, oppression, violence and injustice toward others'*.¹⁶⁵

Daarnaast wordt in de contextuele exegese betwijfeld of de homoseksuele identiteit - zoals deze in onze maatschappij voorkomt - bestond in de Grieks-Romeinse en Joodse leefwereld.¹⁶⁶ De volledige betekenis over Paulus' bedoeling aangaande homoseksualiteit - en of hij in de huidige maatschappij een andere mening over homoseksualiteit zou verkondigen - blijft onzeker.¹⁶⁷

Een laatste contextueel exegetische benadering kan gelezen worden in een reflectie op het commentaar van Karl Barth op de 'Römerbrief'. In deze benadering leest Loughlin Romeinen 1 in het perspectief van het 'in Christus zijn'. Dit betekent dat er in het lichaam van Christus geen Jood of Griek, slaaf of vrije, vrouw of man, homo noch hetero is – iedereen is een (en daarmee gelijk) in Christus (Galaten 3:28).¹⁶⁸

3.5.3.2. Scheppingsorde

In het kader van de scheppingsorde bevreemdt en daagt de contextuele 'queer' benadering de heteronormativiteit van het scheppingsverhaal uit. Het resultaat van de scheppingsorde is namelijk dat marginale groepen worden onderdrukt, zoals: vrouwen, mensen met een niet-blanke huidskleur en homoseksuelen.¹⁶⁹

Keller stelt de traditionele opvattingen betreffende de scheppingsorde onder kritiek door de schepping te benaderen vanuit het chaotische element: de onzekerheid, onduidelijkheid en de onpeilbare diepte van het begin van de schepping (Genesis 1:2). Op deze manier verruimt Keller de traditionele scheppingsordinantie aangaande de genderstructuren (man-vrouw), voor een onordelijk begin: een wereld waarin diverse mogelijkheden openliggen, zoals op het gebied van homoseksuele relaties.¹⁷⁰

familie. Volgens Barth maakt Paulus hier duidelijk dat zowel de Romeinse christenen als de heidense afgodendienaars schuldig zijn aan het bedrijven van afgoderij. Loughlin noemt dat de Bijbel voor (anti-homo) christenen een afgod wordt in het veroordelen van homoseksualiteit op basis van Romeinen 1, Loughlin 2004, p. 72, 79-80, 102; Vines geeft aan dat de passieve rol van de man en de actieve rol van de vrouw in de seksuele omgang, met de afwezigheid van het voortplantingsmotief, als tegennatuurlijk werd beschouwd in de (antieke) Oudheid. Daarmee zegt Vines dat de genderrollen cultuurbepaald zijn, Vines 2014, p. 111.

¹⁶⁴ T. Hanks bespreekt in zijn commentaar op de Romeinenbrief in Guest, D., (ed.) *The Queer Bible Commentary* (London: SCM Press, 2006) p. 582-605, dat Paulus twee retorische vallen heeft opgezet voor zijn lezers, welke hij vervolgens weer deconstructueert. Hanks noemt dat Romeinen 1:18-32 en 2:1-16 een retorische val is voor de Joden. Romeinen 9:1-29 en 9:30-11:36 is een retorische val voor de heidenen. Volgens Hanks verzet Paulus zich tegen het legalistische gebruik van het Oude Testament. Daarom spreekt Paulus vervolgens over de wet in Christus, waardoor iedereen gerechtvaardigd wordt, in Smith 2011, p. 45.

¹⁶⁵ Guest, D., (ed.) *The Queer Bible Commentary* (London: SCM Press, 2006) p. 585-587 in Smith 2011, p. 45.

¹⁶⁶ Townsley 2011, p. 708.

¹⁶⁷ Smith 2011, p. 51.

¹⁶⁸ Barth, K., *The Epistle to the Romans* (translation Hoskins, E.C.; New York: Oxford University Press, 1968) in Loughlin 2004 p. 72-102.

¹⁶⁹ Van Klinken en Pruiksma (red.) 2010, p. 9, 24.

¹⁷⁰ *'Want wanneer je op die manier naar de schepping kijkt zoek je niet langer naar een scheppingsorde waarin God een tweedeling schiep (...) en voor beide kanten van die tweedeling een positieve en negatieve betekenis in gedachten had. Je verruimt die orde voor het inzicht dat ook het allereerste begin gekenmerkt werd door onduidelijkheid, mogelijkheden die openliggen, en een wereld die niet noodzakelijk uit tweedelingen bestaat.'* Van Klinken en Pruiksma 2010, p. 24; Zie Catherine, K., *Face of the deep: a theology of becoming* (London en New York: Routledge 2002) in Van Klinken en Pruiksma (red.) 2010, p. 23-24; Rosenberg zegt het volgende over de (tweedeling van de) menselijke identiteit: *'(...) Een statische identiteitsopvatting schept weliswaar zekerheid, maar vereenvoudigt tegelijkertijd een complexe menselijke ervaring.'* Rosenberg, T., *Queerfeministiskagenda* (Stockholm: Atlas Akademi, 2002) p. 51 in Van Klinken en Pruiksma 2010, p. 27.

In een tweede queer benadering wordt de zondeval in een ander perspectief geplaatst. Van den Berg beschouwt het eten van de verboden vrucht van de boom van kennis van goed en kwaad (Genesis 3) als een vorm van persoonlijke ontwikkeling.¹⁷¹ De zondeval wordt gelezen als een keuze voor een gezonde twijfel aan het hetero-ideaal. Deze twijfel wordt vervolgens beschouwd als een opstap voor groei en waardering van veranderlijkheid en diversiteit van onder andere de menselijke seksualiteit.¹⁷² *‘Met het eten van de vrucht neem je afscheid van bepaalde denkbeelden juist doordat je er inzicht in hebt gekregen’.*¹⁷³

Kortom, de queer benadering bevraagt de vanzelfsprekendheid van de heteroseksuele identiteit en zoekt telkens naar de veranderlijkheid van de menselijke identiteit. Op deze manier wil zij ruimte creëren voor mensen die door de traditionele genderstructuren (tweedeling van man en vrouw) worden buitengesloten.¹⁷⁴

3.5.4. Kritische evaluatie: exegetische benaderingen

In deze subparagraaf zal aan de hand van de literatuur een kritische evaluatie plaatsvinden van de reeds gepasseerde exegetische benaderingen. Daarbij zal ik een uiteenzetting geven van de argumenten die door critici op de desbetreffende benaderingen worden gegeven.

3.5.4.1. Romeinen 1:24-27

De kritiek op de klassieke exegese is dat deze benadering Paulus’ gedachtegoed in Romeinen 1:24-27 construeert, veralgemeniseerd en als normatief verklaart, terwijl Paulus’ betoog in Romeinen 1 volgens critici een heel ander doel dient.¹⁷⁵ Romeinen 1:24-27 moet niet opgevat worden als een algemeen theologisch-ethisch verbod op homoseksualiteit. Paulus’ veroordeling van homoseksualiteit is volgens critici namelijk niet gefundeerd op de scheppingsorde. Dit kan volgens hen verklaard worden vanuit Paulus’ gebruik van - de in zijn tijd gangbare - (niet-Joodse) begrippen.¹⁷⁶ Het gebruik van de begrippen

¹⁷¹ Van den Berg is hierdoor geïnspireerd door de (semiautobiografische) roman ‘Oranges are not the only fruit’ van Jeanette Winterson: *‘In Wintersons omschrijving wordt het eten van de verboden vrucht uit de context van zonde gehaald. Het krijgt een andere betekenis, namelijk die van het besef dat de tijd van afscheid nemen komt op het moment dat je je realiseert dat je meer ruimte nodig hebt.’*, Van Klinken en Pruiksma 2010, p. 21; Het verhaal over het eten van de verboden vrucht krijgt voor queers op deze manier een bevrijdend karakter i.p.v. het begin van hun ‘afwijkende seksualiteit’, Van Klinken en Pruiksma 2010, p. 18-19.

¹⁷² Dit wordt in de queer theorie of theologie het zogenoemde ‘groeimodel’ genoemd. De zonde wordt niet zozeer gezien als de verwijdering van de mens van God, maar juist een mogelijkheid om te kunnen groeien naar een volwassen relatie met God, Van Klinken en Pruiksma 2010, p. 19, 21-23, 25.

¹⁷³ Van Klinken en Pruiksma 2010, p. 25-26.

¹⁷⁴ Deze benadering wil laten zien dat ‘queer-zijn’ niet zozeer een identiteit is, maar een (levens)houding, Van Klinken en Pruiksma 2010, p. 26-28, 184-185

¹⁷⁵ Van Loon geeft aan dat Paulus in de Romeinenbrief geen ethische verhandeling over seksualiteit schrijft. Romeinen 1:26-27 wordt door Paulus slechts als een voorbeeld gebruikt in zijn lopende betoog in Romeinen 1. Van Loon vraagt zich dan ook af of het geoorloofd is om een algemene en normatieve conclusie te verbinden aan de begrippen van Paulus: *‘Op welke wijze kan verantwoord worden dat Paulus’ kennelijke gedachten over de homoseksuele praxis zoals hij die kende, veralgemeniseerd worden tot praktijken die hij (vermoedelijk) niet kende.’*, de Bruijne 2012, p. 40; de Bruijne 2012, p. 39-40; Volgens Vines is Paulus boodschap in Romeinen 1-3 dat niemand rechtvaardig is en dat iedereen gezondigd heeft voor het aangezicht van God, Vines 2014, p. 97; In de Bruijne, A., (red.) *Open en Kwetsbaar: Christelijk debat over homoseksualiteit* (Barneveld: Uitgeverij De Vuurbaak, 2012) bekritiseert Van Loon zijn eigen ingenomen standpunt aangaande Romeinen 1 n.a.v. zijn eerdere publicatie: Van Loon, M., *In Liefde en Trouw: Een studie naar homoseksuele relaties in de christelijke gemeente vanuit Romeinen 1* (Barneveld: Uitgeverij De Vuurbaak, 2012).

¹⁷⁶ Deze opvatting sluit aan bij de sociaal-wetenschappelijke exegese. Zie ook noot 157; Van Loon vermoedt dat homoseksuele relaties in liefde en trouw onbekend waren in Paulus’ tijd. Volgens Van Loon is het mogelijk dat Paulus’ brief op een stoïcijnse manier opgevat werd door niet-Joodse lezers, de Bruijne 2012, p. 38-39, 41; Vines meent dat de begrippen ‘natuurlijk’ en ‘tegennatuurlijk’ betrekking hebben op cultuurbepaalde genderrollen in de Oudheid, Vines 2014, p. 108; Net als bij Van Loon doet Paulus volgens Ganzevoort e.a. in Romeinen 1:24-27 niet een normerende uitspraak over homoseksualiteit, maar gebruikt Paulus homoseksualiteit slechts als een voorbeeld. Het verschil met Van Loon is dat Paulus volgens Ganzevoort e.a. aansluit bij

‘natuurlijk’ en ‘tegnatuurlijk’ krijgt daarmee een cultuurbepaalde lading, zoals ook in 1 Korintiërs 11:14 naar voren komt inzake mannen met lang haar. Daarnaast noemt Ganzevoort e.a. dat het begrip ‘tegnatuurlijk’ in Romeinen 11:24 positief wordt gebruikt, in de aanduiding dat niet-joden ‘tegen de natuur in’ deel krijgen aan het heil.¹⁷⁷

De kritiek op de sociaal-wetenschappelijke exegese is dat deze benadering niet de bijbeltekst, maar de – veelal hypothetische – sociaal-culturele context de uitleg van Romeinen 1 laat bepalen.¹⁷⁸ De opvatting dat Paulus zich in Romeinen 1:24-27 slechts beperkt tot specifieke vormen van homoseksualiteit wordt door critici afgewezen. Uit de bijbeltekst blijkt namelijk niet dat Paulus het in Romeinen 1:24-27 heeft over pederastie, reli-seks of modehomoseksualiteit etc.¹⁷⁹ Gagnon verwoordt dit als volgt: *‘Cultic or ceremonial uncleanness is no longer at issue; the sense is moral’*.¹⁸⁰

Dunn is het eens met de sociaal-wetenschappelijke exegese dat de begrippen ‘natuurlijk’ en ‘tegnatuurlijk’ geen Hebreeuwse concepten zijn. Desondanks is de afwijzing van homoseksualiteit in Romeinen 1 volgens hem wel gemeengoed in de Joodse cultuur.¹⁸¹ Moo beschouwt de begrippen ‘natuurlijk’ en ‘tegnatuurlijk’ daarentegen wel als een typisch Joods concept.¹⁸²

Verder wordt in Romeinen 1:28-31 een reeks zonden (roddelen, bedrog, kwaadaardigheid, etc.) opgenoemd die ook buiten de afgodendienst niet gepraktiseerd moeten worden. Op basis van Romeinen 1:24-27 moet homoseksuele praxis daarom worden afgewezen.¹⁸³ Er bestaat binnen de klassieke exegese nog geen overeenstemming of dit ook betrekking heeft op homoseksuele relaties in liefde en trouw.¹⁸⁴

De kritiek op de contextuele exegese is dat de huidige context van de lezer de uitleg van Romeinen 1:24-27 bepaalt, in plaats van dat de (context van de) bijbeltekst de uitleg bepaalt.¹⁸⁵ In lijn met de contextuele exegese ziet Gagnon eveneens een retorische val, die door Paulus in de Romeinenbrief is opgezet. Echter houdt dit volgens Gagnon niet in dat Paulus daarmee een verbod geeft op het oordelen van andermans (moreel) gedrag: *‘The point to the interlocutor is that salvation is apart from the law for all who believe in Christ (...), not that Gentile sin should be left uncriticized’*.¹⁸⁶

de typisch Joodse gedragscodes en zogenaamde ethische ‘identity markers’ uit die tijd. In deze opvatting worden Joden geacht zich positief te onderscheiden van de heidenen, Ganzevoort, Olsman e.a. 2011, p. 114-115.

¹⁷⁷ Ganzevoort, Olsman e.a. 2011, p. 114-115.

¹⁷⁸ Lee 2010, p. 7; Moo 2000, p. 66.

¹⁷⁹ Rose noemt dat deze vormen – m.n. pederastie – veelal mannelijke vormen van homoseksueel gedrag betreffen, terwijl in Romeinen 1:24-27 ook vrouwelijke vormen van homoseksueel gedrag worden veroordeeld. Dit maakt het moeilijk om in Romeinen 1 aan specifieke vormen van homoseksualiteit te denken: *‘Het criterium voor Paulus is niet geldelijk gewin, maar het tegennatuurlijke karakter van bepaalde vormen van seksueel gedrag.’*, Medema (red.) 2010, p. 65, zie ook Dunn 1988, p. 65; Canterella noemt dat Paulus’ stellingname leidt tot een andere seksuele ethiek. In deze ethiek wordt de (gebruikelijke) tegenstelling tussen de actieve en passieve seksuele rol vervangen door de tegenstelling tussen heteroseksualiteit en homoseksualiteit, Cantarella, E., *Bisexuality in the Ancient World* (New Haven, Londen: Yale Nota Bene, 2002) p. 193 in Medema (red.) 2010, p. 70-71, zie ook Gagnon 2001, p. 284-289, 297-303; Medema (red.) 2010, p. 62-67, 70-71.

¹⁸⁰ Gagnon zegt dit op basis van zijn woordstudie van Romeinen 1:24, Gagnon 2001, p. 233.

¹⁸¹ Dunn 1988, p. 65.

¹⁸² Moo beroept zich hier op Joodse schrijvers zoals Philo, Moo 1996, p. 114-115.

¹⁸³ Romeinen 1:28-32 luidt als volgt: *‘Omdat ze het beneden hun waardigheid achtten God te erkennen, heeft God hen overgeleverd aan hun eigen onbetrouwbaarheid en doen ze wat verwerpelijk is. ²⁹ Ze zijn door en door onrechtvaardig en boosaardig, hebzuchtig en slecht. Ze zijn door en door afgunstig, moordzuchtig en twistziek, doortrapt en kwaadaardig. Ze roddelen ³⁰ en spreken kwaad, haten God, zijn hoogmoedig, trots en verwaand. Ze zijn vindingsrijk in het kwaad, tonen geen ontzag voor hun ouders, ³¹ zijn kortzichtig en trouweloos, zonder liefde en onbarmhartig. ³² En hoewel ze het vonnis van God kennen en weten dat dergelijke dingen doen de dood verdienen, doen ze dit alles toch. Sterker nog, ze juichen het zelfs toe dat anderen het ook doen.’*; Medema (red.) 2010, p. 66-67, 71-72.

¹⁸⁴ Zie Van Loon 2012, p. 116-123 voor een overzicht van diverse opvattingen; zie ook De Bruijne 2012, p. 40-41; Prosman 2013, p. 109

¹⁸⁵ Een conservatieve opvatting luidt: *‘niet de context maar de Schrift stelt de norm.’*, De Bruijne 2012, p. 14.

¹⁸⁶ Zie Gagnon 2001, p. 277-289 voor een nadere beschrijving van Gagnon’s argumentatie; Gagnon 2001, p. 279.

3.5.4.2. Scheppingsorde

De klassieke exegese inzake de scheppingsorde wordt – onder andere met oog op het voortplantingsmotief - beschuldigd van het bedrijven van natuurlijke theologie. De klassieke exegese zou daarmee niet openstaan voor kritiek die voortvloeit uit Gods openbaring.¹⁸⁷ Daarnaast kan men zich afvragen of Genesis 1-3 beschouwd kan worden als een verhandeling van de menselijke seksualiteit. Volgens Dillard en Longman III toont het scheppingsverhaal aan dat God de enige oorzaak is achter het ontstaan van het heelal en de mensheid: *'(...) Het thema van Genesis is (RvdV) niet hoe God schiep, maar dát God schiep en wel uit het niets (creatio ex nihilo) in tegenstelling tot de andere godsdiensten van het Nabije Oosten'*.¹⁸⁸

Van den Brink en Van der Kooi geven aan dat de theologische betekenis van de menselijke seksualiteit lastig te duiden is.¹⁸⁹ Ten eerste voldoet het voortplantingsmotief niet, omdat mensen die zich niet (kunnen) voorplanten in dit perspectief geen volwaardig mens zijn (inclusief Jezus). Ten tweede bestaan er diverse vormen van menselijke relaties, waardoor het weerspiegelen van Gods evenbeeld niet enkel gekoppeld kan worden aan de menselijke seksualiteit. Ten derde komen de lichamelijke aspecten van het geslachtelijk onderscheid in de Bijbel nadrukkelijk naar voren, zoals bij het boek Hooglied.¹⁹⁰

Volgens Loonstra kan de scheppingsorde niet de hoeksteen zijn van de argumentatie tegen homoseksuele relaties. Loonstra beargumenteert dat de norm van de scheppingsorde in de Bijbel (Matteüs 19:8; 22:30; Romeinen 14:5; Kolossenzen 2:16-17) en in de kerk, ten aanzien van het sabbatsgebod, niet consequent wordt doorgevoerd: *'In de Bijbel is Gods scheppingsbedoeling vaak een ijkpunt, maar de Bijbel gaat daar niet rigide mee om'*.¹⁹¹

De kritiek op de sociaal-wetenschappelijke en de contextuele exegese inzake de scheppingsorde heb ik niet kunnen vinden. De kritiek kan, naar mijn mening, vergeleken worden met de kritische notities op

¹⁸⁷ De natuurlijke theologie probeert via de rede en de natuurlijke orde kennis over God te krijgen. De natuurlijk theologie wordt veelal tegenover de openbaringstheologie geplaatst. De openbaringstheologie gaat ervan uit dat God zichzelf aan ons openbaart. Zie McGrath 2008, p. 241-265 voor een introducerende weergave van de natuurlijke theologie + bezwaren op p. 258-265 en de openbaringstheologie; Ganzevoort e.a. zegt het volgende over de klassieke exegese inzake de scheppingsorde: *'De koppeling van heteroseksualiteit en voortplanting aan de scheppingsorde komt gevaarlijk dicht in de buurt van een 'natuurlijke theologie'. (...) Daardoor staat men niet meer open voor de kritiek op die gewoonten die uit de openbaring voortvloeit. Het hele scheppingsverhaal is een kritische tekst die ingaat tegen de vanzelfsprekende gebruiken en gedachten van de tijd waarin de tekst ontstond.'*; Ganzevoort, Olsman e.a. 2011, p. 116; Nissinen bekritiseert de klassieke exegese van naturalisme en determinisme. Nissinen geeft dit als volgt weer: *'The determinist or functionalist models do not seem appropriate to creation theology; it is not right to denounce all departures from the ideal as the results of corruption that came with the fall. If creation is not a static condition but constantly being rejuvenating, we can understand that it looks different in different times, in the material world as well as in social communities.'*; Nissinen 1998, p. 138; Nissinen stelt dan ook de vraag of de genderidentiteit van een persoon als een vorm van voortgaande ontwikkeling in de schepping beschouwd kan worden, Nissinen 1998, p. 138.

¹⁸⁸ Dillard en Longman III doen hier een uitspraak over de theologische boodschap van Genesis 1-2 en doen hier geen uitspraak over scheppingsorde inzake homoseksualiteit. De auteurs wijzen een mythologische uitleg of een gelijkenis van Genesis 1-2 af, Dillard en Longman III 2007, p. 65-66.

¹⁸⁹ Van den Brink en Van der Kooi doen hier geen uitspraak over homoseksualiteit, maar geven diverse benaderingen en de complexiteit van de menselijke seksualiteit weer. Volgens Van den Brink en Van der Kooi wordt de menselijke geslachtelijkheid in het scheppingsverhaal in verband gebracht met onze geschapenheid en niet met onze zondigheid, Van den Brink en Van der Kooi 2012, p. 260-263

¹⁹⁰ Het tweede argument: Niet-seksuele relaties zoals vriendschap en onderlinge betrokkenheid kunnen het beeld van God eveneens weerspiegelen. Het derde argument: *'Wie de bedoeling van het geslachtsonderscheid ziet in een veel algemenere onderlinge relationele betrokkenheid op elkaar, gaat bovendien voorbij aan het lichamelijke aspect ervan.'*; Van den Brink en Van der Kooi 2012, p. 263; Vines noemt dat het geschapen naar Godsbeeld niet zozeer betrekking heeft op de menselijke seksualiteit, maar op de overheersing van de schepping (Genesis 1:26). Zie Vines 2014, p. 152-153 voor zijn argumentatie; Van den Brink en Van der Kooi 2012, p. 260-263.

¹⁹¹ Theologisch Logboek: Bert Loonstra. "Homobesluit (11): Scheppingsorde." Geraadpleegd op 19-07-2015. <http://www.bertloonstra.nl/logboek/homobesluit-11-scheppingsorde/>.

Romeinen 1 – waarin de context de uitleg van de Bijbel bepaalt. Ik vermoed dat critici de - van de traditioneel afwijkende - zondeleer van de contextuele exegese ter discussie zal stellen, omdat deze contrasteert met de christelijke dogmatiek. Enkele vragen die de zondeleer van de contextuele exegese kan oproepen zijn: 1) hoe kunnen slechte daden worden gekwalificeerd als de zonde wordt beschouwd als een vorm van persoonlijke ontwikkeling? 2) Op welke manier kan de contextuele zondeleer verantwoord worden in het licht van de bijbelse gegevens inzake de zonde? en 3) hoe kan de contextuele zondeleer verantwoord worden ten opzichte van de soteriologie (redding en verlossing)?

Tot slot kan opgemerkt worden dat de exegese aangaande homoseksualiteit mede afhankelijk is van het gekozen referentiekader(s) van de exegeet. De exegeet kan de bijbelse gegevens benaderen vanuit het kader van de gender essentialisten of sociaal constructivisten.¹⁹² Een ander referentiekader heeft betrekking op de theologische antropologische methode van de exegeet.¹⁹³

3.6. Conclusie en aanbevelingen

De theologische reflectie toont de veelheid van opvattingen en complexiteit aan van de manier waarop de Bijbel – in de kerk en theologie - aangaande homoseksualiteit gelezen kan worden. Deze complexiteit wordt zichtbaar in de diverse kerkelijke standpunten, woordstudies, perspectieven op de zondeleer en exegetische benaderingen ten aanzien van homoseksualiteit.

3.6.1. Kerkelijke standpunten ten aanzien van homoseksualiteit en homofilie

Het overzicht van de verschillende kerkelijke standpunten toont aan dat een ieder zijn standpunt aangaande homoseksualiteit bijbels probeert te onderbouwen. Toch kan dit leiden tot uiteenlopende toepassingen, zoals het wel of niet afwijzen van homofilie en/of homoseksualiteit. Tegelijkertijd kan opgemerkt worden dat de kerkelijke standpunten zich niet zo gemakkelijk in vier hokjes laten plaatsen, zoals in paragraaf 3.2 naar voren is gekomen. De praktijk is namelijk veel weerbarstiger, wat de weg naar een weloverwogen standpunt des te complexer maakt.

3.6.2. Het begrip homoseksualiteit in de Bijbel

De woordstudie toont aan dat de hedendaagse begrippen ‘homofilie’ en ‘homoseksualiteit’ onbekend zijn in de Hebreeuwse en Griekse vertalingen van de Bijbel. De Bijbel spreekt met name afwijzend over geslachtsgemeenschap tussen mannen en slechts eenmaal over geslachtsgemeenschap tussen vrouwen. De gemeente kan in haar visie gebruik maken van de begrippen ‘homofilie’ en ‘homoseksualiteit’, maar moet rekening houden met het feit dat deze begrippen niet in de Bijbel gehanteerd worden. Als een gemeente de begrippen wil gebruiken, zal zij zich in het visiedocument

¹⁹² Volgens het gender essentialisme zijn de biologische, psychologische, emotionele en sociale verschillen tussen mannen en vrouwen genetisch bepaald. Theologische gezien kan het gender essentialisme verbonden worden met Gods scheppingordinaties: man en vrouw. Volgens het sociaal constructivisme wordt onze voorstellingsvermogen van genderbeelden bepaald door de (ontwikkeling in de) sociaal-culturele context, Van den Brink en Van der Kooi 2012, p. 261-262.

¹⁹³ Een theologische antropologie is de leer over de mens. Van den Brink en Van der Kooi noemen de volgende theologische antropologische benaderingen: 1) de scheppingsleer, 2) de verbondsleer, 3) de christologie, de eschatologie, 4) de rechtvaardigingsleer en 5) de triniteitsleer. Zie voor een nadere omschrijving van deze methoden, Van den Brink en Van der Kooi 2012, p. 237-241; Leene gebruikt in haar proefschrift ‘Triniteit, antropologie en ecclesiologie: een kritisch onderzoek naar implicaties van de godsleer voor de positie van mannen en vrouwen in de kerk’ het beeld van God en de triniteit om de gelijkwaardigheid tussen mannen en vrouwen aan te duiden. Een toegankelijke leesbare samenvatting van haar onderzoek is gepubliceerd in het boek ‘Samen dansen in de kerk: Als mannen en vrouwen op God lijken’. Het zou interessant zijn om de resultaten van dit onderzoek in een ander studie toe te passen op homoseksualiteit in de kerk.

moeten verantwoorden over de betekenis van deze begrippen en waar deze begrippen op zijn gebaseerd.

3.6.3. De zondeleer en homoseksualiteit

Uit de beknopte studie naar de zondeleer blijkt dat de zonde een complex verschijnsel is en bestaat uit diverse aspecten. Het onderscheid tussen de zonde en gebrokenheid (in de letterlijke zin van het woord), heb ik niet kunnen vinden in de Bijbel. De gebrokenheid zou mogelijk in verband kunnen worden gebracht met de erfzonde.

In het kader van homoseksualiteit kan dit verschillende vragen oproepen. Ten eerste is het de vraag of hedendaagse vormen van homoseksualiteit als een zonde kunnen worden beschouwd. Als homoseksualiteit wel als een gevolg van de erfzonde wordt beschouwd kan ten tweede afgevraagd worden in welke mate homoseksualiteit onderdeel uit maakt van de aangetaste aard en toestand van de schepping na de zondeval. Ouweneel grijpt in dit geval terug op de scheppingsstructuren. Toch vind ik zijn gebruik van de filosofische begrippen 'structuur' en 'gerichtheid' in paragraaf 3.4.4. lastig te begrijpen. Waarom zou enkel de gerichtheid en niet de structuur onderhevig zijn aan de zondeval? Naar mijn mening laat de praktijk zien dat de (antropologische)structuur van de schepping wel is aangetast. Te denken valt aan hermafrodieten of andere aangeboren afwijkingen. Oftewel: kan homoseksualiteit in dit perspectief opgevat worden als een aangetaste gerichtheid, structuur of beide? Ten derde is de leer van de erfzonde een latere constructie van de Westerse kerkvaders. In welke mate kan een dergelijke constructie als normatief beschouwd en toegepast worden in de huidige tijd? Ten vierde kan de vraag gesteld worden of de mens – na de zondeval – tot een volledig (objectief) begrip kan komen van de (erf)zonde en gemachtigd is om hier legitieme uitspraken over te doen.

Verder toont de studie naar de zondeleer inzake homoseksualiteit aan dat er bijbels gezien geen enkele grond is om homoseksualiteit als een zware zonde – als bijvoorbeeld overspel of moord – te beschouwen.

In dit onderzoeksrapport heb ik mij enkel beperkt tot de zondeleer. De gemeenten zouden in een vervolgstudie kunnen onderzoeken op welke manier homoseksualiteit zich verhoudt tot de genade- en vernieuwingsleer van de mens (heiliging).

3.6.4. Exegetische benaderingen

De studie naar de exegetische benaderingen toont aan dat de manier waarop de Bijbel ten aanzien van homoseksualiteit gelezen kan worden divers is. De exegetische benadering wordt mede bepaald door de exegetische methode en referentiekader(s) (essentialisme, constructivisme, methode van theologische antropologie, christelijke traditie, etc.) van de exegeet. Daarbij is het van belang dat men zich ervan bewust is dat elke exegetische benadering zijn beperkingen heeft. Zowel de woordstudie als de exegetische benaderingen tonen aan dat er geen consensus bestaat over 1) de betekenis van homoseksueel gedrag in de Bijbel, 2) de context waarbinnen de Bijbel homoseksueel gedrag noemt en 3) in welke mate het bijbelse spreken over homoseksueel gedrag betrekking zou kunnen hebben op hedendaagse homoseksuele personen en relaties.

De diverse (exegetische) benaderingen roepen de vraag op hoe het komt dat zij tot diverse – zelfs uiteenlopende – verklaringen van bijbelteksten inzake homoseksualiteit komen. In het volgende hoofdstuk zullen daarom de hermeneutische vooronderstellingen, die ten grondslag liggen aan de exegetische benaderingen, nader worden bestudeerd.

HOOFDSTUK 4: HERMENEUTISCHE REFLECTIE

4.1. Inleiding

In het vorige hoofdstuk zijn diverse exegetische benaderingen ten aanzien van homoseksualiteit besproken. In dit hoofdstuk staan de hermeneutische vooronderstellingen van deze exegetische benaderingen centraal, oftewel de leesbrillen waarmee de Bijbel wordt gelezen. Een ieder benadert de Bijbel (ten aanzien van homoseksualiteit) namelijk met een bepaalde leesbril, dit wil zeggen dat iemand die bijvoorbeeld in de put zit bepaalde bijbelgedeelten heel anders leest dan iemand waarbij alles voor de wind gaat. Ook kan een Calvinist bijvoorbeeld (op basis van zijn theologische achtergrond) op grond van de Bijbel tot andere keuzes en standpunten komen, dan een Arminiaan of Wesleyaan.¹⁹⁴

In dit hoofdstuk zal in paragraaf 4.2 het begrip ‘hermeneutiek’ nader worden uitgelegd. Vervolgens zal in paragraaf 4.3 onderzocht worden hoe de interpretatie van de bijbeltekst in de drie exegetische benaderingen van het vorige hoofdstuk tot stand is gekomen: welke interpretatieprocessen daar aan ten grondslag liggen en wat de mogelijke invloeden en gevolgen zijn voor de uitleg van de Bijbel aangaande homoseksualiteit.¹⁹⁵ Tot slot wordt in paragraaf 4.4. een aanzet gegeven tot de manier waarop met de diverse interpretatiemethoden kan worden omgegaan.

4.2. Het begrip ‘hermeneutiek’

In deze paragraaf zal een poging worden gedaan om het begrip ‘hermeneutiek’ te beschrijven. Het omschrijven van het wezen van de hermeneutiek is een complexe aangelegenheid. Er zijn namelijk veel verschillende definities van de hermeneutiek. In 1969 beschrijft Palmer zo’n zeven uiteenlopende definities van de hermeneutiek in zijn boek.¹⁹⁶ Het begrip ‘hermeneutiek’ is afgeleid van het Griekse werkwoord *ἐρμηνεύω* en betekent: 1) formuleren, onder woorden brengen, 2) vertalen en 3) uitleggen en verklaren.¹⁹⁷ In zijn algemeenheid kan de hermeneutiek worden beschouwd als de studie naar de betekenis en (het opstellen van de principes van) interpretatie(s) van teksten,¹⁹⁸ of zoals Zwiep de hermeneutiek omschrijft: ‘(...) *het overbruggen van een kloof tussen twee werelden, de wereld van de tekst en de wereld van de lezer*’.¹⁹⁹

De hermeneutiek kent een veelvoudige taakomschrijving. In de eerste plaats wordt de hermeneutiek beschouwd als een hulpwetenschap binnen de theologie - een exegetische methodenleer - die de regels van de uitleg of exegese van de Bijbel opstelt.²⁰⁰ Aansluitend wordt de hermeneutiek als een

¹⁹⁴ De interpretatie van de tekst wordt mede bepaald door de keuze die de lezer (bewust of onbewust) maakt. Dit geldt evenzo voor fundamentalisten en bevrijdingstheologen, Zwiep 2009, p. 17; Zwiep 2013, p. 406-407.

¹⁹⁵ Thiselton verwoordt dit als volgt: ‘Hermeneutics asks (RvdV) *critically what exactly we are doing when we read, understand, or apply texts. Hermeneutics explores the conditions and criteria that operate to try to ensure responsible, valid, fruitful, or appropriate interpretation.*’, Thiselton 2009, p. 4; Thiselton 2009, p. 5; Thiselton 2012, p. 1, 5-6, 9.

¹⁹⁶ Palmer geeft de volgende moderne definities van de hermeneutiek weer: 1) hermeneutiek als een theorie van de bijbelexegese, 2) hermeneutiek als een filosofische methode, 3) hermeneutiek als een taalwetenschap (linguïstiek) begrijpen, 4) hermeneutiek als de methodologische basis van de geesteswetenschap, 5) hermeneutiek als de fenomenologie van het bestaan (dasein) en 6) hermeneutiek als een systeem van interpretatie. Naar aanleiding van deze definities komt Palmer tot een zevende, eigen, integrerende definitie van de hermeneutiek, zie Palmer 1969, p. 33-45 in Zwiep 2009, p. 9.

¹⁹⁷ Zwiep 2009, p. 4.

¹⁹⁸ Tate 2012, zoekterm ‘hermeneutics’.

¹⁹⁹ De overbruggende taak van de hermeneutiek komt in de mythologie al naar voren, zie Zwiep p.4-5; Zwiep 2009, p. 4.

²⁰⁰ Dit is de meest bekende taakomschrijving van de hermeneutiek en was vooral gemeengoed vanaf de periode van de kerkvaders (500 n.Chr.) tot aan het begin van de negentiende eeuw, Thiselton 2009, p. 2; Voor een nadere studie over de lange en complexe geschiedenis van de hermeneutiek verwijs ik naar de historische inleidingen van Zwiep 2009 en 2013, zie voor een nadere uitleg over het Bijbelgebruik in het vroege christendom, Meijering 2003, p. 9-139; Zwiep 2009, p. 6-7; Tate 2012, zoekterm ‘Interpretation’ en ‘Biblical Hermeneutics; Zwiep 2013, p. 5;

hulpwetenschap beschouwd die de (praktische) toepassing van de tekst op het leven van de lezers en luisteraars vaststelt.²⁰¹ Deze twee vormen van hermeneutiek zijn onlangs in hoofdstuk drie (met name paragraaf 3.5) aan de orde gekomen. In dit hoofdstuk zal met name de derde taakomschrijving van de hermeneutiek centraal staan, namelijk de hermeneutiek als een theoretische reflectie op de verstaans- of interpretatievoorwaarden en methoden waarop de Bijbel ten aanzien van homoseksualiteit wordt gelezen.²⁰²

Verder wordt de hermeneutiek beschouwd als een discipline die verbindingen kan leggen.²⁰³ Deze verbinding kan in de eerste plaats gemaakt worden doordat de hermeneutiek inzichtelijk maakt dat de Bijbel op diverse manieren gelezen kan worden. Daaropvolgend kan de lezer in de tweede plaats bewust worden van (de invloed en gevolgen van) zijn eigen hermeneutische vooronderstelling, ook wel de eigen leesbril genoemd.²⁰⁴ Ten derde kan de hermeneutiek een basishouding aanleren van het aandachtig luisteren naar de Bijbel en het kritisch bevragen van de eigen (methode van) interpretatie van de Bijbel.²⁰⁵ Op deze drie manieren kan de hermeneutiek - zowel binnen als buiten de christelijke gemeenschap - een houding van wederzijds respect en sympathie bewerkstelligen, waardoor een brug geslagen kan worden tussen diverse (bijbelse) standpunten.²⁰⁶

Kortom, een hermeneutische reflectie is van groot belang en raakt de kern van het christelijk geloof, zoals Thiselton het verwoordt: *'How we read, understand, interpret, and use biblical texts relates to the very identity of Christian faith and stands at the heart of Christian theology'*.²⁰⁷

4.3. Hermeneutische benaderingen

In deze paragraaf zal onderzocht worden welke hermeneutische vooronderstellingen ten grondslag liggen aan de diverse exegetische benaderingen uit hoofdstuk 3. In het voorgaande hoofdstuk is naar voren gekomen hoe de exegetische benaderingen worden toegepast op de Bijbel inzake homoseksualiteit. In deze paragraaf richt ik mij op de theoretische reflectie van de gehanteerde hermeneutische methoden. Het aantal hermeneutische methoden en modellen is niet te overzien. Wegens de omvang van dit onderzoek beperk ik mij daarom tot de bespreking van de veronderstelde hermeneutische methoden van de drie exegetische benaderingen uit hoofdstuk 3. In de praktijk kunnen de afzonderlijke hermeneutische methoden van elkaar verschillen in onder andere de gebruikte

²⁰¹ Dit is de meest gangbare opvatting van de hermeneutiek. Deze vorm van hermeneutiek komt ook naar voren in het boek van Fee en Stuart 1981, 1993, p. 28-30 en de NIV Application Commentary series; Hoek behandelt deze vorm van hermeneutiek inzake homoseksualiteit, Hoek 2007, p. 4; Zwiep 2009, p. 7-8.

²⁰² De hermeneutiek heeft zich in de twintigste eeuw, onder invloed van Heidegger en Gadamer, ontwikkeld tot een zelfbewuste, fundamentele wetenschap, namelijk tot een kernleer van het menselijke bestaan: *'interpreteren wordt niet langer gezien als het mechanisch toepassen van een aantal vooraf opgestelde regels en richtlijnen (...), maar als een categorie die constitutief is voor het mens-zijn: de mens is een interpreterend wezen en leeft in een reeds geïnterpreteerde werkelijkheid.'* Zwiep 2013, p. 6; De hedendaagse hermeneutiek houdt zich bezig met interpreteren van teksten, taaluitingen, de hele werkelijkheid. Kortom, interpretatie in de breedste zin van het woord, Zwiep 2009, p. 8-9.

²⁰³ Zwiep 2013, p. 5.

²⁰⁴ Thiselton noemt dat de hermeneutiek de eigen horizon kan verbreden en ons begrip van het lezen van teksten kan veranderen: *'(...) transforming biblical reading may be one effect of hermeneutical inquiry.'* Thiselton 2012, p. 1-2; Zwiep 2009, p. 17.

²⁰⁵ Zwiep 2009, p. 19; Thiselton 2009, p. 5.

²⁰⁶ Zwiep geeft dit als volgt weer: *'Hermeneutiek is in deze tijd bij uitstek een discipline die verbindingen kan leggen, tot common understanding en wederzijds respect kan leiden en gemeenschapvormend is, niet alleen in kerkelijke of religieuze kring, maar ook in de grotere verbanden van de samenleving als geheel.'* Zwiep 2013, p. 5; Thiselton geeft aan dat dit niet betekent dat men andermans interpretatie van de Bijbel meer ruimte moet geven. Het gaat erom dat men meer begrip opbrengt voor de totstandkoming (traditie, motivatie, bewandelen van diverse wegen, etc.) van andermans interpretatie, Thiselton 2009, p. 5-6.

²⁰⁷ Thiselton 2012, p. 2.

theorieën en modellen om de (bijbel)tekst te lezen. In dit onderzoeksrapport volsta ik met een algemene beschrijving van de grammaticaal-historische, sociaal-wetenschappelijke en contextuele methoden. Tot slot volgt in de kritische evaluatie een sterke en zwakte analyse van de betreffende methoden.

4.3.1. Grammaticaal-historische benadering

De klassieke exegese maakt gebruik van de grammaticaal-historische methode om de bijbeltekst te interpreteren. Deze hermeneutische methode ontstond in de derde eeuw na Christus en werd gepraktiseerd door de Antiocheense School.²⁰⁸ Tate geeft in zijn handboek voor bijbelse interpretatie deze benadering als volgt weer: *'The practice of interpreting or explicating a text or passage by a careful analysis of the original language of the text and the historical context in which the text was written'*.²⁰⁹ Het grammaticale onderdeel van deze methode wijst op de literaire context van het bijbelgedeelte in de brede zin van het woord, zoals: taal, woorden, zinnen, genre, tekststijlen, etc. De historische context wijst op de tijd en cultuur waarin de auteur schrijft en de periode die wordt beschreven.²¹⁰

Het doel van de grammaticaal-historische methode is het zoeken naar de oorspronkelijke auteursintentie van het betreffende bijbelboek.²¹¹ Volgens deze methode heeft de oorspronkelijke bijbeltekst slechts een betekenis.²¹² Door het zorgvuldig bestuderen van de literaire en historische context van het betreffende bijbelboek wordt ten eerste (geprobeerd) de oorspronkelijke - oftewel letterlijke - intentie van de auteur vast te stellen. Ten tweede wordt de (letterlijke) betekenis van de bijbeltekst voor de oorspronkelijke doelgroep bepaald.²¹³ Ten slotte zoekt de grammaticaal-historische methode naar de hedendaagse (praktische) toepassing van de (letterlijke) betekenis van de oorspronkelijke bijbeltekst.²¹⁴ Op deze manier kan de klassieke exegese gebruikt worden om tot de conclusie te komen dat de Bijbel afwijzend spreekt over alle (inclusief hedendaagse) vormen van homoseksualiteit.²¹⁵

²⁰⁸ De Antiocheense en Alexandrijnse School waren twee hoofdstromingen op het gebied van de christelijke uitleg van de Bijbel. De namen verwijzen naar de twee concurrerende steden op het gebied van bijbeluitleg, namelijk Egypte (Alexandrijnse School) en Syrië (Antiocheense School). De Antiocheense School verzette zich m.n. tegen de allegorische uitleg (de diepere geestelijke betekenis) van de Bijbel van de Alexandrijnse School. De allegorische uitleg was in het vroege christendom tot aan de middeleeuwen een dominante stroming van bijbeluitleg. Zie voor een historische inleiding op beide scholen: Zwiep 2009, p. 33, 155-189 en Thiselton 2009, p. 100-123; De aandacht voor de grammaticaal-historische uitleg - zoals die zich vanaf de derde t/m de vijfde eeuw binnen de Antiocheense School ontwikkelde - keerde pas weer terug in de twaalfde eeuw onder de Victorijnen, zie Zwiep 2009, p. 247-251; Zwiep 2009, p. 33, 172, 155.

²⁰⁹ Tate 2012, zoekterm 'Grammatico-Historical Exegesis'

²¹⁰ Fee en Stuart 1993, p. 25-27; Dillard en Longman III 2007, p. 24-41; Longman III 1990, 143, 146, 148.

²¹¹ Zwiep 2009, p. 175; Longman III 1990, p. 140, 143, 145; Elwell, W.A., *Evangelical Dictionary of Theology* (Grand Rapids, Michigan: Baker Book House, 1984) in Wikipedia The Free Encyclopedia. "Historical-grammatical method." Geraadpleegd op 27-07-2015. https://en.wikipedia.org/wiki/Historical-grammatical_method.

²¹² Terry geeft dit als volgt weer *'A fundamental principle in grammatico-historical exposition is that the words and sentences can have but one significance in one and the same connection. The moment we neglect this principle we drift out upon a sea of uncertainty and conjecture.'* Terry 1999, p. 103; Wikipedia The Free Encyclopedia. "Historical-grammatical method." Geraadpleegd op 27-07-2015. https://en.wikipedia.org/wiki/Historical-grammatical_method.

²¹³ Thiselton 2009, p. 109-114; Zwiep 2009, p. 175-176, 187-188; Longman III 1990, p. 148; Wikipedia The Free Encyclopedia. "Historical-grammatical method." Geraadpleegd op 27-07-2015. https://en.wikipedia.org/wiki/Historical-grammatical_method.

²¹⁴ De inductieve methode van bijbellezen (observatie, interpretatie en toepassing) wordt veelal gebaseerd op de grammaticaal-historische methode, zie Tramper 2005, p. 42-52; Longman III 1990, p. 138-139, 146-147; Wikipedia The Free Encyclopedia. "Historical-grammatical method." Geraadpleegd op 27-07-2015. https://en.wikipedia.org/wiki/Historical-grammatical_method.

²¹⁵ Zoals ik in paragraaf 4.5 van het vorige hoofdstuk heb beschreven, bestaat er binnen de klassieke exegese nog geen consensus of de Bijbel ook afwijzend spreekt over homoseksuele relaties in liefde en trouw.

4.3.2. Sociaal-wetenschappelijke benadering

De sociaal-wetenschappelijke exegese maakt gebruik van inzichten uit de sociale wetenschappen om de Bijbel te interpreteren. Deze benadering ontstond in de negentiende eeuw en bouwt voort op de historisch-kritische methode.²¹⁶

De sociaal-wetenschappelijke benadering onderzoekt, naast de literaire en historische context, de sociaal en culturele omgeving en dimensies van de Bijbel.²¹⁷ Aan de hand van diverse theoretische (onderzoeks)modellen uit de sociale wetenschappen bestudeert deze benadering de sociale en culturele condities en concepten waarin de bijbeltekst is ontstaan. Te denken valt hierbij aan maatschappelijke instellingen, sociale statussen, politiek, rituelen, trends, normen en waarden van de culturen in de Bijbel.²¹⁸ Dit houdt in dat de betekenis van de betreffende bijbeltekst pas vastgesteld kan worden nadat de betreffende sociaal-culturele wereld van de antieke oudheid in de Bijbel is gereconstrueerd.²¹⁹

Volgens aanhangers van deze benadering wordt het belang van deze reconstructie aangetoond door het grote verschil tussen de cultuur van de Bijbel en de Westerse cultuur. Daarnaast wordt binnen de sociaal-wetenschappelijke methode gesteld dat de bijbeltekst gevormd is door de sociale en culturele systemen van de betreffende auteur en zijn doelgroep.²²⁰ Door het reconstrueren van de sociaal-culturele systemen menen aanhangers van deze benadering bepaalde aspecten van de bijbeltekst zichtbaar te kunnen maken, terwijl deze aspecten bij de traditionele methode van historische interpretatie vrijwel achterwege zijn gebleven.²²¹ Barton zegt over de bijdrage van de sociaal-wetenschappelijke benadering dan ook het volgende: *'(...) social-scientific criticism is able to deepen our understanding, not only of the world behind the text (the world of the author), but also of the world within the text (the world of narrated persons and events) and of the world in front of the text (the world of the readers of the text) down through the ages, including ourselves'*.²²²

In hoofdstuk drie is naar voren gekomen dat de Bijbel volgens de sociaal-wetenschappelijke exegese enkel spreekt over specifieke vormen van homoseksualiteit, zoals: prostitutie, pederastie of modehomoseksualiteit. Door de nadruk op de sociaal-culturele systemen in het betreffende

²¹⁶ De historisch-kritische methode ontstond tijdens de periode van de Verlichting (circa 1650-1750 n.Chr.). Tot op de dag van vandaag neemt de historisch-kritische methode een dominante positie in binnen de bijbelwetenschap. Het doel van de historisch-kritische methode is de Bijbel uit te leggen in zijn literaire en historische context. Dit komt overeen met de grammaticaal-historische methode. Toch gaan beide methoden op bepaalde gebieden hun eigen wegen zie Zwiep 2009, p. 34-35, 334, 351-353, 360-364, 367-369, 395-397; Barton, 2006, p. 35; Tate 2012, zoektermen 'Biblical Criticism', 'Historical-Critical Method', 'Social-Science Criticism'; Vanhoozer (ed.) 2005, p. 753.

²¹⁷ Barton geeft dit als volgt weer: *'This is a significant aid to interpretations of the Bible that seek to take its embeddedness in time, space, and the lives of societies and cultures with full seriousness'*, Vanhoozer (ed.) 2005, p. 753; Lee 2010, p. 4; Tate 2012, zoekterm 'Social-Scientific Criticism'.

²¹⁸ De sociaal-wetenschappelijke benadering is een interdisciplinaire benadering en maakt o.a. gebruik van de inzichten en wetenschappelijke methoden uit de sociologie, psychologie en antropologie. Tate beschrijft het doel van deze interdisciplinaire benadering als volgt: *'By applying the constructs provided by sociologist and social anthropologists social-science critics employ cross-cultural models of human interaction and methods of analyzing data regarding social organizations, politics, structures of authority and social institutions. Based on such an insight from social-scientific criticisms, the interpretation and applications of Biblical (RvdV) passages (...) take on new significance'*, Tate 2012, zoekterm 'Social-Scientific Criticism'; Vanhoozer (ed.) 2005, p. 753; Barton 2006, p. 35-37, 41.

²¹⁹ In de Bijbel worden diverse culturen c.q. werelden beschreven. Zo kan de sociaal-wetenschappelijke benadering de sociale, politieke en historische ontwikkeling van Palestina in de Grieks-Romeinse leefwereld in kaart brengen, Barton 2006, p. 35-36, 45; In tegenstelling tot de grammaticaal-historische benadering, begint de sociaal-wetenschappelijke benadering buiten de bijbeltekst, namelijk in de socio-culturele context, Tate 2012, zoekterm 'Social-Scientific Criticism'.

²²⁰ Tate 2012, zoekterm 'Social-Scientific Criticism'.

²²¹ Whitelam beschrijft dit als volgt: *'Much of 'biblical history' has concentrated on the aristocratic view of history paying little or no attention to the wider realities of the past by examining long-term patterns and trends in order to make sense of short-term events and individuals'*, Barton 2006, p. 41; Vanhoozer (ed.) 2005, p. 753.

²²² Vanhoozer (ed.) 2005, p. 753.

bijbelgedeelte kan de sociaal-wetenschappelijke exegese gebruikt worden om tot een dergelijke conclusie komen.

4.3.3. Contextuele benadering

In de contextuele exegese wordt gebruik gemaakt van de contextuele hermeneutiek. Deze benadering ontstond halverwege de twintigste eeuw in Latijns-Amerika en wordt veelal in verband gebracht met de zogenoemde bevrijdingstheologie.²²³ De contextuele hermeneutiek wil (ideologische) machtsystemen ontmaskeren en onder kritiek stellen. De visie op de Bijbel als ‘het onveranderlijke Woord’ kan namelijk negatieve, onderdrukkende, verlamende gevolgen hebben. Op deze manier wil deze benadering opkomen voor onderdrukte of gemarginaliseerde doelgroepen - al dan niet als gevolg van bepaalde vormen van bijbeluitleg -, zoals: armen, vrouwen, etnische minderheden en homoseksuelen.²²⁴ Zwiep verwoordt dit in zijn historische inleiding van de hermeneutiek als volgt: *‘De focus van de hermeneutische reflectie verschuift van de juiste exegese naar een effectief gebruik van de tekst. De vraagstelling is niet zozeer: Wat betekent de tekst? Maar: Wat werkt de tekst uit? Of: Hoe worden de bijbelse verhalen al dan niet ingezet in de strijd om een rechtvaardiger samenleving?’*.²²⁵ Volgens de contextuele benadering is de betekenis van de Bijbel dan ook afhankelijk van de (huidige) context waarin de Bijbel wordt gelezen.²²⁶

Intussen zijn er diverse stromingen binnen de contextuele hermeneutische benadering ontstaan.²²⁷ Een stroming binnen de contextuele hermeneutiek die zich in het bijzonder bezighoudt met (homo)seksualiteit is de zogenoemde ‘queer theorie’ of ‘queer theologie’. Deze stroming is ontstaan in de jaren negentig van de twintigste eeuw. ‘Queer’ is een complex begrip en wordt vanuit de sociale positie (van onder andere homoseksuelen) gebruikt als een uitgangspunt om de Bijbel te lezen.²²⁸

Onder invloed van het poststructuralisme benadert de queer theologie de Bijbel op twee manieren.²²⁹ Ten eerste kan de Bijbel worden gelezen vanuit de identiteit van een LHBT’er (lesbisch,

²²³ De bevrijdingstheologie ontstond vanaf 1960 toen een aantal (rooms-katholieke) theologen en priesters zich verzetten tegen de onderdrukking en uitbuiting van arme boeren in Latijns-Amerika. In de bevrijdingstheologie wordt - geïnspireerd door het evangelie van Lucas - de nadruk gelegd op de sociale dimensie (praktische solidariteit voor armen) van het evangelie, zie voor een beknopte introductie van de bevrijdingstheologie, McGrath 2008, p. 155-157, Thiselton 2009, p. 255-277 en Zwiep 2013, p. 391-394; Zwiep 2013, p. 391.

²²⁴ Zwiep 2013, p. 388-390-409; Thiselton 2009, p. 263-255, 276-277; Thiselton 2012, p. 410,413, 415-419.

²²⁵ Zwiep 2013, p. 389.

²²⁶ Porter 2002, p. 267-273; Hays en Holladay (2007), p. 167-169; Van Klinken en Pruiksma (red.) 2010, p. 2-3; Zwiep 2013, p. Wikipedia Die freie Enzyklopädie. “Biblische exegese.” Geraadpleegd op 29-07-2015. https://de.wikipedia.org/wiki/Biblische_Exegese; zie ook Spronk 2006, p. 14-21.

²²⁷ Enkele stromingen binnen de contextuele hermeneutiek zijn de feministische, zwarte, postkoloniale hermeneutiek, autobiografisch bijbellezen. Voor een nadere verdieping van deze stromingen zie McGrath 2008, p. 153-159, 1162-166, Thiselton 2009, p. 228-305, Thiselton 2012, p. 411-462 en Zwiep 2013, p. 394-406.

²²⁸ Het begrip queer kan verwijzen naar: 1) de Engelse term voor ‘vreemd’ of ‘eigenaardig’, 2) scheldwoord, 3) de verzamelnaam voor lesbiennes, homoseksuelen, biseksuelen en transgenders of 4) een postmoderne theorievorming aangaande seksualiteit en gender. Moderne queer theoretische benaderingen staan kritisch tegenover het gebruik van het begrip queer. Queer wordt hier meer dan een paraplueterm voor homo’s, lesbiennes, biseksuelen en transgenders beschouwd. De queer theorie is ontstaan uit de cultuurfilosofische en cultuurhistorische studies (van o.a. Michel Foucault, Thomas Laqueur, Judith Butler en feministische theorievormingen) de homo- en genderstudies. De ontwikkelingen en de invloed van de queer theologie in Nederland is nog beperkt, zie Van Klinken en Pruiksma (red.) 2010, p. 3-8, 182 en Kraus 2014, p. 99-100; Van Klinken en Pruiksma (red.) 2010, p. 3-5,9; McFarland, Fergusson e.a., (ed.) 2011, p. 423.

²²⁹ Het poststructuralisme is een filosofische stroming die veelal (terecht of onterecht) in verband wordt gebracht met het postmodernisme. Binnen het poststructuralisme bestaan diverse opvattingen waardoor het lastig is een exacte definitie van deze stroming te geven. Het poststructuralisme is een voortzetting van het structuralisme. Het poststructuralisme probeert nieuwe betekenissen van teksten op het spoor te komen en biedt een analyse van de werking van 1) (de samenhang tussen taal, cultuur en interpretatie (Roland Barthes), 2) machtsverhoudingen en waarheidsaanspraken (Michel Foucault) en 3) deconstructie van teksten (Jacques Derrida), zie Zwiep 2013 p. 369-388, 409-411, Vanhoozer (ed.) 2005, p. 607-609 en

homo-, bi-, of transgender). Men zoekt dan naar momenten van herkenning en bevrijding in de Bijbel, zoals bijvoorbeeld bij de 'vriendschap' tussen Ruth en Naomi of David en Jonathan.²³⁰ Ten tweede gaat het in de queer theologie om de deconstructie van de (sociaal-cultureel geconstrueerde) voorstelling of het systeem van (hetero)seksualiteit in de Bijbel. Dit betekent dat de maatschappelijke en theologische opvattingen, oftewel de sociaal-cultuurbepaalde paradigma's, over seksualiteit, genderrollen en de heteronormativiteit in de Bijbel kritisch worden bevraagd en uitgedaagd.²³¹ Op deze wijze wil de queer theologie mogelijkheden creëren om op een respectvolle manier anders te denken over seksualiteit en neemt het daarnaast op voor de rechten van de LHBT'ers.²³²

4.3.5. Kritische evaluatie: hermeneutische benaderingen

De algemene kritiek op de moderne hermeneutiek is dat de indruk wordt gewerkt dat Gods Woord pas uitgelegd kan worden nadat allerlei theorieën en modellen zijn toegepast en historisch onderzoek is verricht. Met andere woorden: de bijbelwetenschap houdt zich enkel bezig met het verleden (historiseren), waardoor de kloof tussen de wereld van de Bijbel en de wereld van nu alleen maar groter wordt.²³³ In deze subparagraaf volgt een sterkte en zwakte analyse van elk afzonderlijke hermeneutische benadering.

4.3.5.1. Grammaticaal-historische benadering

Een sterk punt van de grammaticaal-historische benadering is ten eerste dat de bijbeltekst als uitgangspunt wordt genomen voor de uitleg. Ten tweede probeert zij de kloof tussen de tekst en de lezer te overbruggen door de oorspronkelijke (letterlijke) betekenis van de betreffende auteur en doelgroep vast te stellen, met behulp van het onderzoek naar de literaire en historische context van het bijbelgedeelte.

De kritiek op deze benadering heeft in de eerste plaats betrekking op de letterlijke (statische, eendimensionale) uitleg van de bijbeltekst. Critici pleiten namelijk voor een uitleg waar meerdere dimensies van betekenissen mogelijk zijn van dezelfde bijbeltekst.²³⁴ In de tweede plaats wordt de

Thiselton 2009, p. 2010-204; Binnen het poststructuralisme wordt seksualiteit beschouwd als een sociaal-cultureel construct, Van Klinken en Pruiksmas 2010, p. 5, 7; Zwiep 2013, p. 403.

²³⁰ Wegens de vraagstelling en omvang van dit onderzoek ga ik niet nader in op de vraag of deze vriendschap wel of niet beschouwd kan worden als een homoseksuele relatie; Van Klinken en Pruiksmas 2010, p. 7.

²³¹ Door middel van het deconstrueren – oftewel ontleden – van de tekst probeert men nieuwe betekenissen op het spoor te komen. Op deze wijze probeert zij te voorkomen dat één stem de overhand krijgt. Zwiep geeft de volgende definitie van het begrip deconstructie: *'Deconstrueren is niet: slopen, vernielen, ruïneren, met een sloophamer kapotmaken, maar: heel voorzichtig uit elkaar halen, zorgvuldig demonteren, ontleden om sporen te vinden van de andere/het andere die door het aanwezige zijn weggedrukt.'* Zwiep 2013, p. 385; De queer theologie laat zien dat het construct heteroseksualiteit niet zonder het construct homoseksualiteit kan bestaan. Er is namelijk sprake van een tegengestelde afhankelijkheid. Door deze wederzijdse afhankelijkheid verdwijnt het idee dat het een natuurlijk en het ander tegennatuurlijk is, zie Van Klinken en Pruiksmas 2010, p. 5; McFarland, Fergusson e.a., (ed.) 2011, p. 423-42; Van Klinken en Pruiksmas (red.) 2010, p. 3-8; Zwiep 380-381, 403.

²³² Korte beschrijft de missie van de queer theologie als volgt: *'Wat haar theologische missie betreft stelt queer theologie indringend aan de orde op welke manieren de christelijke traditie zich in haar geloofsleer en praktijken heeft uitgeleverd aan een aantal normatieve opvattingen over gender, seksualiteit en (bloed)verwantschap, die op gespannen voet staan met Gods gerechtigheid en compassie voor allen waarvan de bijbelverhalen getuigen. Tegelijk verkent queer theologie de aanzetten die de christelijke geloofstraditie bevat om met respect, plezier en sociaal engagement seksuele diversiteit te onderkennen en te omarmen.'* Van Klinken en Pruiksmas (red.) 2010, p. 184-185; Van Klinken en Pruiksmas (red.) 2010, p. 3-8, zie ook Kraus 2014, p. 99-108.

²³³ Zie voor de grenzen van de historische bijbelkritiek: Zwiep 2013, p. 415-416; Een van de critici op de moderne hermeneutiek en bijbelwetenschap is Brian Brock. Ook de auteurs van de *'Theological Commentaries on the Bible'* staan kritisch tegenover de moderne hermeneutiek en bijbelwetenschap, Paul en Wallet 2012, p. 119-124.

²³⁴ Deze critici kunnen m.n. ondergebracht worden in de allegorese stroming. Op deze manier krijgt de (bijbel)tekst nieuwe zin en betekenis. Ephrem de Syriër geeft dit als volgt weer: *'Als er (slechts) een betekenis van de woorden (van de Schrift) was, zou de allereerste uitlegger hem vinden en bestond er voor de andere hoorders niet het afmattende gezwoe van het zoeken,*

kritiek op deze benadering in verband gebracht met het ontstaan van diverse hermeneutische modellen en ontwikkelingen in de hermeneutische theorievorming.²³⁵ Deze ontwikkelingen tonen aan dat het (waardenvrij) reconstrueren van de historische context beperkt al dan niet mogelijk is.²³⁶ Hoek beschrijft dit als volgt: *‘Er is geen ‘bijbelgetrouwheid’ in de zin van puur objectieve omgang met de Schrift. Elk beroep op de Schrift hangt samen met de rasters en de kaders, zeg maar de leesbrillen, van degene die dat beroep doet’*.²³⁷ Voor de grammaticaal-historische benadering betekent dit dat het niet eenvoudig is om de (letterlijk) intentie van de auteur van het betreffende bijbelgedeelte vast te stellen.²³⁸

4.3.5.2. Sociaal-wetenschappelijke benadering

De kracht van de sociaal-wetenschappelijke benadering ligt ten eerste in het inzichtelijk maken van de sociaal-culturele en historische kloof tussen de Bijbel en hedendaagse lezers. Ten tweede probeert de sociaal-wetenschappelijke benadering deze kloof te overbruggen door de sociale-culturele context van het betreffende bijbelgedeelte te reconstrueren met behulp van historisch-kritische en sociaal-wetenschappelijke methoden.

De kritiek op deze benadering is dat de aandacht voor de bijbeltekst verschuift naar de (veronderstelde) sociaal-culturele context en sociaal-wetenschappelijke methode. Op deze manier wordt bijvoorbeeld de uitleg van de Romeinenbrief bepaald door het raamwerk van de sociaal-wetenschappelijke methode in plaats van dat de uitleg wordt bepaald door de tekst van de brief zelf (zoals bij de grammaticaal-historische uitleg).²³⁹ Een tweede punt van kritiek is dat de sociaal-wetenschappelijke benadering de Bijbel reduceert tot een cultuur-historisch boek.²⁴⁰ Tot slot wordt deze benadering bekritiseerd omdat deze nog niet volledig is ontwikkeld en daarmee een beperkte reikwijdte heeft. Het gevolg hiervan is dat er (nog) geen overeenstemming over de gehanteerde modellen, theorievormingen en methodes bestaan, waardoor men tot diverse sociaal-culturele reconstructies kan komen van dezelfde bijbeltekst.²⁴¹ Lee verwoordt dit als volgt: *‘(...) the serious problem of this social-scientific reading is that it is not easy to draw an exact situational picture of a text. Consequently, it is possible for his reading to manipulate the message of the text by putting conjectural information regarding the situational context into a text’*.²⁴²

4.3.5.3. Contextuele benadering

De contextuele, met in het bijzonder de queer benadering, biedt boeiende perspectieven op seksualiteit in de Bijbel. De kracht van deze benadering ligt ten eerste in de bewustwording van de rol en invloed

maar evenmin het genoegen iets (nieuws) te vinden.’ Leloir, L., *Éphrem de Nisibe Commentaire de l’Évangile concordant ou Diatessaron: Traduction du syriaque et de l’arménien* (SC 121; Paris: Cerf, 1966) p. 151 in Zwiep 2009, p. 188.

²³⁵ Deze overgang heeft o.a. te maken met de hermeneutische wending van het historische naar het literaire paradigma, zie Thiselton 2012, p. 55-58. Voor een inleidende beschrijving van deze hermeneutische ontwikkelingen zie Thiselton 2009, p. 17-34.

²³⁶ Hierbij kan gedacht worden aan de hermeneutische bijdragen van Gadamer en Ricoeur, de hermeneutiek van de achterdocht en reader-response theorieën, zie voor een nadere studie over deze onderwerpen Zwiep 2013, p. 49-81, 169-205, 291-368 en Thiselton 2009, p. 206-254, 306-325; Bernaerts en Pieters (red.) 2011, p. 11; Thiselton 2012, p. 50-68; Zwiep 2013, p. 187.

²³⁷ Hoek 2007, p. 5.

²³⁸ De (bijbel)tekst is volgens Ricoeur autonoom geworden, oftewel verzelfstandigt, op het moment dat de auteur de tekst heeft gepubliceerd. De auteur en de tekst zijn volgens hem twee entiteiten. Dit wordt bijvoorbeeld duidelijk als de auteur tegen iemand zegt dat hij een bepaalde interpretatie van de tekst nooit zo bedoeld heeft. Of dat de auteur tot de conclusie komt dat hij zich heeft vergist. Reader-response theorieën tonen aan dat de lezer actief betrokken is bij de betekenisvorming van de (bijbel)tekst, Zwiep 2013, p. 311, 328-330, 367; Thiselton 2012, p. 50-68.

²³⁹ Lee 2010, p. 6.

²⁴⁰ Vanhoozer 2005, p. 754.

²⁴¹ Lee 2010, p. 6-7; Vanhoozer 2005, p. 754; Tate 2012, zoekterm ‘Social-Scientific Criticism’.

²⁴² Lee 2010, p. 7.

van de context – het sociaal-cultuurbepaalde en gevormde paradigma - van de Bijbel en de lezer. De vraag is in hoeverre het paradigma van de huidige tijd zinvol in relatie gebracht kan worden met het paradigma van de Bijbel – inzake de bijbelse en (post)moderne voorstellingen over huwelijk en seksualiteit.²⁴³ In de tweede plaats maakt de benadering bewust dat de lezer (bewust of onbewust) een grote invloed uitoefent op de uitleg van de bijbeltekst: *‘Hermeneutiek is immers altijd en per definitie contextueel’*.²⁴⁴ Ten slotte geeft de contextuele benadering aandacht aan de uitwerking van de uitleg van de Bijbel en neemt het op voor minderheidsgroepen door dehumaniserend of manipulerend gebruik van de Bijbel te ontmaskeren. Op deze manier streeft de contextuele benadering naar gelijkwaardigheid van mensen, zoals Fiorenza spreekt van: *‘a discipleship of equals’*.²⁴⁵

De kritiek op deze benadering is dat de context van de lezer de uitleg van de Bijbel bepaalt.²⁴⁶ De uitleg van de Bijbel krijgt op deze manier een subjectief en relatief karakter. De vraag is dan ook in welke mate de Bijbel zich verzet tegen bepaalde ontwikkelingen in de samenleving. Is dit enkel op het gebied van sociaal onrecht of ook op het gebied van (homo)seksualiteit? Daarnaast is het volgens Thiselton een gevaar als de contextuele benadering vervalt in pragmatisme, waarin: *‘the oppressed take up the tools of the oppressors’*.²⁴⁷ Daarom is en blijft een kritische houding geboden.

4.4. Methodenpluralisme: Op weg naar een ethiek van bijbellezen

Hoofdstuk drie en vier kunnen de vraag oproepen op welke manier met de verschillende uitkomsten van de diverse benaderingen kan worden omgegaan. In deze paragraaf zal een aanzet worden gegeven hoe de gemeente met deze diversiteit kan omgaan.

De verschillende benaderingen maken ten eerste duidelijk dat de Bijbel simpelweg niet onbevongen gelezen kan worden in de zin van ‘gewoon lezen wat er staat’.²⁴⁸ ‘Een dergelijke houding (RvdV) (...) maakt zich te gemakkelijk af van de uitdaging om de Schriften naar hun wezenlijke bedoeling te verstaan en kan op die manier gevaarlijke kortsluitingen maken in de toepassing van bijbelwoorden’, volgens Hoek.²⁴⁹ Ten tweede wordt duidelijk dat er geen alomvattende kant-en-klare methode van bijbeluitleg (inzake homoseksualiteit) bestaat, wat uitnodigt tot een houding van bescheidenheid.²⁵⁰ Gadamer geeft dit in de volgende bewoording weer: *‘het wezen van de hermeneutiek bestaat hierin dat de ander weleens gelijk zou kunnen hebben’*.²⁵¹ Zwiep vervolgt: *‘Dat vraagt om een kritische en luisterende houding, een opmerkelijke geest (1 Kon. 3:9-10)’*.²⁵²

Deze resultaten stellen de kerkelijke gemeenten voor de grote verantwoordelijkheid om de bijbelteksten aangaande homoseksualiteit op een zorgvuldige en (ethisch) verantwoorde manier uit te leggen. De Bijbel kan namelijk verschillend worden gelezen en gebruikt. Dit roept de vraag op hoe het kan dat de Bijbel voor de ene mens een boek van troost en bevrijding is, terwijl de Bijbel voor de andere

²⁴³ De Korte verwoordt dit als volgt: *‘Queer theologie zet het besef van de complexiteit en de historische en culturele vormgeving van geslachtelijkheid op scherp’*, Van Klinken en Pruiksma 2010, p. 184; Zwiep 2013, p. 403.

²⁴⁴ De geschiedenis toont aan dat de allegorische uitleg in het verleden breed werd gepraktiseerd, in tegenstelling tot de grammaticaal-historische methode, zie Zwiep 2009, p. 156-1171, 181-189; Terwijl velen nu kritisch en/of afwijzend staan tegenover deze methode; Zwiep 2013, p. 388.

²⁴⁵ Thiselton 2012, p. 442.

²⁴⁶ De Bruijne 2012, p. 14.

²⁴⁷ Thiselton 2012, p. 450.

²⁴⁸ Westphal 2009, p. 18.

²⁴⁹ Hoek 2007, p. 5-6.

²⁵⁰ Zwiep 2013, p. 416-417.

²⁵¹ Grondin, J., ‘Un entretien avec Hans Georg Gadamer’. *Le monde* 3 Januari (1995) in Zwiep 2013, p. 420.

²⁵² Zwiep 2013, p. 420.

mens discriminatie en buitensluiting van de gemeenschap betekent?²⁵³ Daarnaast kan de vraag worden gesteld waarom bepaalde bijbelteksten zwaarder worden gewogen dan andere bijbelteksten. Wolsheimer geeft dit als volgt weer: *'Er staan zo'n 2000 teksten over rechtvaardigheid in de Bijbel en hooguit zes over homoseksualiteit. Dan is het toch raar dat kerken wel beleid maken over homoseksualiteit en niet over gerechtigheid'*.²⁵⁴

Het Wesleyaanse Quadrilateral model kan – vanwege het methodenpluralisme en ethische verantwoordelijkheid van de bijbeluitleg inzake homoseksualiteit – behulpzaam zijn in het recht doen aan de bijbeltekst, de lezer en de ander oftewel de homoseksueel. Dit model probeert te voorkomen dat de Bijbel eenzijdig wordt uitgelegd aan de hand van een bepaalde methode en daarmee bevestigend wordt van het eigen gelijk. De Wesleyaanse Quadrilateral benadering richt zich op vier componenten, namelijk: 1) de Bijbel, 2) de traditie en vernieuwing, 3) de rede en 4) de ervaring. In het kader van dit onderzoeksrapport voert het te ver om deze benaderingswijze nader uit te werken voor de uitleg van de Bijbel inzake homoseksualiteit.²⁵⁵ Tot slot – en dat is wellicht de meest belangrijke voorwaarde van bijbeluitleg – moet volgens kerkvader Augustinus (354-430) de uitleg van de Bijbel altijd uitlopen op de liefde voor God en voor de naaste.²⁵⁶

4.5. Conclusie en aanbevelingen

De verschillende hermeneutische benaderingen – met als uitgangspunt de exegetische benaderingen uit hoofdstuk drie – geven inzicht in de manier waarop de interpretaties van de Bijbel aangaande homoseksualiteit tot stand zijn gekomen. De theoretische reflectie op de grammaticaal-historische, sociaal-wetenschappelijke en contextuele hermeneutiek toont aan dat elke methode zijn sterke en minder sterke kanten heeft.

Uit dit hoofdstuk blijkt dat interpreteren een complexe aangelegenheid is en door diverse factoren en processen wordt bepaald. De bewustwording van deze complexiteit vraagt ten eerste om een houding van bescheidenheid in het innemen van een standpunt. Elke benadering bevat een kern van waarheid, maar tegelijkertijd laat dit hoofdstuk zien dat geen enkele benadering recht kan doen aan de complexe werkelijkheid. Ten tweede nodigt de hermeneutiek uit tot een open en luisterende houding naar de Bijbel en nodigt het uit om zich te verplaatsen in de homoseksuele persoon. Ten derde spoort de hermeneutiek aan tot zelfonderzoek: wordt de Bijbel gebruikt als een middel van onderdrukking of als een bevestiging van het eigen gelijk?

Voor de visieontwikkeling van kerkelijke gemeenten ten aanzien van homoseksualiteit betekent het voorgaande dat gemeenten voor een grote verantwoordelijkheid gesteld staan als zij recht wil doen aan de Bijbel, de lezer en de homoseksueel. Naar aanleiding van de resultaten van dit hoofdstuk kunnen gemeenten zich bezinnen over het consequent gebruik van de reeds gehanteerde interpretatiemethoden. Daarbij kunnen gemeenten zich bezinnen op welke invloed en uitwerking een dergelijke interpretatiemethode heeft voor de uitleg van de Bijbel inzake homoseksualiteit, maar ook voor andere thema's, zoals: armoede, consumentisme, etc. Dit ter voorkoming van het willekeurig gebruik van interpretatiemethodes. Het Wesleyaanse Quadrilateral model kunnen gemeenten daar

²⁵³ Zwiep 2013, p. 395.

²⁵⁴ EO Radio 5: Onderweg. "Jan Wolsheimer: 'Ik lees elke maand de Hapinez'." Geraadpleegd op 31-07-2015.
<http://www.eo.nl/radio5/programmas/onderweg/aflevering-detail/onderweg-20150307t200000/>

²⁵⁵ Zie Nullens en Michener 2010, p. 200-202, Zwiep 2009, p. 20-21 en Zwiep 2013, p. 416-417 voor een nadere uitleg van de Wesleyaanse Quadrilateral benadering

²⁵⁶ Zwiep 2009, p. 210; Zwiep 2013, p. 420.

mogelijk als hulpmiddel bij gebruiken, omdat dit model rekening houdt met de diverse componenten van bijbeluitleg. Voor het ontwikkelen en toepassen van dit model is nader onderzoek vereist.

HOOFDSTUK 5: CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN

5.1. Conclusie

In deze publieksversie van het onderzoeksrapport is onderzocht op welke manier de visieontwikkeling op homoseksualiteit binnen kerkelijke gemeenten ondersteund kan worden door het in kaart brengen van de verschillende posities die in de brede kring van kerk en theologie worden ingenomen ten aanzien van homoseksualiteit, met verheldering van de daaraan ten grondslag liggende hermeneutische keuzes.

Het theoretisch onderzoek maakt duidelijk dat er een veelheid aan opvattingen bestaan over de betekenis van het begrip homoseksualiteit en de manier waarop de Bijbel inzake homoseksualiteit gelezen kan worden. De inzichten uit de sociale wetenschappen (hoofdstuk 2) tonen aan dat er over de betekenis van het begrip homoseksualiteit (nog) geen consensus bestaat. De mens is immers een complex ‘socio-biopsychologisch’ en spiritueel wezen. Uit de theologische reflectie (hoofdstuk 3) blijkt dat het begrip homoseksualiteit, in de letterlijke zin van het woord, niet in de grondtekst van de Bijbel naar voren komt. Eveneens is er bijbels gezien geen enkele grond om onderscheid te maken tussen homoseksualiteit en homofilie, alsmede de opvatting dat homoseksualiteit als een zonde van uitzonderlijk zware categorie moet worden beschouwd. Daarnaast blijkt uit de theologische en hermeneutische reflectie (hoofdstuk 4) dat een ieder zijn standpunt ten aanzien van homoseksualiteit bijbels, exegetisch en hermeneutisch probeert te onderbouwen. Dit heeft ertoe geleid dat er binnen de brede kring van kerk en theologie (nog) geen consensus bestaat over de betekenis van homoseksueel gedrag in de Bijbel, de context waarbinnen de Bijbel homoseksueel gedrag noemt en in welke mate het bijbelse spreken over homoseksueel gedrag betrekking zou kunnen hebben op hedendaagse homoseksuele personen en relaties. Naar aanleiding van de diverse interpretaties van de Bijbel aangaande homoseksualiteit toont de hermeneutische reflectie aan dat het interpreteren van de Bijbel inzake homoseksualiteit niet binnen een vacuüm gebeurt dan wel waarde vrij is, maar beïnvloed wordt door diverse factoren, (interpretatie)processen oftewel het referentiekader c.q. de leesbril van de lezer. Dit gegeven onderstreept de morele verantwoordelijkheid van de kerkelijke gemeenten in de manier waarop zij de Bijbel ten aanzien van homoseksualiteit gebruikt. Te midden van de diverse benaderingen van de Bijbel inzake homoseksualiteit worden gemeenten met betrekking tot de visieontwikkeling uitgedaagd om recht te doen aan de Bijbel, de lezer en de homoseksuele mens.

Naar aanleiding van het theoretisch onderzoek kan geconcludeerd worden dat het ontwikkelen van een bijbels verantwoorde visie op homoseksualiteit geen eenvoudige opgave is. Met de woorden van Boer kan gezegd worden dat: *‘Vrijwel niemand (...) expert genoeg is (RvdV) om recht te doen aan de exegetische, hermeneutische, bijbels-theologische, psychologische en biologische, sociologische, pastorale en ethische aspecten van het thema’*.²⁵⁷ De verschillende manieren waarop de Bijbel ten aanzien van homoseksualiteit gelezen wordt, laten zien dat elke methode van bijbeluitleg sterke en zwakke kanten heeft. Kortom, een ieder bekijkt de werkelijkheid met een beperkte referentiekader oftewel een gebroken leesbril. Deze gebrokenheid belemmert de visieontwikkeling in die zin dat het beperkt mogelijk is om de volledige waarheid te achterhalen over de manier waarop de Bijbel spreekt over homoseksualiteit en op welke manier gemeenten hierin kunnen handelen.

²⁵⁷ Boer 2007, p. 2.

5.2. Beperkingen van het onderzoek

Gedurende het onderzoek zijn, naast de vraagstelling en omvang van het onderzoek, diverse beperkingen naar voren gekomen.

Als eerste beperking van het theoretisch onderzoek kan genoemd worden dat het binnen dit onderzoeksrapport niet mogelijk (en wenselijk) was om een volledige staalkaart van de sociaal-wetenschappelijke, theologische en hermeneutische posities ten aanzien van homoseksualiteit te bieden. In dit onderzoeksrapport zijn dan ook een beperkt aantal sociaal-wetenschappelijke ontwikkelingen, bijbelteksten, -thema's, exegetische en hermeneutische methoden aan bod gekomen. In de tweede plaats heb ik vanwege de omvang en vraagstelling van het onderzoek geen aandacht kunnen besteden aan de verhouding tussen de verschillende benaderingen van de Bijbel inzake homoseksualiteit en de visie op het gezag en inspiratie van de Bijbel. Ten slotte heeft de gekozen invalshoek van dit onderzoeksrapport ertoe geleid dat ik geen valide uitspraken kan doen over de manier waarop de rol van de Heilige Geest, het huwelijk, seksualiteit en de inzichten uit de ethiek zich verhouden tot homoseksualiteit. Voor een goed verstaan van deze complexe thematiek is het namelijk van belang om het thema vanuit meerdere invalshoeken te bestuderen.

De beperkingen die in deze paragraaf zijn besproken nodigen uit tot een vervolgonderzoek op diverse gebieden, waarvan een aantal naar voren zullen komen in aanbevelingen in de volgende paragraaf.

5.3. Aanbevelingen

Naar aanleiding van de resultaten van dit onderzoeksrapport kunnen, ter ondersteuning van de visieontwikkeling op homoseksualiteit, een aantal aanbevelingen worden gedaan. In paragraaf 5.3.1. zullen enkele praktische aanbevelingen worden gedaan die kerkelijke gemeenten (veelal) op korte termijn kan toepassen. In paragraaf 5.3.2. zullen enkele aanbevelingen worden gedaan met het oog op vervolgonderzoek met betrekking tot homoseksualiteit.

Wegens de complexiteit van dit thema kan in de eerste plaats afgevraagd worden of gemeenten de nadruk wil leggen op de visieontwikkeling op homoseksualiteit. In tegenstelling tot andere thema's zoals gerechtigheid, armoede bestrijding en rentmeesterschap, is er namelijk een beperkt aantal bijbelteksten dat mogelijkwerwijs spreekt over homoseksualiteit. Een kerkgemeenschap zal dan ook prioriteiten moeten stellen om te kijken welk thema de meeste aandacht verdient inzake het beleid van de gemeente. Dit wil echter niet zeggen dat het thema homoseksualiteit van ondergeschikt belang is dan wel geen aandacht verdient.

5.3.1. Praktische aanbevelingen

In deze paragraaf volgen enkele praktische aanbeveling die kerkelijke gemeenten in acht kunnen nemen bij het ontwikkelen van een visie op homoseksualiteit.

In de eerste plaats zal er binnen gemeenten een bezinning moeten plaatsvinden over de gehanteerde begrippen inzake homoseksualiteit. Een basisvoorwaarde voor de visieontwikkeling is dat gemeenteleden eenzelfde begrip hanteren om het thema aan te duiden. Daarbij moeten de leden bewust zijn van het feit dat er geen sluitend begrip is om recht te doen aan de beschrijving van de menselijke seksualiteit. Dit geldt eveneens voor het begrip zonde. De gemeenten kunnen zich bezinnen over de betekenis en de toepassing van het begrip zonde in relatie tot homoseksualiteit.

In de tweede plaats kunnen gemeenten zich bezinnen over de verschillende manieren die in dit onderzoeksrapport naar voren zijn gekomen waarop de Bijbel inzake homoseksualiteit gelezen kan

worden. Daarbij kan een gemeente zich bezinnen over de invloed en gevolgen van de eigen leesbril aangaande homoseksualiteit en hoe de verschillende benaderingen zich verhouden tot de visie van de gemeente op Gods Woord. De visie van een gemeente op het gezag van de Bijbel bepaalt namelijk in zekere mate op welke manier zij zich verhoudt tot de diverse wijzen waarop de Bijbel inzake homoseksualiteit kan worden gelezen.

Bij het ontwikkelen van een visie op homoseksualiteit is het in de derde plaats van belang om in dit proces een bescheiden houding aan te nemen. De manier waarop de Bijbel gelezen wordt, is immers niet waardenvrij. Een ieder leest de Bijbel met een gebroken (lees)bril. De bewustwording van de beperktheid van de eigen leesbril nodigt uit om het gesprek te voeren met de leden van een gemeente die andere opvattingen koesteren ten aanzien van homoseksualiteit. Op deze manier kan er bijvoorbeeld binnen een gemeente verbinding worden gelegd tussen diverse standpunten. Dit betekent niet dat het standpunt van de ander overgenomen moet worden, maar nodigt uit om de eigen manier van bijbellezen – oftewel de eigen leesbril – verder te ontwikkelen en te verbreden.

5.3.2. Aanbeveling voor vervolgonderzoek

Ter ondersteuning van de visieontwikkeling op homoseksualiteit kan ik, naar aanleiding van de beschreven beperkingen in de vorige paragraaf, de kerkelijke gemeenten adviseren nader onderzoek te verrichten op onder andere de volgende gebieden.

Ten eerste zouden de opvattingen van de gehele gemeente in kaart kunnen worden gebracht inzake homoseksualiteit. Dit is namelijk van belang om draagvlak te creëren wanneer de visie daadwerkelijk wordt uitgedragen. Daarbij zou in het bijzonder aandacht kunnen worden besteed aan de mogelijke invloed van de predikanten(en) en/of kerkelijk werker(s) van een gemeente op de opvattingen van de gemeenteleden aangaande homoseksualiteit.

Ten tweede zou de visieontwikkeling op homoseksualiteit er bij gebaat zijn als het thema wordt benaderd vanuit diverse invalshoeken. In het bijzonder kan onderzocht worden welke praktische en pastorale consequenties bepaalde vormen van bijbellezen inzake homoseksualiteit met zich meebrengen en hoe de gemeente hier op een moreel verantwoorde manier in kan handelen.

Ten derde kunnen, met betrekking tot de gekozen invalshoek van dit onderzoeksrapport, nog tal van andere bijbelgedeelten, exegetische en hermeneutische methoden worden onderzocht. In het bijzonder zou het Wesleyaanse Quadrilateral model ten aanzien van homoseksualiteit nader uitgewerkt kunnen worden.

NAWOORD

In dit onderzoeksrapport is naar voren gekomen dat de manier waarop de Bijbel ten aanzien van homoseksualiteit gelezen kan worden een complexe aangelegenheid is en onze menselijke bevattingvermogens overstijgt. Toch is het, wat betreft de diverse standpunten op homoseksualiteit, van belang om te beseffen dat het wel om mensen gaat en dat vooral het gesprek met hen niet uit het oog mag worden verloren. Ik wil dit onderzoeksrapport dan ook afronden met de woorden van Hoek: *‘Het gaat in het gesprek over homoseksualiteit ten principale om meer dan een hermeneutische en ook om meer dan een morele discussie. Mensen met homoseksuele gevoelens worden in een louter morele discussie gereduceerd tot personen over wie je een mening moet hebben. Het gaat louter om standpunten, terwijl de mensen uit het oog worden verloren’*.²⁵⁸

Kortom, wat betreft de visieontwikkeling op homoseksualiteit zijn we er nog niet, de kerkelijke gemeenten zijn dan ook zoals de subtitel van dit rapport luidt: ‘op zoek naar een bijbels verantwoorde visie op homoseksualiteit’. Ook al wordt deze weg als vermoeiend en belastend ervaren, we mogen troost vinden in Hem die nog steeds tot ons spreekt: ‘Komt tot Mij, allen, die vermoeid en belast zijt, en Ik zal u rust geven; neemt mijn juk op u en leert van Mij, want Ik ben zachtmoedig en nederig van hart, en gij zult rust vinden voor uw zielen; want mijn juk is zacht en mijn last is licht.’ – Matteüs 11:28-30 (NBG 1951)

²⁵⁸ Hoek 2007, p. 3.

BIBLIOGRAFIE

- Achtemeier, P.J., (ed.) *Harper's Bible Dictionary* (San Francisco: Harper & Row, 1985)
- Aken Van, M., Slot, W., *Psychologie van de adolescentie: Basisboek* (Baarn, Utrecht, Zutphen: ThiemeMeulenhoff, 2010)
- Balz, H. R., Schneider, G. *Exegetical Dictionary of the New Testament 3 volumes* (Grand Rapids, Michigan: Eerdmans, 1990)
- Barton, J., (ed.) *The Cambridge Companion to Biblical Interpretation* (UK: Cambridge University Press, 1998, 1999, 2000, 2002, 2003, 2006) Digital edition
- Benner, D.G., Hill, P.C., *Baker Encyclopedia of Psychology & Counseling* (Grand Rapids, Michigan: Baker Books, 1999)
- Berkhof, G.C., *Dogmatische Studiën: Zonde II – wezen en verbreiding der zonde* (Kampen: Uitgeverij J.H. Kok n.v., 1960)
- Berg, H.K., *Ein Wort Wie Feuer: Wege lebendiger Bibleauslegung* (Deutschland: Kösel-Verlag GmbH & Co, Calwer Verlag, 1991)
- Bernaerts, L., Pieters, J., (red.) *Hermeneutiek in Veelvoud* (Gent: Academia Press, 2011)
- Bias, K., *Gewoon anders: Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland, Journalistieke samenvatting* (Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2010)
- Boersema, P., Paas, S., (red.) *Onder Spanning: Een veelzijdige kijk op veranderingen in kerk en samenleving* (Utrecht: Kok, 2011)
- Bos, D., *De aard, de daad en het Woord: Een halve eeuw opine- en besluitvorming over homoseksualiteit* (Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2010)
- Bosswell, J., *Christianity, Social Tolerance, and Homosexuality: Gay People in Western Europe from the Beginning of the Chrstian Era to the Fourteenth Century* (Chicago, London: The University of Chicago Press, 1981)
- Bruijne De, B., *Open en Kwetsbaar: Christelijk debat over homoseksualiteit* (Barneveld: Uitgeverij De Vuurbaak, 2012)
- Brink van den, G., Kooi van der, C., *Christelijke Dogmatiek* (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2012)
- Bruggen van, J., *Commentaar op het Nieuwe Testament: Romeinen, Christenen tussen stad en synagoge* (Kampen: Uitgeversmaatschappij J.H. Kok, 2006, 2010)
- Dekker, G., *Heeft de kerk zichzelf overleefd?* (Zoetermeer: Meinema, 2010)
- Dekker, G. en Stoffels, H.C., *Godsdienst en samenleving: Een introductie in de Godsdienstsociologie* (Kampen: Uitgeverij Kok, 2009)
- Dillard, R.B., Longman III, T., *Inleiding op het Oude Testament* (Heerenveen: Groen, 2000, 2002, 2007)
- Dunn, J.D.G., *Word Biblical Commentary 38A: Romans 1-8* (Mexico: Thomas Nelson, Inc, 1988)
- Eckman, J. P., *Biblical ethics : Choosing right in a world gone wrong* (Wheaton, Ill.: Crossway Books, 2004)
- Enns, P., *Inspiration and Incarnation: Evangelicals and the Problem of the Old Testament* (Grand Rapids: Baker Academic, 2011), E-book edition
- Fee, G.D., Stuart, D., *How to Read the Bible for all its worth: A Guide to Understanding the Bible* (Grand Rapids, Michigan: Zondervan, 1981, 1993)
- France, R.T., *The New International Commentary on the New Testament: The Gospel of Matthew* (USA: Wm. B Eerdmans Publishing Co, 2007)
- Freedman, D.N., Myers, A.C., e.a. *Eerdmans dictionary of the Bible* (Grand Rapids, Michigan: W.B. Eerdmans, 2000)

Gagnon, R.A.J., *The Bible and Homosexual Practice: Texts and Hermeneutics* (USA: Augsburg Fortress, 2001)

Gagnon, R.A.J., Via, D.O., *Homosexuality and the Bible: Two Views* (USA: Augsburg Fortress, 2003)

Ganzevoort, R., Olsman, E., e.a., *Adam en Evert: De spanning tussen kerk en homoseksualiteit* (Kampen: Ten Have, 2010, 2011)

Greenberg, S., *Wrestling with God and Men: Homosexuality in the Jewish Tradition* (USA: The University of Wisconsin Press, 2004)

Hagner, D.A., *Word Biblical Commentary 33A: Matthew 1-13* (Colombia: Thomas Nelson Publishers, 1993)

Hamilton, V.P., *The New International Commentary on the Old Testament: The Book of Genesis Chapters 1-17* (Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Co, 1990)

Harris, R.L., Archer, G.L., e.a. *Theological Wordbook of the Old Testament (electronic ed.)* (Chicago: Moody Press, 1999)

Hays, J.H., Holladay, C.R., *Biblical Exegesis: A Beginners Handbook* (Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press, 2007)

Hekma, G., *Homoseksualiteit in Nederland van 1730 tot de moderne tijd* (Amsterdam: J.M. Meulenhoff bv, 2004)

Hendriksen, W., *New Testament Commentary: Matthew* (USA: Baker Academic, 1917, 2007 15^e druk)

Huijnk, W., *De Acceptatie van homoseksualiteit door etnische en religieuze groepen in Nederland* (Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2014)

Keuzekamp, S., (red.) *Steeds gewoner, nooit gewoon: Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland* (Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2010)

Kittel, G., Bromiley G.W., (eds.) e.a., *Theological Dictionary of the New Testament 10 volumes (electronic ed.)* (Grand Rapids: Eerdmans, 1964)

Klinken van, A., Pruiksma, N., (red.) *Onder de Regenboog: De Bijbel Queer Gelezen* (Vught: Uitgeverij Skandalon, 2010)

Lee, J.H., *Paul's Gospel in Romans: A discourse Analysis of Rom 1:16-8:39* (Leiden, Boston: Brill, 2010)

Leene, A., *Triniteit, antropologie en ecclesiologie: Een kritisch onderzoek naar implicaties van de godsleer voor de positie van mannen en vrouwen in de kerk* (Amsterdam: Uitgeversmaatschappij Buijten en Schipperheijn, 2013)

Loon van, M., *In Liefde en Trouw? Een studie naar homoseksuele relaties in de christelijke gemeente vanuit Romeinen 1* (Barneveld: Uitgeverij De Vuurbaak, 2012)

McFarland, I.A., Fergusson, D.A.S., (e.a.) (ed.) *The Cambridge Dictionary of Christian Theology* (UK: Cambridge University Press, 2011)

McGrath, A.E., *Christelijke Theologie: Een Introductie* (Kampen: Uitgeverij Kok, 2008)

Medema, H.P., (red.) *Omgaan met olifanten: verdere bezinningen op vijf brandende onderwerpen* (Heerenveen: Uitgeverij Medema, 2010)

Moo, D.J., *The NIV Application Commentary: Romans* (Grand Rapids, Michigan, 2000)

Moo, D.J., *The New International Commentary on the New Testament* (USA: Wm. B. Eerdmans Publishing Co, 1996)

Nissinen, M., *Homoeroticism in History and the Scriptures: Some Historical and Biblical Perspectives on Homosexuality* (Minneapolis: Fortress Press, 1998)

Nullens, P., Michener, R.T., *The Matrix of Christian Ethics: Integrating Philosophy and Moral Theology in a Postmodern Context* (USA: InterVarsity Press, Bilica, Paternoster, 2010)

Ouweneel, W.J., *De schepping van God: Ontwerp van een scheppings-, mens- en zondeleer* (Vaasen: Uitgeverij Medema, 2008)

Ouweneel, W.J., *Vijf olifanten in een porseleinkast: vijf brandende onderwerpen waarover christenen verdeeld zijn* (Heerenveen: Uitgeverij Medema, 2010)

Palmer, R.E., *Hermeneutics: Interpretation Theory in Schleiermacher, Dilthey, Heidegger and Gadamer* (USA: Northwestern University Press, 1969, 1972, 1975, 1977, 1980)

Paul, H., Wallet, B., *Oefenplaatsen: tegendraadse theologen over kerk en ethiek* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2012)

Pickett, B.L., *Historical Dictionary of Homosexuality* (USA: Scarecrow Press Inc, 2009)

Poiani, A., *Animal Homosexuality: A Biosocial Perspective* (United Kingdom: Cambridge University Press, 2010)

Porter, S.E., *Handbook to Exegesis of the New Testament* (Boston, Leiden: Brill Academies Publishers Inc, 2002)

Prosman, A., *Homoseksualiteit tussen Bijbel en actualiteit: Een poging tot verheldering* (Heerenveen: Uitgeverij Groen, 2013)

Rae, S.B., *Moral Choices: An Introduction to Ethics* (Grand Rapids, Michigan: Zondervan, 1995, 2000, 2009)

Rogerson, J.W., Lieu, J.M., *The Oxford Handbook of Biblical Studies* (USA: Oxford University Press Inc, 2006)

Seldenrijk, R., *Als je je 'anders voelt: homofiele gerichtheid, homoseksualiteit, transseksualiteit en de christelijke gemeente* (Heerenveen: Uitgeverij Groen, 2004)

Smith, J., *Tot de kern komen: De kunst van het pastorale gesprek* (Kampen: Uitgeverij Kok, 2006, 2009)

Swanson, J., Nave, O., *New Nave's: Topical Bible* (Oak Harbor: Logos Research System, 1994)

Swanson, J., *Dictionary of Biblical Languages with Semantic Domains : Greek (New Testament)* (electronic ed.) (Oak Harbor: Logos Research Systems, Inc, 1997)

Swanson, J., *Dictionary of Biblical Languages with Semantic Domains: Hebrew (Old Testament)* (electronic ed.) (Oak Harbor: Logos Research Systems, Inc., 1997)

Swartley, W.M., *Homosexuality Biblical Interpretation and Moral Discernment* (Canada: Herald Press, 2003)

Tate, W.R., *Handbook for Biblical Interpretation: An Essential Guide to Methods, Terms and Concepts* (Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 2012) E-book edition.

Terry, M.S., *Biblical Hermeneutics, A Treatise on the Interpretation of the Old and New Testaments* (New York: Phillips & Hunt, 1883, 1885)

Thiselton, A.C., *Hermeneutics: An Introduction* (USA: Wm. B. Eerdmans Publishing Co, 2009)

Thiselton, A.C., *New Horizons in Hermeneutics: The Theory and Practice of Transforming Biblical Reading* (Grand Rapids, Michigan: Zondervan, 1992, 2012)

Thomas, R.L., *New American Standard Hebrew-Aramaic and Greek Dictionaries (Updated ed.)* (Anaheim: Foundation Publications, Inc, 1998).

Tielman, R., *Homoseksualiteit in Nederland: Studie van een emancipatiebeweging* (Meppel: Boom, 1982)

Tramper, N., *Het Woord in ons Midden: Handreiking voor het luisterende leven* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2005)

Vanhoozer, K., (ed.) *Dictionary for Theological Interpretation of the Bible* (Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 2005)

Verhoeven, N., *Wat is onderzoek? Praktijkboek methoden en technieken voor het hoger onderwijs* (Den Haag: Boom Lemma uitgevers, 2011)

Vines, M., *God and the Gay Christian: The Biblical Case in Support of Same-Seks Relationships* (USA: Convergent Books, 2014)

Wenham, G.J., *Word Biblical Commentary 1: Genesis 1-5* (Mexico: Thomas Nelson, Inc, 1987)

Westphal, M., *Whose Community? Which Interpretation?: Philosophical Hermeneutics for the Church* (USA: Baker Academic, 2009)

Williams, C.A., *Roman Homosexuality* (New York: Oxford University Press, 1999, 2010)

Wood, D.R.W., Marshall, I.H. *New Bible Dictionary* (Leicester, England; Downers Grove: InterVarsity Press, 1996)

Wright, N.T., *Paulus van Tarsus: Een kennismaking met zijn theologie* (Zoetermeer: Boekencentrum, 1998)

Wuest, K.S., *Wuest's word studies from the Greek New Testament : For the English reader* (Grand Rapids: Eerdmans, 1997)

Zwiep, A., *Tussen tekst en lezer, Een historische inleiding in de bijbelse hermeneutiek: Deel I: De vroege kerk – Schleiermacher* (Amsterdam, VU University Press, 2009)

Zwiep, A., *Tussen tekst en lezer, Een historische inleiding in de bijbelse hermeneutiek: Deel II: Van moderniteit naar postmoderniteit* (Amsterdam, Vu University Press, 2013)

Artikelen

Beck, J.R., 'Evangelicals, Homosexuality, And Social Science.' *Journal of the Evangelical Theological Society* 40:1 (1997)

Boer, T.A., 'Homoseksuele relaties en de Bijbel' *Homo in de Kerk: Kerk en Theologie* (2007)

Conwell, G., 'An Argument Against The Use Of The Word 'Homosexual'. In English Translations Of The Bible' *Heythrop Journal* 51:5 (2010)

Dresner, S.H., 'Homosexuality and the Order of Creation' *Judaism* Summer 91 Vol. 40 (2001)

Hoek, J., 'Het gaat om mensen: Hermeneutiek en homoseksualiteit' *Homo in de Kerk: Toespraak voor theologiestudenten GB PKN* (2007)

Kennedy, H., 'Karl Heinrich Ulrichs: First Theorist of Homosexuality' in Rosario, V., (ed.) *Science and Homosexualities* (New York: Routledge. 1997)

Kraus, K.,(2014) 'Queer Theology: Reclaiming Christianity for the LGBT Community.' *e-Research: A Journal of Undergraduate Work* Vol. 2:3

Lagemaat van de, T., 'De opzet van interviews: Een schriftelijke handleiding bij het voorbereiden van interviews' *CHE:GPW* (2010, 2014)

Longman III, T., 'What I Meant by Historical-Grammatical Exegesis: why I am Not a Literalist' *Grace Theological Journal* 11.2 (1990)

Loughlin, G., 'Pauline Conversations: Rereading Romans 1 in Christ.' *The Journal of the Institute for the Study of Christianity & Sexuality* 11:1 (2004)

Paul, 'Genesis 1-3:'Hoe moeten de eerste hoofdstukken van der Bijbel gelezen worden?' *Congres R-evolutie op het christelijke erf? Een standpuntbepaling in het Darwinjaar* (2009)

Rotman, M., 'Perspectieven op Paulus' *CHE GPW Studiemateriaal Nieuwe Testament: Theologie van Paulus* (2011, 2012)

Rotman, M., Van den Brink, G., 'De Grieks-Romeinse wereld in het Nieuwe Testament' *Studiebijbel* (digitale editie)

Smith, R.D., 'Revisiting Homosexuality and Paul's Letter to the Romans: Exegetical and Hermeneutical Considerations of Romans 1:18-32.' *Word in the World* 4:1 (2011)

Spronk, K., 'Over eerlijkheid en historisch-kritische exegese, in debat met Gerald West' *Theologisch Debat* 3-3 (2006)

Townlsey, J., 'Paul, the Goddess Religions, and Queer Sects: Romans 1:23-28.' *Journal of Biblical Literature* 130:4 (2011)

Wernik, U., 'Will the Real Homosexual in the Bible Please Stand Up?' *Theology & Sexuality* 11:3 (2005)

Websites

Algemeen Dagblad. "Paus luistert, maar kerk blijft antihomo." <http://www.ad.nl/ad/nl/12426/De-Paus/article/detail/3769314/2014/10/15/Paus-luistert-maar-kerk-blijft-antihomo.dhtml>.

CIP.nl "Opperrabbijn Jacobs: Geweld tegen homo's onacceptabel". <http://www.cip.nl/nieuws/augustus-2015/50830-Opperrabbijn-Jacobs:-Geweld-tegen-homos-onacceptabel>.

CIP.nl. "Durf een christen-homo op het podium in je kerk te zetten." <http://www.cip.nl/nieuws/november-2012/31937-Durf-een-christen-homo-op-het-podium-in-je-kerk-te-zetten>.

EO Radio 5: Onderweg. "Jan Wolsheimer: 'Ik lees elke maand de Hapinez'." <http://www.eo.nl/radio5/programmas/onderweg/aflevering-detail/onderweg-20150307t200000/>
EO Visie. "'Ik zie veel homojongeren de kerk verlaten.'" <http://www.eo.nl/magazines/visie/artikel-detail/ik-zie-veel-homojongeren-de-kerk-verlaten/>.

Gay history & literature: Essays by Rictor Norton. "The Term Homosexual." <http://rictornorton.co.uk/social14.htm>.

InfoNu. "Homoseksualiteit aangeboren, aangeleerd of keuze?" <http://mens-en-samenleving.infonu.nl/psychologie/30016-homoseksualiteit-aangeboren-aangeleerd-of-keuze.html#een-langdurig-veranderingsproces>.

NOS Nieuws. "SCP: Jongeren denken positiever over homoseksualiteit." <http://nos.nl/artikel/2013528-jongeren-positiever-over-homoseksualiteit.html>.

NRC.nl. "Obama bespreekt homorechten tijdens bezoek Kenia." <http://www.nrc.nl/nieuws/2015/07/25/obama-bespreekt-homorechten-tijdens-bezoek-kenia/>

Paas, S., 'Schepping en historiciteit' *Wapenveld* 51:5 (2009). <http://wapenveldonline.nl/artikel/424/schepping-en-historiciteit/>.

Reformatorisch Dagblad. "Term 'geaardheid' misleidend in discussie over homoseksualiteit." http://www.refdag.nl/opinie/term_geaardheid_misleidend_in_discussie_over_homoseksualiteit_1_641511.

Reformatorisch Dagblad. "SCP: Acceptatie homoseksualiteit orthodoxe christenen relatief laag." http://www.refdag.nl/nieuws/binnenland/scp_acceptatie_homoseksualiteit_orthodoxe_christenen_relatief_laag_1_874896.

Reformatorisch Dagblad. "Ds. Mudde: Homorelatie verdient zegen." http://www.refdag.nl/kerkplein/kerknieuws/ds_mudde_homorelatie_verdient_zegen_1_930000.

Reuver de, R., "Verdraagt elkaars lastigheden." *Kontekstueel* 28:5 (2014), geraadpleegd op 20-07-2015. <http://www.kontekstueel.nl/index.php/component/content/article/35-algemene-artikelen/1088-nr5-2014-verdraagt-elkanders-lastigheden>.

Spundel van, M., EOS Wetenschap. "Homo zijn zit in de genen" Geraadpleegd op 29-05-2015. <http://eoswetenschap.eu/artikel/homo-zijn-zit-de-genen>.

De Telegraaf. "Hoogerechtshof VS keurt 'homohuwelijk' goed."
http://www.telegraaf.nl/buitenland/24204402/___Homohuwelijk_overal_in_VS___html.
Theologisch Logboek: Bert Loosntra. "Homobesluit (11): Scheppingsorde." Geraadpleegd op 19-07-2015. <http://www.bertloonstra.nl/logboek/homobesluit-11-scheppingsorde/>.
Wikipedia De vrije encyclopedie. "Karl Heinrich Ulrichs."
http://nl.wikipedia.org/wiki/Karl_Heinrich_Ulrichs.
Wikipedia De vrije encyclopedie. "Károly Mária Kertbeny."
http://nl.wikipedia.org/wiki/Karl_Maria_Kertbeny.
Wikipedia Die freie Enzyklopädie. "Biblische exegese." https://de.wikipedia.org/wiki/Biblische_Exegese.
Wikipedia The Free Encyclopedia. "Historical-grammatical method."
https://en.wikipedia.org/wiki/Historical-grammatical_method.

Overige

Kerkorde en ordinanties van de Protestantse Kerk in Nederland (2013)